

OCHRANA PŘÍRODY 3

ROČNÍK 61, 2006 CENA 25 Kč

První číslo vyšlo 15. května 1946

K padesátému výročí zákona o ochraně přírody

Tento úvodník nechce být ani historií ani bilancí činnosti státní ochrany přírody v posledním půlstoletí, ale spíše volným pásmem úvah a dojmů přírodovědce, který se od počátku zapojil do ochranných aktivit nebo – lapidárně řečeno – byl prostě u toho.

Nejprve krátký prolog na téma, jak jsem se k ochraně přírody dostal.

Zájem o přírodu jsem měl od chlapeckých let, která jsem prožíval právě v té části Prahy, kde se dnes nachází nejvíce významných chráněných území, jako je komplex Prokopského a Radotínského údolí a odkud je blízko jak do Českého krasu, tak do údolí Vltavy nad Prahou. Při klukovských toulkách se bylo vždy na co koukat a navíc již můj kantor přírodopisu v primě, pozdější známý paleontolog Prof. Dr. Bedřich Bouček kolportoval Štorkovy přírodopisné průvodce po Praze a okolí, mezi jiným i Dostálův „Botanický průvodce Radotín-

ským údolím“, jehož závěr říká: „Tím více si budeme vážit posledních trosek původní květeny v okolí Prahy, a tím více se přičiníme, aby sebemenší část přirozených skal, strání a hájů zůstala lidskou rukou nedotčena“ – psal se rok 1936.

Již předtím jsem měl to štěstí poznat řadu zachovalých koutů slovenské přírody, jako byly Nízké Tatry nebo Pieniny s nádhernými lesy a poznat tak hluboký kontrast k českým smrkovým plantážím nebo akátinám v pražském okolí. Během šesti válečných let jsem měl možnost prochodit širší pražské okolí a objevit i zde ještě řadu míst s krásnou přírodou a zároveň pozorovat, jak ji pohlcují lomy, chatové zástavby i další vlivy civilizovaného světa, např. zatopení velkolepých Svatojanských proudů vodami Štěchovické přehrady. Tak se ve mně rodilo ochranné povědomí a sílila touha po jeho praktickém uplatnění.

Příležitost se naskytla v čase ukončení mého studia na Přírodovědecké fakultě UK, kdy jsem prostřednictvím svého přítele Otakara Leiského byl požádán o článek do nového časopisu Ochrana přírody (založeného r. 1946) na téma reliktní měkkýši ČR a jejich ochrana, který vyšel v ročníku IV/1949. Přitom jsem se seznámil se skupinou Dr. Jaroslava Veselého a od té doby jsem se stal jeho stálým spolupracovníkem a autorem celé série článků v Ochrana přírody, které se týkaly měkkýšů stávajících chráněných území nebo území, která jsem navrhoval k ochraně. Články vycházely pravidelně až do r. 1960.

Ochrana přírody, jakožto obor i instituce, byla tehdy v začátcích, které byly velice skromné zejména ve srovnání s dnešním rozvinutým aparátem. Jako dědictví předválečné minulosti měla ještě konzervační charakter zaměřený na význačné přírodní „památky“, neřkuli kuriozity, vybírané více méně náhodně, nezřídka s emocionálním podtextem. J. Veselý, jakožto erudovaný přírodovědec, si toho však již byl vědom a obklopil se volnou společností přírodovědců zvučných jmen z různých oborů jako byli např. O. Kodym, J. Mařan, F. Prantl, F.A. Novák a řada dalších a s nimi chystal známé dvousvazkové dílo „Ochrana československé přírody a krajiny“, jehož 1. svazek vyšel r. 1954. Velkým oceněním mé dosavadní ochranné činnosti bylo, že jsem se stal jedním z auto-

OBSAH

Milan Vojen Ložek: K 50. výročí zákona o ochraně přírody	65
Psalo se v roce 1946	67
Vlastimil Růžička: Pavouci a ochrana přírody v ČR	69
První ředitel SÚPPOP J. Veselý	74
Jan Plesník: Ptákem roku 2006 se stal orel mořský	79
Jan Čerovský: Ve znamení slona – Malá procházka thajskou přírodou a její ochranou I.	81
Jan Plesník: Zapojení ČR do mezinárodní péče o přírodu a krajinu 2003-2004	85
J. Pokorný, R. Faina, I. Příkrýl: Fingerponds – malé rybníky v záplavové zóně Viktoriina jezera	89
Zprávy - státní ochrana přírody	93
Recenze	96

SUMMARY

Vojen Ložek: To the fiftieth Anniversary of the Nature Conservation Act.	67
Vlastimil Růžička: Spiders and the Nature Conservation in the Czech Republic	73
Contribution of Jaroslav Veselý to the International Cooperation	77
Jan Plesník: The White-tailed Eagle declared as the Bird of the Year 2006	80

OCHRANA PŘÍRODY 3

ročník 61
ISSN 1210-258X

Časopis státní ochrany přírody
Journal of the State Nature Conservancy

Vydává:

Agentura ochrany přírody
a krajiny ČR
v nakladatelství ENVIRONS

Vedoucí redaktor: RNDr. Bohumil Kučera

Redakční rada: RNDr. Václav Čilek,
RNDr. Jan Čerovský, CSc., Ing. Handrij Härtl, Ph. D.,
Ing. Josef Hlásek, Ing. Libor Hort, Ing. Tomáš Just,
Dr. Tomáš Kučera, PhDr.
RNDr. Vojen Ložek, DrSc., Ing. Petr Moucha, CSc.,
Ing. Martin Škorpík, RNDr. Leoš Štefka,
Ing. František Urban,

Grafická úprava: Zdeněk Vejrostek
Adresa redakce: Kališnická 4, 130 23 Praha 3

tel.: 283 069 252, 283 069 111, fax: 283 069 247

Tiskne: LD, s.r.o. – TISKÁRNA PRAGER,
Radlická 2, 150 00 PRAHA 5-Smíchov

Distribuci pro předplatitele provádí: v zastoupení
vydavatele společnost Mediaservis s.r.o. – Abocent-
rum, Moravské náměstí 12D, 659 51 Brno. Příjem
objednávek: tel. 541 233 232, fax: 541 616 160,
e-mail: abocentrum@media.servis.cz. Smluvní vztah
mezi vydavatelem a předplatitelem se řídí všeobec-
nými obchodními podmínkami pro předplatitele.
Příjem reklamací, tel.: 800 800 890

Objednávky do zahraničí vyřizuje Mediaservis s.r.o.,
administrace vývozu tisku, Sazečská 12, 225 62 Praha
10, tel.: +420 271 199 250, fax: +420 271 199 902, e-
mail: psotova@mediaservis.cz

Předplatné v SR: Slovenská pošta SPT, Nám. slobody
27, 810 05 Bratislava. Objednávky přijímá každá pošta
a poštový doručovatel.

1. strana obálky: Orel mořský (*Haliaeetus
albicilla*) v CHKO Třeboňsko

Foto Josef Hlásek

rů tohoto svazku statí „Historický vývoj naší přírody a její přetváření člověkem“. Cílem knihy bylo především shrnout dosavadní stav ochrany přírody a ukázat, že jde o obor, který musí vycházet z rozsáhlé kontextuální základny umožňující cílený vývoj zachycující bohatství naší přírody v plné šíři a přiměřených proporcích. Dílo mělo značný ohlas a dlouho sloužilo i jako jeden z hlavních pramenů o přírodních poměrech našich zemí.

Díky němu i organizačním a odborným iniciativám J. Veselého a řady jeho spolupracovníků z řad dobrovolných nadšenců, zejména J. Češovského, ochrana přírody nastupuje cestu všestranného rozvoje, zejména po stránce organizační a výkonné. V roce 1956 se plní sen předválečných ochranářů, zákon o ochraně přírody – známá čtyřicítka (zákon č. 40/1956 Sb o státní ochraně přírody). Roku 1958 je založen SÚPPOP, jsou vyhlášeny první CHKO jako velice progresivní typ velkoplošné ochrany přírody – 1955 Český ráj, 1956 Moravský kras a 1963 dokonce první český národní park KRNP. V letech 1958 až 1961 vznikají krajská střediska, 1960 středisko pro Prahu i středisko pro Středočeský kraj. Nesmíme také zapomenout na důležitou věc, zakotvenou v zákoně č. 40/1956 Sb., totiž na ustanovení zpravodajů a konzervátorů jako pomocníků pracovníků státní ochrany přírody. Byla to snaha zapojit do ochrany přírody širší veřejnost v dobách, kdy neexistovala celostátní dobrovolná organizace ochrany přírody.

Do ochranářské práce se postupně zapojoval mnohem širší okruh pracovníků, konzervační zaměření postupně přecházelo v zaměření aktivní, jehož cílem bylo podchytit a zabezpečit reprezentativní síť ukázek přírodních poměrů představujících stav široké škály přírodních objektů, jaký by měl být v daných přirozených podmínkách včetně vývoje, kterým prochází celá příroda. Začala se uplatňovat cílená, vědecky podložená volba chráněných objektů včetně jejich využití jakožto „laboratoří v přírodě“. Pořádají se exkurze i semináře na celostátní i krajské úrovni bilancující nejen stav chráněných částí přírody v zájmových oblastech, ale zajišťující i zvyšování odborné úrovně sborů okresních konzervátorů a zpravodajů. Zejména celostátní setkání vykazují i vysokou společenskou úroveň a tmelí rostoucí aktiv profesionálních pracovníků i aktivistů ochrany z vědecké obce.

Měl jsem výjimečnou možnost sledovat tento rozmach v celostátním měřítku nejen jako aktivista středočeského a pražského střediska, jakož i některých CHKO, zejména Českého krasu (vyhl. 1972) a Křivoklátska (1978), na jejichž přípravě jsem se aktivně podílel, ale i díky svému úkolu v rámci Ústředního geologického ústavu, což byla celostátní přehledná mapa půdních substrátů a ložisek minerálních hnojiv. Byla to jedinečná příležitost poznat věcnou i organizační problematiku státní ochrany přírody, jak v českých zemích tak i na Slovensku, kde jsem prostřednictvím Júlia Matise navázal velmi těsnou spolupráci s místní ochranářskou veřejností.

Po přechodu do ČSAV v r. 1963 jsem mohl rozvíjet rozsáhlou výzkumnou činnost ve velkoplošných CHÚ Slovenska (CHKO Velká i Malá Fatra, NP Nízke i Vysoké Tatry, CHKO Polana, CHKO Štiavnické vrchy atd.) i ve zvláštních okresech podrobně zkoumaných ve spolupráci se Slovenským svazem ochránců přírody pod vedením A. Štolmanna (Súlov, Rozsutce, Gaderská oblast) včetně celé řady Táborů ochránců přírody (TOP) v různých částech Slovenska. Dlouhodobě běžely

výzkumy v CHKO Pálava, Moravský kras, Český kras i v řadě dalších území. Vyvrcholením byl dvadnáctiletý komplexní výzkum CHKO Slovenský kras v 80. letech. Měl jsem tak vynikající možnost udržovat si přehled o dění jak v českých zemích tak i na Slovensku, když po federalizaci došlo k určité ztrátě vzájemných informací. Závěrem k etapě mezi léty 1960 až 1990 lze říci, že státní ochrana přírody dosáhla vysoké úrovně a pokryla většinu území našich zemí poměrně reprezentativní sítí chráněných území. Neobešlo se to bez množství obtíží. Někdy vznikaly kupodivu i spory teoretického rázu. Tak třeba při přípravě CHKO Český kras se vyskytl i názor, že jde o území tak hospodářsky využívané a osídlené, že se k vyhlášení nehodí, stejně jako dlouho nebyla patřičná vůle vyhlásit takovou perlu mezi našimi CHKO jakou nesporně je České středohoří. Nicméně byly to jen dočasné obtíže. Bylo třeba překonat i některé velmi nebezpečné ekonomické záměry jako bylo otevření velkolomu na kamenivo v nejzachovalejší části Křivoklátska, zasypaní boku Úhoště popílkem, velkopřehrada na Berounce u Křivokláta, skořepinová hráz v soutěsce Džbán v Divoké Šárce i tragikomický nápad přestěhovat vysídlené „hausbotáře“ ze Slap v podobě zahrádkářů na území NPR Karlštejn v Českém krasu.

Během uvedených let se však nezastavil celkový vývoj a někdy nápadně, jindy plíživě probíhala krajinná revoluce podmíněná změnou hospodářského využití vrcholící v posledních dvou desetiletích obrovským rozmachem zástaveb volné krajiny a následky dlouhodobého znečišťování. Mnoho přírodních hodnot, které ještě na počátku 60. let patřily k běžným jevům naší přírody, postupně mizelo z naší krajiny. Zmizely mnohé meze s cennými zbytky stepní vegetace, tvrdě zregulovány nebo totálně znečištěny byly mnohé vody, imisní a kůrovcové kalamity postihly horské lesy. Ochrana přírody stojí v globalizovaném světě před zcela novými úkoly.

Staré zkušenosti již nestačí. Po 90. roce se ochrana přírody stává v pravém slova smyslu environmentální vědou v nejširším přírodovědném, ale i socioekonomickém kontextu. Musí se více a více vyrovnávat s výše vyjmenovanými jevy, ale i s novými společenskými trendy, k nimž patří třeba arogantně se rozpínající výstavba ve volné krajině nebo tvrdá „turistika“ se svými horskými lunaparky v přírodě, které cení zubů na nejzachovalejší a nejcennější partie našich hor. K tomu přistupuje i obecný pokles znalosti přírody, který mohu sledovat bohužel i v rámci Přírodovědecké fakulty UK, kde již 36 let přednáším na téma Vývoj přírody v kvartéru. Tento pokles se bohužel promítá i do politické sféry, kde kvůli stranických funkcionářů dnes nahradila neblahá ignorance mnohých zástupců, kteří zcela ztratili hlubší vztah k přírodě a krajině i v rámci svého rodiště, což velice ztěžuje řešení narůstajících střetů, které by při patřičných znalostech šlo rozumně vyřešit. Také snahy řady lidí rychle zbohatnout – legálně či nelegálně přinesly nové, dříve neznámé problémy. Lze říci, že současná ochrana přírody je legislativně i věcně celkem na výši, valí se však na ní nové problémy, které stále zvyšují odbornou laťku danou starým heslem „Poznej a chraň“, neboť jen širším a hlubším poznáním současného dění bude možno splnit hlavní cíl naší ochrany přírody – uchování hodnot přírody a krásy krajiny i pro příští generace.

Vojen Ložek

To the fiftieth Anniversary of the Nature Conservation Act

This editorial is not intended to either teach the history or become a balance sheet of the nature conservancy state during the last fifty years. It is meant rather as to share my impressions of a naturalist who has become involved in nature conservation activities since the very beginning or was closely involved.

I had an opportunity to see beautiful pristine nature in many places during the six war-years and during my studies. Since then I also witnessed its destruction by growing colonies of weekend houses, mining, and other characteristics of civilization. This experience has strongly influenced my conservationist consciousness and strengthened my wish for its practical application.

The first opportunity came at the time of my studies at the Faculty of Nature Sciences of the UK. I was requested to write an article on the topic of relict molluscs and their protection in CSR for the newly established journal of *Ochrana přírody* (Nature Conservation) in 1946. During this period I have become acquainted with the group led by Dr. Jaroslav Veselý and established myself as their collaborator. Specialization and also an institution of nature conservation were just at the beginning stages. Everything was very modest in comparison with present possibilities and sophisticated equipment. As heritage from the pre-war era it had still conservative character focus on significant natural „monuments“, even rarities, chosen more or less accidentally, not seldom with emotional sound. Dr. J. Veselý, as an erudite naturalist, was already aware of this. He therefore surrounded himself with a group of scientists of good repute from a variety of specializations, as for example O. Kodým, J. Mařan, F. Prantl, F. Novák et al. and with them he prepared the well-known two-volume publication, „Nature Conservation of the Czechoslovak Nature and Landscape“. The first volume was published in 1954 (it was a great appreciation of my hitherto conservationist activity that I took part as one of the authors of this volume with my treatise „Historical Development of our Nature and its Transformation by Men“). The publication resounded well and served for a long time as one of the main sources on the natural conditions in our country.

Thanks to this publication, Dr. J. Veselý's

organizational and professional initiatives and a number of voluntary enthusiasts (namely J. Cerovský), nature conservation started its way of all-round development, specifically in the respect of organization and function. Finally, in 1956 a dream of pre-war conservationists was being fulfilled, as Nature Conservation Act Nr. 40/1958 Coll. had been adopted. SUPPOP (State Institute of Historical Monuments Care and Nature Conservation) was established in 1958. The first Protected Landscape Areas were proclaimed as a very progressive type of a large-sized nature conservation even in the European measure - 1955 PLA Český ráj, 1956 PLA Moravský kras and in 1963 even the first Czech National Park KRNAP. Regional centres of the Monument Care and Nature Conservation (responsible also for the newly founded PLA administrations) were formed from 1958 to 1961. The Regional Centre for Prague and for Central Bohemia was established in 1960. We also must not forget to mention the important fact embodied in Nature Conservation Act Nr. 40/1956 Coll., such as an appointment of reporters and conservators with function to help workers of the State Nature Conservancy. This idea followed efforts to engage also a broader public at the time when the national voluntary organization did not exist (and a freedom of forming regional or local NGOs was during that regime impossible).

An ever increasing number of people are actively participating in nature conservation efforts. Conservation workers started to locate and safeguard a representative sample of well-preserved nature patterns, they started to use protected areas for scientifically based research as „a laboratory in nature“. I had an exceptional opportunity to keep in touch with this boom in country-wide measure not only as an activist of the Central-Bohemian and Prague's Centre but also of some PLAs, namely Český kras (1972) and Krivoklátsko (1978), in which proclamation I was also actively involved. Thanks to mediation of Julius Matis I was able to establish close cooperation with Slovak conservatists.

Also because of my new engagement in Academy (CSAV) in 1963 I was able to fully develop research activities in Protected Landscape Areas of Slovakia. On a long-term basis I have run investigations in PLAs Palava, Moravský kras, Český kras and also in a number of other areas in Bohemia and Moravia. At the end it is possible to

say that during the period from 1960 to 1990 the state nature conservancy reached a high level and covered the most country territories by a rather representative network of protected areas. It was not done without many difficulties. However, in course of time the global development has not stopped. Landscape deterioration has been increasing due to agriculture mass production, removing majority of natural balks, trees and shrubs, insensitive mining practices, industrial activities, waste dumping and other short or long-term pollution. Many natural values that were still common at the beginning of sixties step-by-step have disappeared from the landscape. Balks with valuable rests of the steppe vegetation have disappeared, many water streams were strictly regulated or totally contaminated, emissions and bark-beetles calamities attacked mountain forests.

Most recently nature conservation faces quite new challenges in the global world. Traditional practices need upgrading with new research and knowledge. After 1990 nature conservancy becomes to all intents and purposes an environmental science in the broadest naturalist and socioeconomist context.

It needs to keep its place and values in today's world where valuable parts of landscape are increasingly endangered by new trends of social phenomena, such as arrogantly expanding construction in open landscape, by hard „tourism“ practices with its mountain funlands involving the most valuable parts of our mountains etc. With more people living in urban areas makes first-hand knowledge of nature a thing of the past. This trend has penetrated into the political sphere as well. Despotism and greed of the party has recently been replaced by ignorance and greed of many representatives who fully lost a deeper relation to nature even in their own back yards. Many people in their pursuit to make a quick profit – by legal, illegal and sometimes at the edge of law practices – have brought new, earlier unknown problems and conflicts of interest. That makes finding solutions for preservation of nature only more difficult.

Let us say that present level of nature conservancy is quite at its best. It is important to persist on saving health and beauty of natural landscape by continually raising technical cross-bar given in the old slogan „Know and protect“ for posterity.

Vojen Ložek

Psalo se v roce 1946

Dvouletý budovatelský program ochrany přírody

Jaroslav Veselý

Dvouletý budovatelský program současné vlády naší republiky má svou odezvu ve všech složkách našeho národního a státního dění. Je tedy docela přirozené, že i ochrana přírody hledá své místo, své úkoly i potřeby plynoucí z tohoto programu.

Nebude jistě na škodu položit vedle sebe závěr úvodu dvouletého budovatelského programu a definici ochrany přírody. V prvním se praví: „Vláda prohlašuje, že při své odpovědné činnosti bude těsně spolupracovat s ústavodárným Národním shromážděním pro blaho národa a republiky.“ Ochrana přírody se v poslední době definuje takto: „Ochrana přírody je snaha o uskutečnění účelného hospodaření s hmotami a silami přírody se zřetelem k potřebám a zájmům nynějších i budoucích pokolení a k zachování pokud lze neporušené přírody (přírodní či biologické rovnováhy) z důvodu veřejného blaha.“ Zjišťujeme, že v obou případech se mluví o blahu národa. V ochraně přírody je zdůrazněno blaho nynějších a navíc i budoucích pokolení. Cíle jsou tedy stejné. Nestejné však mohou být cesty uskutečňování. Je tu třeba upozornit na mnohá nebezpečí, kterými by mohlo být provádění budovatelského programu. Přáním každého občana republiky však je, aby naše dvoutletka byla splněna, a to s nejlepšími a nejtrvalejšími výsledky.

Už v poměrně krátké době, v níž chce tento program dosáhnouti tak četných a pronikavých cílů, skrývá se leckteré úskalí. Vůle dosáhnouti daných úkolů bude kladena jistě na první místo a z ní plynoucí překonávání překážek půjde jistě často na vrub prostudování celého projektu po všech ostatních stránkách. Mám tu na mys-

li především pronikavé změny, které nastanou v některých našich krajinách.

Musíme si přiznat, že slibně zahájené krajinné plánování bylo u nás okupací a válkou úplně přerušeno a bude nám nyní chybět. Právě v této okolnosti je celá tíha našeho problému. Chybí nám plánování podepřené dlouhodobým pozorováním v přírodě (krajinně), a dvouletý program je časově vymezen velmi krátce. Musíme tedy napnouti všechno své úsilí, abychom uplatnili alespoň všeobecně platné zásady ochrany přírody. Krajinné plánování je snaha o racionální uspořádání a plánovitý postup v celém státu. Ochrana přírody musí svá pozorování i plánování provádět také v rámci státu, umělem to útvaru. Plánuje však v menších a přirozených oblastech – krajinách. Krajina jako celek, jehož rozsah je dán vlastnostmi terénu, je částí přírody a tvoří životní společenství mezi půdou, ovzduším, vodou, vegetací, zvířenou a člověkem. Výsledkem tohoto společenství je biologická rovnováha. Každý lidský zásah, porušující byt i jen jednoho z činitelů krajiny, je provázen mnohými změnami v krajině. Porušuje dosavadní biologickou rovnováhu a vytváří novou. Jde tedy o to, aby člověk, pokud to ovšem vůbec dovede, svými zásahy tuto přirozenou biologickou rovnováhu neporušil, nebo ji porušil co nejméně. Zničí-li rovnováhu natolik, že dynamismus přírody nemůže snadno takto vyšinutou rovnováhu vyrovnat, dostaví se úplná přeměna krajiny. To znamená zničení krajiny biologicky i esteticky.

Dále musí člověk dbát tzv. „kapacity krajiny“. V přirozené krajině jsou prostory, o nichž se dá říci, že svou strukturou i polohou jsou předurčeny k tomu, aby při

přeměně v užitkovou krajinu převzaly zcela určité úkoly. Krajina nejen člověku své vlastnosti nabízí, ona ho přímo vábí, aby ji svým způsobem využil. Jde zkrátka řečeno o to, aby při plánování krajinného a prostorového uspořádání měla první a rozhodující slovo příroda. Člověk musí dbát její přirozené rovnováhy a kapacity, státi vědomě při plánování pod jejím vlivem, spíše ji poslouchat než ji nutit. A tu má být slyšen obor, jehož úkolem je syntéza výsledků vědeckého bádání ostatních přírodou se obírajících vědeckých disciplin s výsledky praktického poznání účinků lidského díla v přírodě. Tímto oborem je ochrana přírody, která vyrostla ve vědní obor se svými vlastními metodami, úkoly i posláním. Namnoze se však ochrana přírody chápe jen jako snaha o ochranu starých stromů, některých druhů rostlin a živočichů a jiných přírodních památek, jako snaha, jejímž vrcholným cílem je zřizování přírodních rezervací, národních parků a podobně. Zapomíná se, že tato činnost jest jen částí ochrany přírody, která souvisí s historickým vývojem ochrannářského hnutí. Dnes však má ochrana přírody kromě těchto jiných úkolů, jak to konečně nejlépe vystihuje definice, uvedená hned na počátku, a jak to vyplývá i ze závěru tohoto odstavce. Nutno upozornit i na to, že ochrana přírody není brzdou lidského podnikání v přírodě. I toto falešné pojetí bude snad ve veřejnosti brzy opraveno a ochrana přírody bude správně chápána jako vědecký regulátor lidského zásahu do přírodního dění.

Naléhavé úkoly čekají rekonstrukci krajiny při těžbě povrchové. Smutným příkladem je naše podkrušnohorská hnědouhelná pánev. Je to neutěšený obraz zpusťování krajiny se všemi těžkými důsledky z toho plynoucími. Nejen na krajině, ale i v jejím obyvatelstvu se tyto důsledky odrážejí – o tom by mohli povědět více sociologové. Zde bude nutno plán sanace krajiny provádět ihned za pokračujícím nebo končícím dílem. Každé ponechání náhodě trvale ničí krajinu ve všech směrech. ...

Důležitý úkol byl přiřčen údolním přehradám v roli našeho celkového hospodaření s vodou – měly především napravit některé chyby napáchané v minulosti v tomto hospodářství. Je si však nutno uvědomit dvě okolnosti. V celostátním plánování ve vodním hospodářství bude nutno pamatovat na okolnost, že odpařovací schopnost přehrady je malá. Pro to se hodí více obnova rybníků v horní části povodí. Rybníky mají při součtu svých ploch daleko větší odpařovací plochu a proto výrazněji ovlivňují příznivé podnebí krajiny. Podobně je to významem obou pro spodní vody. Přehrady mají téměř vždy skalnaté dno (jeho erozivní vznik), kdežto dna rybníků dovolují hojnější vsakování vody a tím zvětšují pronikavě zásoby spodní vody. S našim vodstvím souvisí ovšem ještě řada jiných otázek. Jde tu především o ochranu pramenných oblastí a rašelinišť. Nebylo by přece nic platné upravovat splavnost našich řek, budovat přehrady a jiné v tom případě, že by nebyla zajištěna bohatost jejich vod. I tu je nutno počítati s tím, že kde není vody, tam nepomůže sebelepší regulace, splavnost, ani jiné technické zařízení.

O tom jak je žádoucí zachování a ochrana pramenných oblastí a jejich zalesnění i rašelinišť nás poučuje všeobecně známý úbytek vody. Uvedu dva příklady, které ve velmi krátké době názorně ukázaly důsledky neuváženého zásahu do vodního hospodářství. Město Brušperk si vybudovalo vodovod. Podchytilo v blízké zalesněné části Beskyd dvanáct pramenů. Jen jeden pramen však nakonec stačil pro nepřetržité zásobování vodovodu. Za okupace byly však lesy v pramenné oblasti vykáceny a už v druhém roce nato nestačilo zapojení všech dvanácti

pramenů k zásobování spotřebitelů. Dnes mají v Brušperku vodu z vodovodu tekoucí jen třikrát denně po hodině. Jiný příklad znám z Brd. Před zřízením stělnice v jejich centrální části bylo na jejich nejvyšším místě, na Toku, krásné a vodou bohaté vrchoviště, které bylo zalesněné. Bylo přeměněno v dopadovou plochu. Důsledky se objevily v několika letech. Čepkovský potok, který tento prostor odvodňuje, měl po celý rok stálou a hojnou vodu. Dnes se v době tání sněhu a ve dnech deště promění v dravou bystřinu, v době letních měsíců v nepatrnou stružku. Tato část Brd byla vůbec zle postižena. Pečlivé odvodnění všech lesů, přehojný systém odvodňovacích struh změnil dříve na vodu tak bohaté území v suchopár.

Regulace vodních toků je smutnou kapitolou hospodaření s vodou u nás i jinde. Jejím nesprávným prováděním docílilo se jen chyb a ztrát. Varovným příkladem nám budiž část našeho Polabí. Hladina spodní vody byla tam regulací a meliorací snížena místy takřka o dva metry. Dnes jsou tam místo krásných lužních luk a jiných porostů málo výnosné kulturní a suché louky. Zelinářství tohoto kraje nestačí nahrazovat úbytek vody zálivkou. Ta však způsobuje v sezóně nestálý proud vody půdou, což vede k její rychlé a umělé podzolizaci. Toto nestálé ochuzování nelze zcela nahradit hnojením. Celá postižená krajina pozvolna poznává „blahodárný“ účinek tohoto špatného lidského díla. Bylo by tedy opravdu zbytečnou chybou a přepychem opakovat podobné omyly i v jiných krajinách našeho státu.

Na 8. straně budovatelského programu (vydání ministerstva informací) je psáno: - bude vláda podporovat dobrovolné scelování půdy a navrhne nový zákon, jímž by scelování bylo zjednodušeno, zlevněno a zdemokratisováno. budou scelování a arondace povinné, aby se už předem zabránilo roztržení jednotlivých usedlostí na množství trpasličích parcel.“ Tady je třeba upozornit, že scelování pozemků je na některých místech nutno provádět velmi opatrně a se zvláštním ohledem na terén. Nesprávné a nešetrné provádění komasace by mohlo na některých místech odstranit meze a jiné neobdělávané zbytky půdy. Jsou tvary zemědělské krajiny, kde meze nelze rušit už z toho důvodu, že brání odnosu humusu (stráně a svahy). Na podobných místech musí být meze zachovány, a to ve směru vrstevnic. Meze jsou i posledními útočišti původní květeny, nenahraditelného ukazovatele pro pěstování kulturních plodin.

Z tohoto stručného vylíčení je na první pohled zřejmé, že ochrana přírody a krajiny zná své úkoly. Zná i potřeby našich krajín a tedy i celého státu, který je z nich složen. Jsou to úkoly velké a nesnadné. Má dnes slušně vybudovanou státní péči o ochranu přírody. Při Masarykově akademii práce ústav pro ochranu přírody a krajiny. Na obou pražských vysokých školách lektoráty pro ochranu přírody. Na ochranu přírody není zapomínáno ve státním rozpočtu. A přece tu chybí základní předpoklad, jenž by jí zaručil úspěšné plnění jejich významných úkolů. Je to už do omrzení opakovaná pravda, že jsme mezi posledními státy, které nemají zákona na ochranu přírody a krajiny. Řada pokusů o uzákonění ochrany přírody ztroskotala. Zbývala naděje, že vydání tohoto zákona bude zařazeno do dvouletého budovatelského plánu, asi tak, jako vydání zákona o myslivosti. Zdá se tedy, že ochrana přírody půjde i do dalších let jen s částečnými možnostmi. Bude moci své obrovské úkoly plnit jen zcela nedostatečně. Jiskra naděje je v možnosti zařadit vydání tohoto zákona do naší dvouletky dodatečně, neboť ústavodární činitelé mají v rukou návrh osnovy tohoto zákona.

Ochrana přírody, ročník 1, č. 3-4, 1946

Pavouci a ochrana přírody v České republice

Vlastimil Růžicka

Úvod

Podle výskytu přirozených ekosystémů, výskytu vzácných a ohrožených druhů rostlin a živočichů, struktury krajiny a přítomnosti geologických či geomorfologických fenoménů jsou v České republice navrhována a vyhlášována zvláště chráněná území různých kategorií. K posuzování hodnoty území z botanického či zoologického hlediska jsou využívány tzv. červené seznamy ohrožených druhů rostlin a živočichů.

Využili jsme vydání katalogu pavouků České republiky (BUCHAR & RŮŽICKA 2002) a červeného seznamu pavouků, který byl v rámci katalogu zpracován, k tomu, abychom posoudili ohroženost různých typů stanovišť a posoudili stupeň ochrany konkrétních lokalit podle výskytu ohrožených druhů pavouků.

Kritéria ohroženosti druhů

Stupeň ohrožení druhů je v katalogu pavouků České republiky stanoven podle kritérií IUCN – Světového svazu ochrany přírody (IUCN; PLEŠNÍK 1995a, 1995b). Podle těchto kritérií jsou tzv. obecně ohrožené druhy klasifikovány ve třech kategoriích: *kriticky ohrožené* (CR - Critically endangered), *ohrožené* (EN - Endangered) a *zranitelné* (VU - Vulnerable). Poslední platná kritéria pro kategorie obecně ohrožených druhů jsou obdobná (IUCN 2001). Kritéria nabízejí k posouzení ohroženosti druhu vždy pět možností. Možnosti posuzující početnost populace jsou využitelné spíše pro obratlovce. Na bezobratlé živočichy je většinou možné aplikovat kritérium B, zhodnocující oblast výskytu (celková rozloha areálu druhu v republice) či oblast osídlení (výměra konkrétních stanovišť) a současně počet lokalit, na nichž se druh vyskytuje a stav těchto lokalit (tabulka 1).

Rozšíření všech druhů je v katalogu znázorněno na mapě se sítí střeoevropského mapování organismů (BUCHAR 1982). Je-li výskyt druhu znám z jednoho pole mapy (přibližně o rozměrech 12x11,2 km), můžeme předpokládat, že oblast jeho výskytu je menší než 100 km², a usuzujeme-li na pokračující úbytek kterékoliv kvalitativní či kvantitativní charakteristiky obývaného stanoviště, lze druh považovat za kriticky ohrožený. Vycházíme-li i v hodnocení dalších kategorií z počtu obsazených polí síťové mapy, je automaticky splněno kritérium maximálního rozsahu oblasti osídlení, a je třeba pouze posoudit kvalitu stanoviště. Obecné příčiny ohrožení biotopů jsou uvedeny například v katalogu biotopů České republiky (CHYTRÝ et al. 2001). Pokud si nejsme úbytkem kvality parametrů obývaného stanoviště jisti, stupeň ohrožení adekvátním způsobem snížíme.

Například druh *Enoplognatha serratosignata* je ohodnocen jako kriticky ohrožený, protože byl nalezen na jedné jediné lokalitě, a to na lokalitě váťých písků o rozloze necelých 100 hektarů, která je bezprostředně ohrožena těžbou písku, lesnickými rekultivacemi a zarůstáním náletovými dřevinami. Výskyt druhu *Gnaphosa lapponum* je znám pouze ze dvou lokalit ležících v jediném poli mapové sítě v alpinském pásmu Krkonoš; izolované populace již mohou být jedinečné v procesu speciace nových forem, hřebenové partie Krkonoš jsou ohroženy působením emisí, ale bezprostřední ohrožení kamenitých plání alpinského pásma přeci jenom nehrozí; tento druh je hodnocen jako zranitelný. *Wubanoidea uralensis*, jehož výskyt byl až dosud doložen jen z vnitřních prostor kamenitých sutí v severních pohraničních pohořích z pouhých osmi polí síťové mapy, není hodnocen žádným stupněm ohrožení, protože kamenité sutě patří k nejstabilnějším biotopům vůbec a jakékoliv reálné ohrožení druhu prakticky nepřichází v úvahu.

V katalogu jsou v mapách rozšíření rozlišeny nálezy do roku 1950 a po tomto roce. Pro posouzení stupně ohroženosti druhů jsme brali v úvahu hlavně nálezy po roce 1950.

Smysluplnou ochranu lze pavoukům poskytnout pouze prostřednictvím ochrany stanovišť; proto nejsou žádným stupněm ohroženosti oceněny druhy, které byly nalezeny (byť pouze v několika málo exemplářích) v lidských obydlích (např. *Pseudeuophrys lanigera*).

GÄRDENFORS et al. (2001) doplnili kritéria IUCN pokyny pro vytváření národních červených seznamů. V nich doporučují zhodnotit nejdříve druhy podle kritérií IUCN a posléze posoudit, zda nepřichází v úvahu, že populace druhů, považované za ohrožené, mohou být posíleny z početnějších a životaschopnějších populací ze sousedních oblastí; v tom případě doporučují kategorii stupně ohrožení snížit. Zde se, chtě nechtě, dostávají do hry politické hranice států. Domníváme se, že vytváříme buď celosvětově platný červený seznam ohrožených druhů IUCN, který bude využit pro ochranu druhů v celosvětově

NPP Váté písky, červen 1996

Foto B. Jagoš

vém měřítku, a nebo národní seznam ohrožených druhů (podle kritérií IUCN), který bude sloužit jako jeden z podkladů národní legislativy. Kdybychom totiž, v krajním případě, u všech panonských druhů, vyskytujících se ojediněle na jižní Moravě, upustili od jejich zařazení mezi obecně ohrožené druhy (z toho důvodu, že jsou tyto druhy mnohem početnější na Slovensku a v Maďarsku a populace v ČR mohou být odtamtud posíleny), ztratila by naše legislativa důvod pro ochranu xerothermních stanovišť na jižní Moravě. Což by byl ovšem nesmysl. I druhy, které se na našem území vyskytují na okraji svého areálu, mají význam pro rozmanitost naší přírody a my máme zájem je a jejich stanoviště chránit. Proto tato uveřejněná doporučení nerespektujeme.

Za *vyhynulý* nebo *vyhubený* (EX) je podle definice IUCN považován druh, u něhož „neexistují žádné rozumné pochybnosti, že uhynul poslední jedinec.“ Toto kritérium by snad bylo výjimečně možné použít u velkých, nápadných bezobratlých živočichů. U většiny z nich, i v případě, že nebyly nalezeny několik desítek let, existují rozumné pochybnosti, že uhynul poslední jedinec. Mezi pavouky České republiky evidujeme osm druhů, které nebyly nalezeny po roce 1950. Problematické však je ohodnotit některý z těchto druhů jako vyhynulý. V katalogu tato kategorie není vůbec použita. Jedině slíďák tatarský, velký a nápadný druh, by mohl být hodnocen jako vyhynulý. V tom případě doporučují GÄRDENFORS et al. (2001) označit jej jako *vyhynulý nebo vyhubený v určité části světa* (RE - Regionally extinct). V roce 2003 byl návod pro používání kritérií IUCN pro červené seznamy na úrovni nižší než je celosvětová, založený na výše zmiňovaném článku (GÄRDENFORS et al.), vydán oficiálně (IUCN 2003).

Druhy

Ke konci roku 2000 jsme v České republice registrovali výskyt 830 druhů pavouků. První výběr ohrožených druhů pavouků České republiky provedl BUCHAR (1992) v populárně vědecké červené knize bezobratlých Československa. Toto dílo mohlo obsahovat pouze tři desítky nápadných, velkých druhů pavouků. V katalogu jsou použita k hodnocení kritéria IUCN. Celkem 54 druhů pavouků České republiky je zařazeno mezi druhy kriticky ohrožené, 85 druhů mezi druhy ohrožené a 71 mezi druhy zranitelné. V součtu je tedy 210 druhů pavouků považováno za obecně ohrožené.

Pískovna u Františkova na Třeboňsku s bohatým výskytem blanokřídlých a dalších pískomilných bezobratlých živočichů

Foto J. Erhart

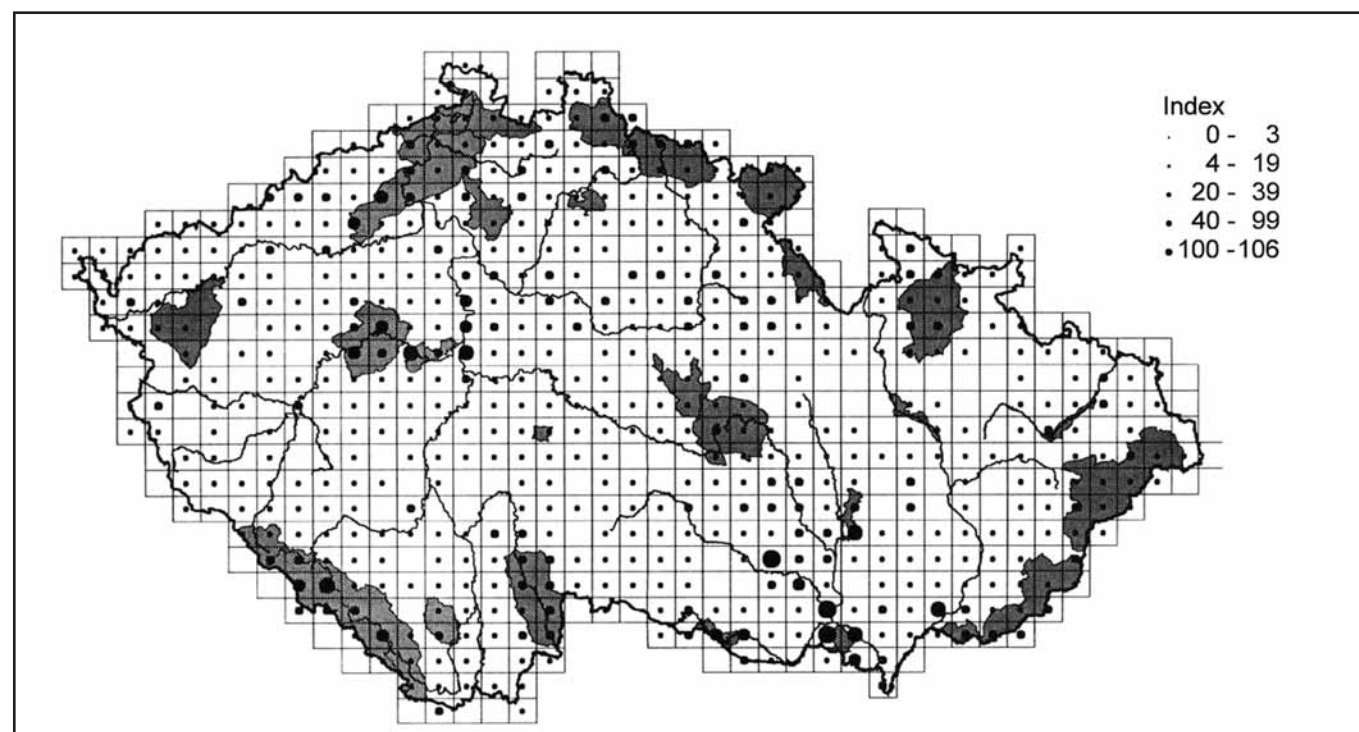
Výskyt 58 druhů je znám z jediného mapového pole; 35 z nich je hodnoceno jako CR, ostatní jsou hodnoceny nižšími stupni ohrožení, dva synantropní druhy nejsou mezi obecně ohrožené druhy zařazeny. Další 18 druhů hodnocených stupněm CR má roztroušený výskyt ve 2–3 mapových polích. Posledním druhem, hodnoceným jako kriticky ohrožený, je slíďák tatarský (*Lycosa singoriensis*), jehož výskyt je nám znám z let 1924–1950 ze 23 mapových polí; zmínka o něm je výše.

Obvyklý počet mapových polí druhů hodnocených jako EN je 3–5. Výjimečně je jako EN oceněn druh *Arctosa cinerea* s celkovým výskytem ve 14 mapových polích, ale pouze v šesti polích byl zaznamenán po roce 1950.

Obvyklý počet mapových polí zranitelných druhů je 6–10, při vyšším počtu mapových polí v případech *Acar-tauchenius scurrilis*, *Titanoeca schineri* či *Arctosa maculata* se opět jedná o část záznamů před rokem 1950.

Některé druhy mají v rámci České republiky určitý výhradní typ rozšíření. Obvykle patří ke vzácným druhům. Většina ze 68 druhů, které se vyskytují pouze na jižní Moravě v panonské oblasti České republiky, je klasifiková-

Index ohrožených druhů pavouků České republiky (viz text). Z polí bez značky nejsou dosud žádné údaje o výskytu pavouků. Barevně jsou vyznačena území národních parků a chráněných krajinných oblastí

Tabulka 1 – Přehled kritérií IUCN – Světového svazu ochrany přírody pro kategorie obecně ohrožených druhů (IUCN 2001)

Kategorie	Oblast nebo výskytu	oblast osídlení	Silně roztržitý výskyt nebo počet lokalit	Pokračující úbytek (i předvídaný) kteréhokoliv z parametrů
EN	< 100 km ²	< 10 km ²	pouze 1	oblast výskytu oblast osídlení
EN ohrožený	< 5 000 km ²	< 500 km ²	max. 5	kvalita biotopu
VU zranitelný	< 20 000 km ²	< 2 000 km ²	max. 10	počet lokalit

Tabulka 2 – Počty obecně ohrožených druhů nalezených v charakteristických biotopech. % procento počtu lokalit, na nichž je biotop hlavním předmětem ochrany, v rámci všech maloplošných ZCHÚ ČR (KOS & MARŠÁKOVÁ 1997)

Biotop	CR	EN	VU	%
stepi a skalní stepi	18	42	23	8
písky	11	4	3	1
rašeliniště	8	4	1	6
jiné mokřady	5	4	9	22

Kutilka písečná, *Ammophila sabulosa*, vleče do hnízda housenku šípovénky šťovíkové (*Acronicta rumicis*); pískovna u Suchdola nad Lužnicí
Foto J. Erhart

na mezi obecně ohroženými druhy: 34 CR, 17 EN, 5 VU. Ze dvaceti druhů s boreomontánním typem rozšíření je klasifikováno mezi obecně ohroženými druhy deset druhů: 1 CR, 6 EN, 3 VU.

Biotopy

Zjistili jsme počet obecně ohrožených druhů, které mají jako výhradní stanoviště (či stanoviště s převážným výskytem) uvedeny stepi a skalní stepi, písčiny, rašeliniště a ostatní mokřady. V tomto pořadí jsou tyto čtyři typy stanovišť důležité pro ochranu ohrožených druhů pavouků v České republice (tabulka 2). Přibližně polovina obecně ohrožených druhů se vyskytuje na xerothermních stanovištích v nižších nadmořských výškách ležících na území termofytika. S velkým počtem obecně ohrožených druhů vyskytujících se na písčinách kontrastuje malý počet písčin, které jsou v České republice chráněny. Mezi 1 757 maloplošnými zvláště chráněnými územími (KOS & MARŠÁKOVÁ 1997) představují lokality písků necelé jedno procento. Většina lokalit je soustředěna v Polábí, na Třeboňsku a na jižní Moravě (CHYTRÝ et al. 2001). Ochrana písčin, které hostí mnoho ohrožených druhů pavouků, by měla být věnována větší pozornost. Zvláště na jižní Moravě by ještě bylo možné vytipovat lokality, jako jsou opuštěné vojenské výcvikové prostory či opuštěné pískovny, které by mohly být vyhlášeny jako přírodní rezervace a mohly by

Tabulka 3 – Mapová pole s nejvyšším zastoupením ohrožených druhů pavouků. S – celkový počet druhů v mapovém poli, CR – počet kriticky ohrožených druhů, EN – počet ohrožených druhů, VU – počet zranitelných druhů, I – index ohrožených druhů (viz text). Území (většinou zvláště chráněná území), na nichž se ohrožené druhy vyskytují; národní parky, chráněné krajinné oblasti a národní přírodní rezervace jsou vyznačeny tučně. Mapová pole, k nimž se vztahují závěrečná doporučení, jsou podbarvena

Mapa	S	CR	EN	VU	I	Území
7065	195	7	19	14	106	NPR Pouzdřanská step-Kolby
6863	360	3	23	21	105	NPR Mohelenská hadcová step
7165	290	8	15	18	103	CHKO Pálava: NPR Děvín-Kotel-Soutěska, NPR Tabulová, PR Svatý kopeček, PP Kočí skála
7166	252	8	9	3	70	NPR Křivé jezero, NPP Pastvisko u Lednice, Lednický zámekský park
7069	151	8	5	7	62	NPP Váté písky, PP Vojenské cvičiště Bzenec, PP Osypané břehy jižní svahy Hádu viz text
6766	164	1	15	6	56	NPP Lochkovský profil
6052	314	3	7	9	45	NP Šumava: PP Jezerní slaf, PP Borová lada, PP Povydíř
6947	187	1	10	8	43	CHKO Český kras: NPR Karlštejn, NPR Koda, NPP Kotýz
6050	313	1	8	12	41	CHKO České středohoří: NPR Oblík, NPR Raná, PR Čičov
5548	212	3	4	9	36	NP Podyjí: PP Údolí Dyje
7161	200	4	2	9	35	PP Podhoří, PP Podbabské skály, PP Bohnické údolí, PP Jablonka, PP Salabka
5852	266	0	8	9	33	NPR Slanisko u Nesytu, NPR Lednické rybníky
7266	189	3	4	5	32	CHKO Šumava: PP Vltavský Luh, PP Stožec
7149	154	2	6	3	31	CHKO Křivoklátsko: NPR Velká pleš, NPR Týřov, PR Lípa
6048	353	0	6	12	30	NP Podyjí: PP Havranické vřesoviště, PP Hradišské terasy, PP Popické kopečky, PP Údolí Dyje
7162	190	0	6	10	28	NP Šumava: PP Modravské slatě
6946	123	0	8	2	26	PR Prokopské údolí
5952	261	0	5	9	24	NPR Krumlovsko-rokytenské slepence
6964	116	0	5	7	22	CHKO České středohoří: NPP Borečský vrch, PR Lipská hora
5449	268	1	4	3	20	CHKO Křivoklátsko: NPR Vůznice, PR Brdatka, PR Nezabudické skály, PR Prameny Klíčavy, PR Stříbrný luh
5949	383	0	5	5	20	

sloužit jako útočiště pro pískomilné druhy rostlin a bezobratlých živočichů.

Zvláště chráněná území

ČR je arachnologicky relativně dobře prozkoumána. Pro 82 % z 675 mapových polí je aspoň jeden záznam o výsky-

Bzenecké písky, *Arctosa perita*, typický slidák písečných dun
Foto J. Erhart

tu pavouků. Během desítek let aktivity arachnologické školy prof. Buchara byly na mnoha lokalitách prováděny celoroční sběry prostřednictvím zemních pastí a byly získány údaje o výskytu pavouků z reprezentativního souboru stanovišť.

Využili jsme údajů uložených v databázi a zhodnotili jsme výskyt obecně ohrožených druhů v jednotlivých polích mapové sítě. Abychom ocenili význam vyšších stupňů ohroženosti, vyhodnotili jsme pro každé pole hodnotu indexu ohrožených druhů $I = 5 \text{ CR} + 3 \text{ EN} + \text{VU}$ (kde CR, EN a VU jsou počty druhů toho kterého stupně ohrožení vyskytujících se v mapovém poli).

Vysoké hodnoty indexu ohrožených druhů se objevují na Šumavě, Třeboňsku, Křivoklátsku, v Českém středohoří, v Krkonoších, v údolí Vltavy, na několika místech jižní Moravy (viz mapa). Často se jedná o území ležící v národních parcích či v chráněných krajinných oblastech. Ve většině případů jsou oblasti s početným výskytem ohrožených druhů pavouků shodné s oblastmi početného výskytu ohrožených druhů rostlin (ŠKAPEC 1994). Na 21 polích mapové sítě má index ohrožených druhů hodnotu rovnou či vyšší než 20. V těchto polích hodnotíme stupeň ochrany konkrétních lokalit, na kterých byly ohrožené druhy nalezeny (tabulka 3).

Naprostu nejvyšší hodnoty indexu chráněných druhů pavouků mají tři lokality s odpovídajícím, tj. nejvyšším stupněm ochrany. Většina materiálu z NPR Pouzdřanská step-Kolby byla sbírána prof. F. Millerem (např. MILLER 1967; KÚRKA 2000). O arachnofauně NPR Mohelenská hadcová step máme dvě obsáhlé studie (MILLER 1947; BUCHAR 1997), tato lokalita představuje locus typicus (místo popisu typového materiálu) druhů *Erigonoplus jarmilae*, *Altella biuncata*, *Zelotes pygmaeus*. Údaje o pavoucích CHKO Pálava shromáždili MAJKUS & SVATON (1995), BRYJA a kol. (2005).

Na mapové pole 7165, na němž leží převážná část CHKO Pálava, navazuje mapové pole 7166. V něm leží kromě dvou zvláště chráněných území zámecký park lednického zámku. Tento zámecký park, který nepodléhá územní ochraně, je přírodovědecky velmi cenným územím. Park je jediným

místem výskytu druhů *Hahn timer picta*, *Pseudicius epiblemoides* a *Clubiona pseudoneglecta*, jedním ze dvou míst výskytu druhů *Uloborus walckenaerius* a *Metopobactrus ascitus*. Starý zámecký park se soliterními věkovitými stromy představuje unikátní typ biotopu, který je cenný nejen z historického a dendrologického hlediska (HIEKE 1985), ale i z hlediska přírodovědeckého a měl by být jako přírodovědecky cenné území chráněn. Doubravy mezi Lednicí a Podivínem představují locus typicus druhu *Panamo mops latifrons*.

Výše již byl zmíněn značný počet ohrožených druhů pavouků vyskytujících se na biotopech písčin. Tento poznatek je založen hlavně na údajích o dvou lokalitách ležících v mapovém poli 7069, a to Váté písky a vojenské cvičiště Bzenec. První z nich má pouze statut národní přírodní památky, druhá pouze statut přírodní památky! Přitom jsou tyto dvě lokality u nás jedinými místy výskytu druhů *Enoplognatha serratosignata*, *Mecynargus foveatus*, *Alopecosa psammophila*, *Dictyna szaboi*, *Titanoeca psammophila*, *Aphantaulax cincta*, jedním ze dvou míst výskytu druhů *Uloborus walckenaerius* a *Haplodrassus bohemicus* (RŮŽIČKA 1998; RŮŽIČKA & BEZDĚČKA 2000). Pro druh *Alopecosa psammophila* představuje NPP Váté písky locus typicus. Váté písky v okolí Bzence jsou charakterizovány jako panonské stepní trávníky na písku (CHYTRÝ et al. 2001), jsou prioritním stanovištěm soustavy Natura 2000 a byly zařazeny do seznamu evropsky významných lokalit, schváleného vládou ČR v prosinci 2004, pod číslem CZ0620024, stejně jako lokalita Bzenecká stělnice (CZ0620073).

Hády (pole síťového mapování 6766) představují nejjihnější cíp CHKO Moravský kras. Na této lokalitě jsou dnes tři zvláště chráněná území (TICHÝ & ŠTEFKA 2000). V NPR Hádecká planinka a PR U Brněnky jsou chráněna převážně lesní společenstva. Pouze v PP Velká Klajdovka (ležící již mimo území CHKO Moravský kras) jsou chráněna společenstva jižního svahu. Většinu materiálu pavouků na lokalitě Hády u Brna sbíral prof. F. Miller (např. MILLER 1967; KÚRKA 2000). Mezi druhy známé z Hádu v naprosté většině nacházíme druhy výslunných, suchých a teplých stano-

Hrabalka *Anoplius infuscatus* nese do hnízda ochromeného slíďáka rodu *Trochosa*

Foto J. Erhart

višf. Je zřejmé, že naprostá většina materiálu pochází z jižního svahu lokality, který byl v posledních 50 letech velmi poškozen zarůstáním keří, rozšiřováním lesa a těžbou vápence. A přitom jsou Hády u nás jednou ze dvou známých lokalit výskytu druhů *Heterotrichoncus pusillus*, *Phaeoecedus braccatus*, *Xysticus lineatus*. Pro druh *Heterotrichoncus pusillus* a *Archaeodictyna minutissima* představují Hády locus typicus.

Na třech navazujících mapových polích ve středních Čechách, 5852, 5952 a 6052, leží hlavní město Praha. Druhá bohatost tohoto území je dána pestrým geologickým podkladem a velkou členitostí terénu s hluboce zaříznutým kaňonem řeky Vltavy a údolím jejích přítoků, na jejichž strmých svazích jsou často skalní výchozy a skalní stepi. Území je hustě osídleno, ale přesto je překvapivé, že žádná z lokalit nemá statut národní přírodní rezervace. NPP Lochkovský profil je známá především jako soubor mezinárodně významných geologických profilů, ale současně představuje pro druh *Panamomops inconspicuus* locus typicus; prof. F. Miller dokonce pro tento druh vytvořil původně rod *Lochkovia*.

Rokytné slepence, skalnaté údolí říčky Rokytné mezi Moravským Krumlovem a Budkovicemi (pole síťového mapování 6964) jsou pozoruhodnou lokalitou. Ač je toto území v mnohých ohledech srovnatelné například s Mohelenskou hadcovou stepí, nepožítalo až donedávna právní ochrany (BRYJA & PAŘIL (2002)). Tato lokalita je jednou ze tří lokalit výskytu druhů *Meioneta simplicitarsis*, *Cryptodrassus hungaricus*, *Heliophanus lineiventris*. Až v roce 2002 byl podán návrh na vyhlášení národní přírodní rezervace v tomto území. Národní přírodní rezervace Krumlovsko-rokytné slepence byla vyhlášena vyhláškou MŽP č. 138/2005 Sb. s účinností od 1. června 2005.

Závěry

Z rozboru výskytu ohrožených druhů pavouků vyplývají následující doporučení:

- Chránit intenzivněji lokality váťých písků.
- Spojit stávající NPP Váté písky, PP Vojenské cvičiště Bzenec a PP Osypané břehy v jednu národní přírodní rezervaci. Tato rezervace by měla zahrnovat i prostory opuštěné po těžbě písku, měla by být zastavena lesnická rekultivace těchto opuštěných ploch.
- Rozšířit CHKO Pálava přinejmenším až k prostoru lednického zámku, jak to již bylo navrženo (CHYTIL 1994).

- Věnovat maximální pozornost zachování či obnově zbytků stepních stanovišť na svahu Hádu.

LITERATURA

- BRYJA V. & PAŘIL P. 2002: Rokytné slepence — základní charakteristika klimatická, geologická, botanická, zoologická, ochranná a legislativní. Přírodovědný sborník Západočeského muzea v Třebíči **40**: 1–9. - BUCHAR J. 1982: Způsob publikace lokalit živočichů z území Československa. Věst. čs. Společ. zool. **46**: 317–318. - BUCHAR J. 1992: Pavoukovci (Arachnida). In ŠKAPEC L. (ed.), Červená kniha ohrožených a vzácných druhů rostlin a živočichů ČSFR. Příroda, Bratislava, pp. 39–53. - BUCHAR J. 1997: Změny ve složení arachnofauny mohelenské hadcové stepi v letech 1942 až 1995. Přírod. Sbor. Západočesk. Muz. Třebíč **28**: 1–28. - BUCHAR J. & RŮŽIČKA V. 2002: Catalogue of spiders of the Czech Republic. Peres, Praha, 351 s. - GÄRDENFORS U., HILTON-TAYLOR C., MACE G. M. & RODRÍGUEZ J. P. 2001: The application of IUCN Red List Criteria at regional levels. Conserv. Biol. **15**: 1206–1212. - HIEKE K. 1985: Moravské zámekové parky a jejich dřeviny. SZN, Praha, 312 s. - CHYTIL J. 1994: Výskyt zvláště chráněných druhů živočichů na území rozšiřované CHKO Pálava. Ochrana přírody **49**: 291–296. - CHYTRÝ M., KUČERA T. & KOČÍ M. (ed.) 2001: Katalog biotopů České republiky. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, 307 s. - IUCN (1994): IUCN Red List categories and criteria as adopted by IUCN Council. IUCN, Gland, Switzerland, 16 s. - IUCN (2001): IUCN Red List categories. Version 3.1. IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, U.K., 30 s. + ii. - IUCN (2003): Guidelines for application of IUCN Red List criteria at regional level. Version 3.0. IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, U.K., 26 s. + ii. - KOS J. & MARŠÁKOVÁ M. 1997: Chráňme území České republiky. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, 246 s. - KURKA A. 2000: A survey of spider species (Araneae) in Prof. F. Miller's collection (Department of Zoology, Museum of Natural History — National Museum), part V. Čas. Nár. Muz., Řada přírodověd. **169**: 35–40. - MAJKUS Z. & SVATŮN J. 1995: Araneida. In ROZKOŠNÝ R. & VAŇHARA J. (ed.), Terrestrial invertebrates of the Pálava Biosphere Reserve of UNESCO I. Folia Fac. Sci. Nat. Univ. Masarykianae Brunensis, Biologia **92**: 35–50. - MILLER F. 1947: Pavoučí zvířena hadcových stepí u Mohelny. Archiv Svazu na výzkum a ochranu přírody i krajiny v zemi Moravskoslezské **7**. Svaz na výzkum a ochranu přírody i krajiny v zemi Moravskoslezské, Brno, 128 s. - MILLER F. 1967: Studien über die Kopulationsorgane der Spinnengattung *Zelotes*, *Micaria*, *Robertus* und *Dipoena* nebst Beschreibung einiger neuen oder unvollkommen bekannten Spinnenarten. Acta Sc. Nat. Brno **1** (7): 251–298. - PLESNÍK J. (1995a): Návrh nových kritérií IUCN – Světového svazu ochrany přírody na zařazování druhů do červených seznamů. Ochrana přírody **50**: 19–23, 54–58, 86–90. - PLESNÍK J. (1995b): Ještě k novým kritériím IUCN – Světového svazu ochrany přírody pro zařazování druhů do červených seznamů. Ochrana přírody **50**: 207. - RŮŽIČKA V. (ed.) 1998: Pavouci jihovýchodní Moravy. Sborník Přírodovědného klubu v Uh. Hradišti **3**: 23–35. - RŮŽIČKA V. & BEZDĚČKA P. 2000: Pavouci (Araneae) váťých písků u Bzence. Sborník Přírodovědného klubu v Uh. Hradišti **5**: 208–213. - ŠKAPEC L. 1994: Informační systém ochrany přírody v roce 1994. Ochrana přírody **49**: 313–314. - TICHÝ L. & ŠTEFKA L. 2000: Hády u Brna. Rezekvítek, Brno, 33 s.

SUMMARY

Spiders and the Nature Conservation in the Czech Republic

Different biotope types at risk were assessed and also a degree of particular localities protection in the Czech Republic according to occurrences of endangered spider species. Degree of the threat to species is done according to the IUCN criteria, i.e. criteria assessing occurrence and/or colonization areas and at the same time number of the localities with species occurrence and conditions on those sites. Distribution of all the species is given in the maps with Central-European grid for organisms mapping. If species occurrence is known from one map quadrat (approximately 12 x 11.2 km) is the area of its occurrence automatically less than 100 km², and in case we judge on progressive decrease of whichever qualitative or quantitative feature of colonized biotope, it is possible to assess species as a critically endangered one. Assessing also other categories according number of colonized grid quadrates, criterion of a maximal extent of the colonized area is automatically fulfilled and it is necessary only to evaluate biotope quality.

At the end of 2000 in the Czech Republic there was registered occurrence of 830 spider species. Totally 54 Czech spider species are included among critically endangered species, 85 species among endangered ones and 71 among vulnerable species. Totally 210 spider species are considered as generally endangered ones.

Counting generally endangered species solely (or predominantly) occurred only in particular biotope, steppes and rocky grasslands, sands, peatlands and other wetlands are the most important for the protection of endangered spider species in the Czech Republic. The high number of generally endangered species occurring on sands contrast with a small number of sands being protected in the Czech Republic.

We have evaluated occurrence of generally endangered species in particular grid quadrates. To value an importance of higher degrees, we used endangered species index for each quadrat 1 : 5 CR + 3 EN + VU (i.e. CR, EN and VU mean numbers of species of particular degree occurring in the quadrat).

High index value of generally endangered species show Šumava, Třeboňsko, Křivoklátsko, České středohoří, Krkonoše, údolí Vltavy and several sites in the Southern Moravia. Those areas are often located in National Parks or in Protected Landscape Areas. In the most cases areas with the numerous occurrences of endangered spider species correspond to the areas of numerous occurrences of endangered plant species. Index of endangered species on 21 grid quadrates is 20 or more. In these quadrates we have evaluated a degree of protection of particular localities with occurrence of endangered species.

It is recommended to pay more attention to sands protection as those sites host many endangered spider species. Especially in the Southern Moravia there would be possible to recommend localities as they are abandoned

military areas or abandoned sand pits that could be proclaimed as natural reserves and could serve as refugium for sandy plant species and invertebrates. It is recommended to extent PLA Pálava at least to the Lednice Castle territory, as it has already been proposed. It is also recommended to pay most attention to conservation and/or to restoration of steppe biotopes rests on the slopes of Hády.

Tab. 2

Numbers of generally endangered species found in characteristic biotopes (steppes and rocky grasslands; sands; peatlands; other wetlands; others), % number of localities where biotope is the main matter of protection, in the framework of all the particularly protected areas of the CR

Tab. 3

Grid quadrates with the highest distribution of endangered spider species. S – a total number of species in grid quadrat, CR – number of the critically endangered species, EN – number of endangered species, VU – number of vulnerable species, I – index of endangered species (see text). Protected areas in bold type. Grid quadrates linked to the conclusive recommendations have coloured backgrounds.

Map:

Index of endangered spider species of the Czech Republic (see text). Quadrates without any mark do not have yet any data on the spider occurrence. NP and PLA are colour-coded.

5. prosince 2005 uspořádala Botanická společnost v budově katedry botaniky v Benátské ul., Praha 2 seminář ke 100. výročí narození RNDr. Jaroslava Veselého, který stál u začátku budování státní ochrany přírody po 2. světové válce. V tomto čísle zveřejňujeme některé příspěvky, které byly na semináři předneseny.

První ředitel SÚPPOP Jaroslav Veselý

Ve státní ochraně přírody jsem začala pracovat v roce 1951, ještě v době svých vysokoškolských studií. Obor i pracoviště - tehdy oddělení ochrany přírody Státního památkového ústavu, brzy reorganizovaného jako Státní památková správa - se mi zalíbily. A tak jsem se po absolutoriu Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v roce 1952 stala řádnou pracovnící v oboru, kterému jsem zůstala věrná až do svého odchodu do důchodu.

Pracoviště vedl doktor Jaroslav Veselý, který k nám v roce 1951 přešel z nadřízeného ministerstva školství, věd a umění. Byl spolupracovníkem Rudolfa Maximoviče a měl tehdy již několikaleté zkušenosti z práce v ochraně přírody a velký rozhled v oboru. Můj první dojem byl, že jsme dostali velmi přísného nadřízeného, dokonce jsem z něho měla trochu strach. Záhy se však ukázalo, že náš šéf je opakem prvního dojmu: člověk vyžadující přesné plnění pracovních úkolů, ale osobně velmi laskavý, dokonce přátelský.

V roce 1958 byl zřízen SÚPPOP - Státní ústav památkové péče a ochrany přírody a RNDr. Jaroslav Veselý byl jmenován jeho prvním ředitelem. Já jsem pokračovala v práci pro státní ochranu přírody jako odborný pracovník v oddělení, později oboru ochrany přírody SÚPPOP. Nové povýšení Dr. Veselého nijak nezměnilo, zůstal tím milým, laskavým člověkem, jak jsem jej mohla dříve poznat.

Když měl Jaroslav Veselý v ředitelské funkci nějaké potíže - a těch na přelomu padesátých a šedesátých let jistě nebylo málo - přicházel k nám do pracovny - sedělo nás tenkrát v jedné místnosti až pět, luxus samostatných pracoven tehdy ještě neexistoval - aby se s námi poradil. Radil se s podřízenými i o všech odborných otázkách dříve, než učinil nějaké rozhodnutí. Co na nás nepřestával tvrdě vyžadovat, byly časté výjezdy, práce v terénu a spolupráce s místními - zprvu většinou dobrovolnými - ochránci přírody i úředními orgány. O správnosti těchto jeho požadavků, myslím, nejlépe svědčí velký počet tehdy vyhlášených zvlášť chráněných území, zejména pak v novátorské kategorii chráněných krajinných oblastí.

Zvláštní lahůdkou oněch let pod řízením ústavu Dr. Veselým byla jeho přející snaha vysílat své pracovníky na zkušenou také do zahraničí. Já sama jsem například měla možnost strávit léto roku 1957 na stáži ve Velké Británii. Kdo z pamětníků poznal poměry v těch dobách, nejlépe ví, jakou vzácností taková příležitost byla.

Autorka článku druhá zleva, na chodbě Národního shromáždění po přijetí zákona č. 40/1956 Sb (zleva Dr. J. Tříška, pozdější náměstek ochrany přírody SÚPPOP, Dr. M. Maršáková, Rudolf Maximovič, generální konzervátor ochrany přírody, Dr. V. Pleva, M. Jarošová, Dr. L. Kamarád a Dr. J. Veselý

Dr. Jaroslav Veselý s námi v SÚPPOP pracoval až do roku 1973, kdy odešel do důchodu - bohužel, už nikoliv z místa ředitele, na kterém byl v roce 1964 v důsledku tehdy obvyklých politických intrik vystřídán.

Marie Maršáková

RNDr. Jaroslav Veselý 1906 - 1985

Odborný a lidský profil z pozice tehdy mladé generace

Pana doktora Veselého jsem znal z jeho prací mnohem dříve, než jsem ho osobně potkal v roce 1969 na Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody, kdy jsem tam nadšeně jako „ucho“ nastoupil. Udivilo mě nejen jeho distinguované vystupování, ale i „pracovní“ oděv: tmavý kvalitní dvouřadý oblek, sněhobílá košile a červený motýlek - to vše v dobách tesilu příp. kostkovaných rozhalének. Jak z fotografie ze zasedání horní komory britského parlamentu, jen místo doutníku štíhlá cigareta.

Jaroslav Veselý pocházel z Příbramska. V roce 1929 složil na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy státní zkoušky. Pak následovala 12letá pedagogická dráha v řadě míst (Mariánské Lázně, Praha). Válečná léta prožil kratší dobu i jako totálně nasazený v Německu. V roce 1942 se stal referentem ministerstva zemědělství, které bylo tehdy ústředním orgánem ochrany přírody.

Do konce války se publikačně projevil jako pilný flórista. Značná část jeho bibliografie je věnována právě botanice, vyšším i nižším rostlinám. Příspěvky se týkají především rodného Příbramska (incl. Brd), dále Rakovnicka (incl. Křivoklátska), Posázaví, Strakonicka, Sedlčanska, Písecka, Krkonoš, Dymokurska, ale i středního Pojizeří (mj. článek o Radouči a o „reliktu“

Saponaria ocymoides), jak v celostátních periodických jako Vědě přírodní či Čs. botanických listech, tak v regionálních.

Poválečné období znamenalo pro dr. Veselého již plné zapojení do služeb ochrany přírody a krajiny (krajina se tehdy ještě ale moc nenosila). Po několika funkcích na ministerstvu školství a osvěty byl v letech 1951 až 1958 vedoucím ochrany přírody na Státním památkovém ústavu (později Státní památkové správě). V roce 1958 jmenován ředitelem právě vzniklého Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody. V té době měl dr. Veselý opublikovanu převážnou část stěžejních děl, týkajících se ochrany přírody:

- 1952: Ochrana přírody a krajiny ČSR.- Osvěta, Praha,
- 1953: Chraňme přírodu.- Praha
- 1954: Příroda Československa, její vývoj a ochrana.- Orbis, Praha
- 1954: Chráněné rostliny I. díl, v roce 1961 II. díl
- 1954: Veselý J. /redakce/, O. Kodým, V. Ložek, J. Mařan, F.A. Novák, L., Smolík, Q. Žáruba: Ochrana československé přírody a krajiny.- ČSAV, Praha: I. díl - 352 str., II. díl. - 706 str., ČSAV, Praha

Pozn.: v roce 1961 mírně doplněné vydání ve slovenštině (Osveta, Bratislava).

Dr. Veselý publikoval další příspěvky z ochrany přírody pravidelně v časopise Ochrana přírody od jejího prvního čísla a byl jeho dlouholetým výkonným redaktorem. Připočítáme-li jeho vedoucí odbornou a „politickou“ zodpovědnost, pak se nám bude jevit jako logický článek v prvním ročníku v roce 1946 „Dvouletý budovatelský program a ochrana přírody“. Na vysvětlenou, šlo o první centrálně řízený plán hospodářského rozvoje po II. světové válce, i když před únorovým pučem, tak do značné míry již pod taktovkou komunistů s cílem přeorientování ekonomické vazby na Sovětský svaz. Podstatou článku je upozornění na možnost narušení přírodní rozmanitosti, koloběhu vody v krajině, ztráty jejích estetických hodnot a pod. při radikálním zvýšení využití krajiny a přírodních zdrojů. Autor dokázal ale elegantně psát i „mezi řádky“ a tak vyjádřit i myšlenky, které tehdejší doba potírala. Když jsem článek po letech přečetl znova tak musím přiznat plnou shodu páně doktorových zásad s mnohem pozdější strategií trvale udržitelného života (rozvoje). Do sféry politicko konceptní činnosti spadá i zásadní podíl Jaroslava Veselého na přípravě prvního československého zákona o státní ochraně přírody č. 40/1956 Sb. Působil také pedagogicky, konkrétně na Přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity.

Bibliografie vědeckých, odborných i odborně populárních publikací se celkem blíží 600 titulům. Některé práce kriticky zhodnocují předcházející stěžejní díla o ochraně přírody a krajiny (PROCHÁZKA J.S. 1926, MAXIMOVIČ R. 1934, KLIKA J. 1946, a d.).

Dr. Veselý vykonával funkci ředitele do roku 1964, do důchodu pak odchází v roce 1973. I poté příležitostně publikuje v Ochrane přírody. Po těžké nemoci umírá v roce 1985.

Moje osobní vzpomínky? Pana doktora jsem si moc neužil. Sice byl velmi laskavý, ale měl jsem k němu jako elev takovou úctu, že jsem se ho neodvážil často vyrušovat. A na chodbách se pohyboval jen v nutných případech. Pravda je, že se staršími kolegy často o pracovních problémech intenzivně diskutoval.

Pro mne je významná Veselého diferenciac našeho prostředí na přírodu a krajinu. První článek v tomto směru opublikoval již v roce 1946, kdy zpracoval důkladnou rešerši naší i zahraniční literatury, posléze navrhl definici krajiny, která se v hrubých rysech (až

První účast z východní Evropy na generálním shromáždění IUCN, Edinburg 1956, zleva J. Veselý, Ferenc (Maďarsko), akademik Michajlov (Polsko), Dementěv (SSSR) a Řehák

na optimistickou představu o biologické rovnováze) blíží stávající definici podle zákona č. 114/92. V roce 1952 dr. Veselý doplnil vztah „ochrana - tvorba“ krajiny a zdůraznil její nutné plánování, čímž se přiblížil koncepci Evropské úmluvy o krajině. Úkolem krajinného plánování má být „soustavné úsilí o odstranění vzniklých a vznikajících poruch v krajině. Tak se zabráňuje pustnutí našich krajin“ (!). Největší pozornost je věnována koloběhu vody v krajině a vodní erozi, pak následuje otázka lesních monokultur. Vize přeměny naší krajiny v poušť je však nutno považovat za popularizační nadsázku.

Dr. Veselý je vzorem vyvážené osobní odborné metamorfózy v rámci jednoho plodného života - od dlouholeté analytické práce, přes syntetická díla po řídicí a pedagogickou činnost. Vychoval si i své nástupce, mezi nimi vyniká dr. Jan Čerovský, vynikající osobnost moderní národní i světové ochrany přírody, který také inicioval seminář věnovaný Dr. Jaroslavu Veselému.

Václav Petříček

Jaroslav Veselý a první velká bitva o ochranu přírody

Když osmnáctiletý maturant reálky Jaroslav Veselý, rodák z Rosovic (okres Příbram) na Podbrdsku, přišel v roce 1924 na přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, vrcholil zde pravděpodobně do té doby největší boj o ochranu krajiny a přírody na jednom z regionů tehdejšího Československa. Shodou okolností bylo to právě území, které J. Veselý už jako středoškolák důvěrně znal, protože se nacházelo v bezprostřední blízkosti jeho rodiště - centrální Brdy.

Ministerstvo národní obrany z rozhodnutí vlády nedávno vzniklého samostatného státu hledalo nejvhodnější prostor pro zřízení velké dělostřelecké střelnice. Po pravdě nutno uvést, že MNO posuzovalo několik oblastí. Závěr jejich zhodnocení však vyzněl jednoznačně pro horské pásmo Brd.

Podle projektu zde měly být vytvořeny tři rozsáhlé cílové plochy pro dělostřeleckou činnost a to znamenalo vykácat asi 2000 ha lesních porostů. Nesouhlas a odpor proti těmto záměrům se stupňoval od stadia předběžných příprav a posuzování jednotlivých lokalit až ke zveřejnění celého záměru.

Tehdy se ozvala velmi důrazně i tehdejší vrcholná vědecká instituce - Česká akademie věd a umění. V roce 1925 vydala „Memorandum druhé třídy České akademie věd a umění o geologickém, hydrologickém, geobotanickém a hygienickém významu Brd se zřetelem k projektu dělostřelecké střelnice“.

Mezi odpůrci vojenského projektu byli tehdejší špič-

koví odborníci zmíněných oborů, např. Domin, Kavina, Komárek, Kettner, Nábělek, Němec, F.A. Novák, Podpěra, Švambera, Schustler, Vejdovský, Vilhelm atd.

MNO požádalo několik jiných odborníků o vypracování stanoviska k Memorandu Akademie. Soubor jejich studií pak vydalo ve druhém pololetí téhož roku ve vkusném provedení. Je to elaborát, který kromě vědecké polemiky s výše připomenutým Memorandem dokumentuje i tehdejší vysokou „štábní kulturu“.

Do této vědecky vypjaté situace přišel na univerzitu Jaroslav Veselý. V čele vědců, hájících přírodu a krajinu, byl vedoucí katedry botaniky PF UK a pozdější rektor Univerzity Karlovy prof. dr. Karel Domin.

Můžeme proto oprávněně předpokládat, že naznačené okolnosti a souvislosti byly nepřehlédnutelně silným impulzem pro mladého studenta přírodní věd. Jistě významně přispěly k jeho vyhraněnému zájmu o ochranu přírody a krajiny a tím i k budoucímu celoživotnímu zaměření a poslání.

Je naprosto jasné, že znalost tohoto území a nové přírodovědecké aspekty, se kterými se Jaroslav Veselý během vysokoškolského studia seznámil, motivovaly počátkem 30. let minulého století jeho odborný zájem o brdskou květenu. Proto se z tohoto období objevují v jeho bibliografii práce s regionální botanickou tematikou z Brd. Kromě údajů o rozšíření jednotlivých druhů rostlin jsou cennou dokumentací a argumentací o oprávněnosti tehdejší obav o osud přírody centrální

ních Brd po velkoplošném odlesnění vrcholových ploch kolem roku 1927.

Ve svém článku z r. 1935 považuje za důsledky tohoto zásahu v Brdech např. ústup montánních, submontánních a rašelinných druhů květeny, nástup druhů sucho- a teplomilných, změny v mikro- a mezoklimatu atd.

Autor tohoto článku vděčně vzpomíná na rozhovory s RNDr. Jaroslavem Veselým. Když se jako vysokoškolský student na začátku 2. poloviny minulého století začal sám orientovat ve výše popisovaném území, dostal od dr. Veselého nejen citace jeho prací a některé separáty, ale i cenné další poznatky a názory na stav a vývoj květeny v tomto území.

Poznámka na závěr. Po pravdě připomeňme i jeden pozitivní vliv, který do značné míry příznivě působil na

brdskou přírodu a krajinu po vytvoření dělostřelecké střelnice. O něm se pochopitelně v desetiletí po vzniku ČSR a při zřizování střelnice nic nevědělo a nemohlo se proto s ním počítat. Koncem 20. století při orientačním botanickém a ochranném průzkumu v tehdejších vojenských výcvikových prostorech bylo konstatováno, že tato území byla ušetřena během komunistické totality jiné, možná horší devastace. Jedním z typických znaků tehdejšího „socialistického“ životního stylu byla totiž živelná, především chatařská rekreace. Jejím působením bylo zničeno mnoho cenných oblastí v celém tehdejší Československu. V Brdech naopak byly v poměrně blízkosti hlavního města zachovány nejkrásnější a nejcennější krajinné úseky v údolích horských potoků, náhorních plošin a na dalších ekotopech.

Jan Štěpán

Podíl Jaroslava Veselého na mezinárodní spolupráci

Vedoucí úloha Jaroslava Veselého v naší poválečné ochraně přírody v prvních dvou desetiletích druhé poloviny 20. století, jeho chápání a prosazování tohoto oboru v širokém, komplexním pojetí, jistě vyplývaly i z jeho velkého rozhledu přes hranice našeho státu. Ze zahraničních zdrojů mohl Jaroslav Veselý mnoho čerpat, ale díky svým mimořádným schopnostem do fondu mezinárodní ochrany přírody i nikoliv nevýznamně přispěl. Nastoupil cestu, která otvírala hranice – a třeba zdůraznit, že v jeho době pro takové úsilí hranice velice rafinovaně zatarasené – vzájemnému poznávání, výměně zkušeností i iniciativ, pravdivým informacím, podnětům, a to i dalším jednotlivcům, skupinám i celé společnosti. Cestu, která svých konečných cílů za života doktora Veselého ještě nedosáhla, byla však cestou vedoucí k dnešní mezinárodní součinnosti v oboru ochrany přírody a k možnostem, které se naší mladé generaci zdají samozřejmé, ale generaci naší za našich mladých let připadaly nedostupné. I proto je dobré připomenout podíl, kterým Jaroslav Veselý přispěl k mezinárodní spolupráci jako její průkopník v přední linii.

Jaroslav Veselý při své práci pilně sledoval dění v zahraniční ochraně přírody, jak o tom svědčí například řada článků a zpráv, které uveřejňoval v časopise *Ochrana přírody*. V tom připomínal jednoho ze svých předchůdců, předčasně zesnulého Jana Svatopluka Procházku. J. S. Procházka také publikoval, a to v prvních desetiletích minulého století zejména v časopise *Krása našeho domova*, mnoho zpráv o zahraničním a mezinárodním dění, s kterým udržoval úzké kontakty, zvláště s našimi německými sousedy.

Vypadá tedy přímo symbolicky, že jedno z prvních velkých mezinárodních vystoupení Jaroslava Veselého se odehrálo v Německu, na sympoziu o ochraně přírody v Berlíně ve dnech 1. – 5. července 1957. Pořádaly je dvě nejvyšší instituce – výkonná a vědecko-odborná – tehdejší NDR. Účastnili se ho nejen zástupci ochrany přírody ze zemí východního bloku, ale i vedoucí činitelé oboru ze západního Německa a z Finska. Významná je zejména skutečnost, že Dr. Jaroslav Veselý byl na tomto důležitém setkání pověřen přednesením hlavního úvodního referátu. O jeho kvalitě pro toto pověření svědčí už sám název přednášky: *Bádání o krajinné ekologii jako základ práce ochrany přírody*.

Nebylo to však jeho úplně první vystoupení na mezinárodním fóru. Na ně Jaroslav Veselý vstoupil již v červnu roku 1956 ve skotském Edinburghu. Zde však bude na místě krátký úvod k této velmi významné události.

Po druhé světové válce se ochránci přírody z celého světa snažili ve svém oboru o ustavení skutečně velké světové organizace, jaká tehdy ještě neexistovala. S iniciativou přišli – jaksi už tradičně – Švýcaři, kteří svolali dvě mezinárodní konference – v roce 1946 do Basileje a rok nato, 1947 do alpského městečka Brunnen. Na obou Československo zastupoval tehdejší nadřízený Jaroslava Veselého na ministerstvu školství, věd a umění, generální konzervátor státní ochrany přírody Rudolf Maximovič. Konference vytvoření reprezentativní, ale především pracovní mezinárodní organizace připravily. K ustavujícím aktu došlo dne 5. října roku 1948 ve Fontainebleau u Paříže. Tam, bohu-

žel, Československo zastoupeno nebylo. Odjezdu již sestavené delegace zabránily následky událostí na naší politické scéně v únoru téhož roku.

Po léta bojoval Jaroslav Veselý o možnost s Mezinárodní unií pro ochranu přírody – IUPN – navázat spolupráci. Podařilo se, příznacně pro onu dobu až poté, co se 4. generálního shromáždění IUPN 1954 v Kodani poprvé zúčastnil delegace nejen z SSSR, ale dokonce i z NDR. A tak 1956 Dr. Veselý vyjel na 5. generální shromáždění do Velké Británie. Bylo to shromáždění 300 delegátů ze 40 zemí a 8 mezinárodních organizací vpravdě historické. V souhlase s nejprogressivnějšími trendy té doby byl název organizace rozšířen ve znění „Mezinárodní unie pro ochranu přírody a přírodních zdrojů“ a anglickým uším – na rozdíl od českého jazykového citění – spíše konzervativně znějící „Protection“ nahrazena termínem „Conservation“, vyjadřujícím aktivní přístup: místo IUPN nově IUCN – International Union for Conservation of Nature and Natural Resources. Podle toho byl rozšířen i program organizace. Tou dobou se v IUCN také začala rozvíjet činnost odborných komisí; během svého působení v IUCN dr. Veselý zastával funkci člena hned dvou z nich: Komise pro ekologii (ta právě rozšíření názvu i programu v Edinburghu vehementně prosazovala), později přeměněná na Komisi pro plánování krajiny, a Komise pro výchovu, kde se dokonce stal jejím místopředsedou.

Dr. Jaroslav Veselý pak Československo zastupoval na dalších třech generálních shromážděních IUCN: 1958 v Athénách v Řecku, 1960 ve Varšavě a Krakově v Polsku a 1963 v Nairobi v Keni. Nutno říci, že svojí perfektní znalostí problematiky oboru, předvídavým myšlením, jazykovou kvalifikací a neváhám říci – přímo charismatickým zjevem, elegancí oblečení i chováním vystupoval Jaroslav Veselý všude na mezinárodním fóru jako rozený diplomat a jako takový byl všude také přijímán. Navázal osobní přátelství

Aula Rýnské univerzity v Bonnu dne 25. června 1969: Dr. Jaroslav Veselý přijímá Van Tienhovenovu cenu z rukou rektora univerzity

s čelnými představiteli domácí i mezinárodní ochrany přírody té doby. Jmenujme aspoň některé z nich: Prof. Herrmann Meusel z NDR, Prof. Bernhard Grzimek a Dr. Wolfgang Engelhardt ze SRN, akademici Wladyslaw Szafer a Walery Goetel z Polska, Prof. Niilo Söyrinki z Finska, první generální tajemník IUCN Jean-Paul Harroy z Belgie, zakladatel britské státní ochrany přírody Max Nicholson i zakladatel WWF sir Peter Scott, Rusové akademik Georgij Petrovič Děmentěv a předseda Komise IUCN pro výchovu Lev Konstantinovič Šapošnikov, akademik Valeriu Puscariu z Rumunska i mnozí další. S nimi se pak nejen při valných shromážděních IUCN, ale i při jiných příležitostech odehrávala pracovní i přátelská setkání, navazující i důležitou dvoustrannou spolupráci mezi Československem a jinými státy. Dr. Veselý zde díky svému přehledu a jazykovému znalostem (bylo to v dobách, kdy Rusové na mezinárodní konferenci s sebou vozili tlumočníky a i tak mnohdy přesně a včas nechápali, o čem byla řeč) působil jako vitaný zprostředkovatel mezi východem a západem.

Důležitý krok se Jaroslavu Veselému podařilo uskutečnit už v roce 1958. Dovedl do IUCN oddělení ochrany přírody Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody jako prvního československého řádného člena této významné mezinárodní organizace. A lze bez nadsázky říci, že tím byla nastoupena cesta, která vyvrcholila roku 2000 vstupem České republiky do IUCN – dnes Světového svazu ochrany přírody – v kategorii nejvyšší – státního členství.

Svých mezinárodních kontaktů Jaroslav Veselý štedře využíval k prospěchu poznávání, vzdělávání a uplatňování svých podřízených a spolupracovníků. Tak již v roce 1956 vyjel Dr. Ladislav Kamarád do Rumunska, následujícího roku 1957 Dr. Valentin Pospíšil do Polska a Dr. Marie Maršáková dokonce do Velké Británie – a mohli bychom ve výčtu pokračovat dál.

I pro mne přivezl Dr. Veselý z generálního shromáždění IUCN čestný úkol: ujmout se spolupráce s tehdejší „dorosteneckou“ organizací IUCN – s IYF, Mezinárodní federací mládeže pro poznávání a ochranu přírody. Díky tomu se podařilo v průběhu dalších let umožnit i několika desítkám mladých českých a slovenských ochránců přírody vyjet za odbornými pobyty do zemí, které v těch dobách byly jinak téměř nedostupné. I my jsme začali pořádat u nás mezinárodní tábory mladých ochránců, stávající se mostem mezi východem a západem. Příznivý vývoj, přetátý necitlivým a hloupým zásahem normalizace, přece jen po nějaké době mohl pokračovat zapojením Hnutí Brontosaurus do YEE – Youth Environment Europe – evropské regionální sekce IYF.

Když Jaroslav Veselý dosáhl šedesátky, bylo s odkazem na jeho penzijní věk (dodnes to považují jen za záminku související i s jeho odvoláním z místa ředitele SUPPOP) nadřízeným ministerstvem kultury jeho působení v IUCN násilně přetato. K jeho cti lze opět dodat, že své zkušenosti a funkce – snad s trochou lítosti, ale bez jakékoliv nevra-

živosti – postoupil jiným, mladším. Vzpomínám tu například mezinárodní konferenci o výchově k ochraně přírody v Praze a Krkonošském národním parku na podzim roku 1967, při níž byl ustaven první organizovaný mezinárodní útvar pro ochranu přírody v regionu východní Evropy: Východoevropský komitét IUCN. I k tomu Jaroslav Veselý probíjaval cestu a zasedání se aktivně zúčastnil. S onou již zmíněnou přející velkorysostí tam před přítomným generálním tajemníkem IUCN panem Josephem Berwickem předal svoji funkci v Komisi IUCN pro plánování krajiny brněnskému Prof. Vlastimilu Vaníčkovi, který v ní pak vykonal mnoho užitečné práce. Díky tomuto velkorysému přístupu mohlo Československo a později Česko zachovat kontinuitu členství v IUCN a nakonec ji i rozvinout až k výše již zmíněnému vrcholu v podobě státního členství.

S přerušením angažovanosti v IUCN však aktivní účast Jaroslava Veselého na mezinárodní spolupráci neustala. Živé styky pokračovaly zejména s oběma sousedními německými státy, kde si Dr. Veselého v ochranářských kruzích velmi vážili. Málokdo dnes už asi ví (a natož oceň!), že Jaroslav Veselý byl v polovině 60. let minulého století u počátku práce dobrovolných německých skupin pro výzkum a ochranu evropských orchidей, spolu zprostředkoval i oboustranné návštěvy odborníků a účast na pracovních setkáních, což přineslo i první impulzy rozvoji podobných aktivit v Česku a na Slovensku. Od roku 1965 se Jaroslav Veselý každoročně zúčastňoval evropských konferencí, pořádaných v rámci výročních shromáždění západoněmeckého spolku Verein Naturschutzpark: 1965 Lübeck, 1966 Regensburg, 1967 Echternach v Lucembursku, 1968 Osnabrück, 1969 Stuttgart... A nevím kolik našich ochranářů ví, že právě z těchto konferencí vzešla dnešní evropská mezinárodní organizace velkoplošných chráněných území – EUROPARC, v níž se v současnosti Česká republika velmi úspěšně angažuje.

V roce 1969 se zásluhám Dr. Jaroslava Veselého o rozvoj evropské ochrany přírody dostalo ocenění, které předtím ani potom žádný náš občan nezískal. V aule Rýnské univerzity Friedricha Wilhelma v Bonnu předal její rektor Prof. Dr. Karl Josef Partsch doktoru Jaroslavu Veselému vyznamenání nadace F.V.S. – cenu, nesoucí jméno proslulého organizátora a podporovatele mezinárodní ochrany přírody Pietera van Tienhovena. „*Dnes mám tuto cenu poprvé předat nositeli z Československa, země, která s naší zemí má dlouhou společnou hranici, mnohonásobně šťastně a také bolestně je s osudem naší vlastní země spojena a právě v minulém roce na sebe připoutala jako málokteré jiné země pozornost bdělé světové veřejnosti,*“ řekl ve svém slavnostním projevu profesor Partsch. Tuto zemi Dr. Jaroslav Veselý děle než deset let vzorně reprezentoval na mezinárodním fóru a svým úsilím ji začlenil do oblasti, již se nedávno začalo říkat „environmentální diplomacie“.

Jan Čerovský

SUMMARY

Contribution of Jaroslav Veselý to the International Cooperation

100 years had elapsed this year since the birth of Jaroslav Veselý who was of significant importance for the state nature conservation formed in Czechoslovakia after 1945 till the beginning of 60's. Mr. Veselý, a graduated of the Faculty of Natural Sciences of Charles University, began to deal with nature conservation at the Ministry of Education.

In the *Ochrana přírody* (Nature Conservation) journal that was established by the general conservator of the state nature conservancy Rudolf Maximovič in 1946, there he published (in double number 3–4) an important treatise „Two-year constructive programme and nature conservation“ in which he specified nature conservancy attitude to the two-year Czechoslovak plan of the post-war restoration.

J. Veselý along with R. Maximovič took part in preparation of the first Nature Conservation Act Nr. 40/1956 Gaz. (that in a slightly modified version adopted also conservationists for the Slovak law). In 1958 he was appointed the first director of a newly established State Institute for Historical Monuments Care and Nature Conservation (SUPPOP). He took part in the first international conferences on nature conservation (1946 Basel, 1947 Brunnen) as a Czechoslovak representative, but after the February communist putsch in 1948 he was not more allowed to participate in IUCN (at that time IUPN) foundation in Fontainebleau in October 1948. For the next several years J. Veselý made an effort for a possibility to put himself in contact with IUPN. He succeeded only when in 1954 representatives of the USSR (and even from GDC) took part in IUPN general assembly in Copenhagen. In 1956 J. Veselý took part in

general assembly in Edinburgh. As a Czechoslovak representative he attended following 3 general assemblies (1958, 1960 and 1963); he engaged there in a work of Commissions. He established cooperation with a number of important representatives of Nature Conservation (already in 1958 put across that SUPPOP became the first regular IUCN member). Author of this article was charged with a task to enter on cooperation with of that time „junior“ organization IUCN – with IYF. Since 1965 till 1969 J. Veselý took part in European conferences organized by West-German association Verein Naturschutzpark (leading later to the establishment of the EUROPARC Federation). In 1969 he was awarded van Tienhoven price in the great hall of the Rhine University in Bonn for efforts to the strengthening of cooperation in the international nature protection.

Jaroslav Veselý passed away in 1985.

Jak je to s chovem suchozemských želv?

Je mnoho českých chovatelů želv rodu *Testudo* (zejména druhu *Testudo hermanni* – želva zelenavá, *Testudo marginata* – želva vroubená a *Testudo graeca* – želva žlutohnědá), kterým se již několik let úspěšně daří odchovávat mláďata. Takových chovatelů jsou v České republice desítky. Po vstupu České republiky do Evropské unie je třeba mít na paměti nová pravidla, kterými je nutno se řídit při

ské chovné skupiny a schopnost této skupiny produkovat potomstvo ve druhé generaci v zajetí. Zda konkrétní jedinec splňuje definici odchovu v zajetí, aby mu mohla být udělena výjimka ze zákazu komerčních aktivit, posuzuje tzv. národní vědecký orgán CITES, kterým je Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky (AOPK ČR). Stanovisko AOPK ČR je v rámci řízení o udělení výjimky povinné. Výjimka je vydávána na žlutém formuláři, jehož vzhled je předepsán legislativou Evropských společenství. Proto bývá

doklady: s výjimkou a s registračním listem. Pokud je však želva prodána mimo území České republiky, ale v rámci Evropské unie (např. do Německa), je prodána pouze s platnou výjimkou (žlutým CITESem) a registrační list je zaslán Ministerstvu životního prostředí, jako výkonnému orgánu CITES s hlavní působností v ČR. Při vývozu želvy do třetí země (tj. mimo území EU) je nutné samozřejmě platné vývozní povolení (permit CITES), které vydává Ministerstvo životního prostředí. K žádosti o vývoz se přikládá i registrační list, které ministerstvo po uskutečnění vývozu zašle výkonnému orgánu, který jej vydal s informací, že došlo k vývozu exempláře. Je tedy poměrně byrokraticky složité chovat a prodávat suchozemské želvy na českém trhu po vstupu do EU. Mějme ale na paměti, že se jedná o druhy přímo ohrožené vyhynutím, a tak je nutné obchod a jakékoli komerční nakládání s nimi přísně regulovat.

Jindřiška Staňková
AOPK ČR

Odchovy 2005 želv vroubených

Foto Adam Kurz

komerčním využití těchto odchovů. Želvy zmíněných druhů patří v rámci legislativy CITES Evropských společenství do přílohy A, což znamená, že náleží k nejprísneji chráněným druhům a je to proto, že se ve volné přírodě vyskytují na území Evropy (Španělsko, Balkán, Řecko, Itálie,...). Druhy z přílohy A je zakázáno používat ke komerčním aktivitám. Těmito aktivitami se rozumí: nákup, nabízení ke koupi, nabývání pro obchodní účely, veřejné vystavování pro obchodní účely, využívání pro obchodní zisk a prodej, držení za účelem prodeje, nabízení k prodeji nebo převážení za účelem prodeje (článek 8 odst. 1 nařízení Rady (ES) č. 338/1997). Z tohoto zákazu je však možné případ od případu udělit výjimku. Výjimky udělují ve správním řízení tzv. výkonné orgány CITES s další působností, což jsou krajské úřady, správy chráněných krajinných oblastí a národních parků. Nejčastějším důvodem pro udělení výjimky je skutečnost, že konkrétní daný exemplář splňuje definici odchovu v zajetí. Tato definice vyplývá z článku 24 nařízení Komise (ES) č. 1808/2001, a při jejím splnění je posuzován původ rodičov-

často v chovatelských kruzích nazýván žlutým CITESem. Je třeba mít na paměti, že tento žlutý CITES je platný pouze na území států Evropské unie a může mít omezenou platnost. Je vždy nutné informace ve formuláři, a zejména v příloženém správním rozhodnutí výkonného orgánu, pozorně přečíst. Často se výjimka totiž může vztahovat pouze na prvního kupujícího, a to zejména v případě prodeje mladých želv ve stáří do jednoho roku. Takové želvy jsou často překupovány několikrát, nežli se dostanou k finálnímu majiteli, a tak je možné, že jedna želva bude k této cestě potřebovat i čtyři výjimky, pokud bude čtyřikrát prodána a čtyřikrát nakoupena, než se dostane k chovateli do terária.

Každý takový prodej v rámci České republiky se musí uskutečňovat také samozřejmě s platným registračním listem, protože všechny želvy rodu *Testudo* podléhají v České republice povinné registraci podle zákona č. 100/2004 Sb. (zákon o obchodování s ohroženými druhy). Registraci provádějí také výkonné orgány s další působností. Prodej v rámci České republiky je možné provést se dvěma

Zelená pro Zlínský kraj

Ve Zlíně byl veřejně představen projekt, jehož cílem je trvale udržitelný rozvoj Zlínského kraje prostřednictvím sítě informačních středisek vzdělávání a tak získávat veřejnost pro aktivní účast při řešení problémů v oblasti životního prostředí.

Dvouletý projekt podepsali ředitel odboru vnějších vztahů Jakub Kašpar a hejtman Zlínského kraje Libor Lukáš. Koordinátorem projektu je Zlínský kraj a bude financován prostřednictvím operačního programu Rozvoj lidských zdrojů. (Projekt byl podpořen ve 2. výzvě grantového schématu „Sítě environmentálních a poradenských center“ vyhlášeného MŽP v rámci operačního programu Rozvoj lidských zdrojů. Rozděluje se v něm prostředky Evropského sociálního fondu – ESF na projekty neinvestičního charakteru. Přidělená dotace je hrazena za 75 % z prostředků ESF a z 25 % ze státního rozpočtu /MŽP/.) Do kraje tak přijde na výchovu a poradenství v oblasti životního prostředí téměř 14 mil. korun. Partnery projektu jsou: SOP Veronica, město Uherské Hradiště, ZO ČSOP Kosenka, Alcedo – dům dětí a mládeže Vsetín, SOP Centaurea, SOP Valašské Meziříčí a Město Kroměříž.

V průběhu projektu vznikne 16 nových vzdělávacích programů s tematikou životního prostředí a 6 nových pracovních míst.

Ptákem roku 2006 se stal orel mořský

Jan Plesník

Také v r. 2006 vyhlásila Česká společnost ornitologická (ČSO), partner známé mezinárodní organizace na ochranu ptáků a jejich prostředí BirdLife International, tradiční kampaň *Pták roku*. Tentokrát byl vybrán druh, jehož pozorování ve volné přírodě již nutně nemusí být vyslovenou vzácností, ale přesto zůstává nezapomenutelným zážitkem.

Orel mořský (*Haliaeetus albicilla*) je totiž největším z orlů, vyskytujících se na území ČR. Dospělý jedinec bývá 76 – 92 cm velký a dlouhá a široká křídla mohou mít 190 – 240 cm v rozpětí. Dospělé jedince rozeznáme od mladých exemplářů podle čistě bílého, klínovitě zakončeného ocasu. Ve vnitrozemí vyhledává orel mořský okolí velkých řek, jezer

nebo rybníků, obklopených starými lesními porosty, kde si na stromech buduje mohutné hnízdo. Živí se převážně rybami, méně vodními ptáky; zejména v zimě nepohrdne ani mršinami.

V ČR patří uvedený majestátný dravec mezi druhy zvláště chráněné zákonem č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny a vyhláškou MŽP ČR č. 395/1992 Sb. v kategorii kriticky ohrožený. V mezinárodním měřítku se řadí k druhům volně žijících živočichů, přísně chráněným Úmluvou o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť, známější jako Bernská úmluva (příloha II). Rovněž Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů (CMS), pracovně označovaná jako

Mezi charakteristické znaky orla mořského patří dopředu výrazně vyčnívající hlava s mohutným zobákem

Foto J. Hlásek

Bonnská úmluva, orla mořského hodnotí jako druh kriticky ohrožený v celém areálu rozšíření nebo v jeho podstatné části: smluvní strany dohody se takové živočichy zavazují bezprostředně chránit. Protože zmiňovaného ptačího predátora může ohrozit i mezinárodní obchod s živými či mrtvými jedinci, vztahuje se na něj také Úmluva o mezinárodním obchodu ohroženými druhy volně žijících živočichů a rostlin (CITES) a příslušná legislativa Evropských společenství (ES). Obchod s tímto druhem je proto zakázán a povolován jen výjimečně.

Nejpozději od 20. let 20. století již orli mořští na území dnešní ČR nehnízdili, pouze zde v různém počtu zimovali. Na konci 70. let 20. století začali pracovníci státní ochrany přírody v rybníkaté krajině Třebońska v rámci projektu *Haliaeetus* vypouštět v lidské péči odchovaná mláďata, poskytovaná německým sokolníkem a ochráncem C. Fentzloffem (v období 1978 – 1985 celkem 9 ptáků), a současně přikrmovat protahující a zimující orly a budovat pro ně umělá hnízda. Jako rozhodující se ovšem ukázalo, že se v důsledku účinné ochrany orli mořští šířili až do střední Evropy ze severněji položených hnízdišť. Od r. 1984 v ČR orli mořští opět prokazatelně pravidelně hnízdí. Chování ptáků a nálezy starších hnízd naznačují, že minimálně na dvou místech v okolí Třeboně již předtím zahnízdili jedinci z původně zimující populace. Kromě již zmiňovaného Třebońska orli mořští úspěšně vyvedli mláďata i na Českobudějovicku, v okolí Slavonic, na Českolipsku a Liberecku, v Českém ráji a jeho rozhraní s Polabím, v okolí přehradní nádrže Želivka a v Brdech. Od poloviny 80. let 20. století si orli staví hnízda i na jižní Moravě. Navíc se zdržují i na jiných místech naší republiky, kde jejich hnízdění sice nebylo prokázáno, ale je pravděpodobné (jihozápadní a západní Čechy, východní Polabí, severní Morava). Celkem dnes evidujeme na území ČR 25 – 30 hnízdičích párů orlů mořských. V ČR se nezvy-

Orel mořský ve vnitrozemí upřednostňuje území s vodními plochami a vzrostlými stromy jako je kupř. Třeboňsko

Foto M. Plesníková

šuje pouze početnost hnízdní populace druhu. Stoupá i počet orlů, kteří tu tráví zimu. Jen na Třeboňsku každoročně zimuje 40 – 50 jedinců. Rekord v tomto směru drží jihomoravské Novomlýnské nádrže, kde ornitologové napočítali v mimohnízdním období najednou 60 orlů mořských. Červený seznam ohrožených ptáků ČR, sestavený K. Štátným a V. Bejčkem podle nových kritérií IUCN – Světového svazu ochrany přírody, hodnotí druh jako kriticky ohrožený.

Směrnice č. 79/409/EHS o ochraně volně žijících ptáků (směrnice o ptácích) řadí orla mořského do přílohy I. Členské státy Evropské unie tak mají povinnost vyhlášovat jim osídlené nejdůležitější lokality za ptačí oblasti, tvořící významnou součást soustavy chráněných území ES Natura 2000. Vláda ČR vyhlásila svým nařízením jako ptačí oblasti pro uvedeného dravce Třeboňsko, Pálavu (hnízdíště i zimoviště) a Střední nádrž Vodního díla Nové Mlýny (zimoviště). Ve zmiňovaných ptačích oblastech je soustředěna polovina hnízdní populace druhu v České republice. V červnu 2005 bylo podle údajů Evropského tematického střediska biologické rozmanitosti (ETC/BD) na území členských států EU pro orla mořského vyhlášeno celkem 413 ptačích oblastí o celkové rozloze 78 000 km², tedy ploše přibližně stejně velké jako je území ČR. Připomeneme, že ptačí oblasti nutně nejsou přísně chráněnými územími a že obvykle bývají vyhlášovány pro více cílových ptačích druhů nebo poddruhů.

Výše uvedené skutečnosti mohou ve čtenáři snadno vyvolat dojem, že

Protože orli mořští hnízdo každoročně přistavují, výsledkem bývá mohutná stavba až 2 m vysoká
Foto M. Plesníková

orel mořský patří v ČR mezi přímo ukázkové příklady úspěšné druhové ochrany. To je pravda, ale jen částečná. Orli mořští se i nadále stávají obětí pytláctví. Navíc jen v letech 2004 – 2005 byli v ČR nalezeni čtyři orli mořští, otrávení karbofuranem. U dalších dvou nám pro obdobné tvrzení chybějí přesvědčivé důkazy, ale stejná příčina úhynu je značně pravděpodobná. Předpokládáme, že

počet orlů mořských zastřelených a otrávených na našem území bude bezpochyby mnohem vyšší. Přitom legislativa kladení otrávených návnad ve volné přírodě zakazuje více než 40 let. Orel mořský tak doplácí na svou oblibu vyhledávat mršiny. Otrava návnadami, ať už v podobě zvířat nebo vajec, a nelegální odstřel může být limitujícím činitelem nejen pro další nárůst populace orlů mořských, ale může ohrožovat její další existenci v České republice. Mohutného ptačího predátora hodnotí ekologové ve srovnání s jinými ptačími druhy jako K – stratega. Jako poměrně dlouhověký obratlovec pohlavně dospívá až v pěti letech, hnízdí jednou ročně, na zahánění připadá v ČR jediné úspěšně vyvedené mládě a náhradní snůšku klade samice jen v případě, že o první přijde hned na začátku hnízdního období. ČSO již od r. 2000 uskutečňuje dlouhodobý program *Volná křídla*, zaměřený na předcházení nelegálnímu pronásledování ptáků osvětou a na podporu České inspekce životního prostředí a Policii ČR, které mají obdobné nerespektování zákona řešit.

Také letos vydala ČSO ve spolupráci s Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR, Správou CHKO Třeboňsko, Správou CHKO Pálava, ORNIS Muzea Komenského v Přerově, Českým svazem ochrany přírody a jeho Sdružením mladých ochránců přírody a Ochranou fauny ČR barevnou brožuru, věnovanou kampani *Pták roku 2006*. Zájemci ji získají na adrese: Česká společnost ornitologická, Hornoměřolská 34, 102 00 Praha 10 - Hostivař, tel./fax 274 866 700, e-mail cso@birdlife.cz, <http://www.birdlife.cz>.

SUMMARY

The White-tailed Eagle declared as the Bird of the Year 2006

In 2006, the Czech Society for Ornithology, in collaboration with the Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the Czech Republic, the Třeboň Basin Protected Landscape Area Administration, Pálava Protected Landscape Area Administration, the Czech Union of Nature Conservationists and its Young Nature Conservationists Association, Fauna of the Czech Republic and the Ornithology of the Komenský Museum Přerov has declared the White-tailed Eagle (*Haliaeetus albicilla*) to be the Bird of the Year. The raptor species can be considered as an illustrative example of the highly successful conservation story as well as a victim of illegal persecution. The campaign aims at raising the general public awareness of the above species' bionomics and protection and generally, of bird crime.

The European biggest bird of prey became extinct in many parts of its original distribution range, in particular in West and Central Europe. This also was a case in what is now the Czech Republic. In the 1920s as the latest, White-tailed Eagles had disappeared as breeders and occurred only outside the breeding season there, most often wintering. In the late 1970s and early 1980s, the re-introduction programme for White-tailed eagles was carried out by the State Nature Conservancy in the Třeboň Basin, South Bohemia. In the above fishpond area, the activities

includes intensive supplementary feeding in winter, erection of artificial nests and releasing young birds reared in captivity by C. Fentzloff into the wild. In 1984 the efforts resulted in the first breeding attempt of the released individuals there. Since 1986, the avian predator has been successfully nesting in the Třeboň Basin. It seems that birds from a wild population had bred in the Třeboň Basin Protected Landscape Area and Biosphere Reserve even before 1984. The repopulation of the area may be related with increasing White-tailed Eagle's numbers in neighbouring countries, caused by its strict protection.

At the present, 25 – 30 pairs of the White-tailed Eagle breed in the Czech Republic. Since the 1980s, its numbers have been increasing there. In addition to traditional nesting grounds (e.g., South Bohemia, South Moravia) the species has been colonising new parts of the country such as Central and North Bohemia, preferably sites close to fishponds, water reservoirs or large water courses. In the Red List of birds of the Czech Republic prepared by K. Štátný and V. Bejček, the bird of prey is assessed as Critically Endangered.

The White-tailed Eagle is specially protected under the Czech National Council Act No. 114/1992 Gazette on the Protection of Nature and the Landscape and the Ministry of the Environment of the Czech Republic Decree No. 395/1992 Gazette. The bird species has also been listed in the Annex I of the Council Directive 79/409/EEC on the conservation of wild birds

(Birds Directive). As sites of the European Community network Natura 2000, the Government declared three SPAs (Special Protection Areas, in the Czech Republic called Bird Areas) for the White-tailed Eagles on the territory of the Czech Republic. The species is also protected by some multilateral environmental agreements to which the Czech Republic has become a Party, namely the Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bern Convention), Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (Bonn Convention) and Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES). Nevertheless, the main threat to future development of the White-tailed Eagle population in the Czech Republic is illegal persecution, both hunting and using poisoned baits. In 2004 – 2005, four White-tailed Eagles were found dead due to poisoning but the real number of killed and poisoned specimens should be definitely higher. The threat is so significant due to species' bionomics because the White-tailed Eagle is a K-strategist among bird predators.

A brochure with colour photographs, figures and maps on the distribution, bionomics and protection measures for the White-tailed Eagle in the Czech Republic including an English summary is available from the Czech Society for Ornithology, Hornoměřolská 34, CZ-102 00 Praha 10, Czech Republic, phone/fax (+420) 274 866 700, e-mail cso@birdlife.cz, <http://www.birdlife.cz>.

Ve znamení slona

Malá procházka thajskou přírodou a její ochranou

I. Thajská biodiverzita

Jan Čerovský

Třetí světový kongres ochrany přírody, uspořádaný v Thajsku v listopadu 2004 (což je podle turistických prospektů i průvodců první měsíc klimaticky nejpríznivějšího období k cestám po jihovýchodní Asii) poskytl jeho účastníkům dobré možnosti seznámení s přírodou hostitelské země a její ochranou. Jeden den byl cele věnován exkurzím. Autorizované cestovní kanceláře nabízely řadu i vícedenních výletů před- a pokongresových (po Thajsku, ale i do sousedních států). Kdo si to mohl pracovně dovolit, posílil své cestovatelské poznávání i podnikanými úniky z kongresu v jeho vlastním průběhu. Někdo pak – přiznám se, že i já se svojí manželkou – zvolil kombinaci úplně všech možností.

Konstituční monarchie Thajsko (dřívější Siam) je jedním z větších států Zadní Indie (215 114 km²; 63,8 mil. obyvatel: 122 obyv./km², roční přírůstek 0,7 %). Hraničí s Myanmar (Barmou), Laosem, Kambodžou a Malajsií. Státní území má zajímavý tvar, často přirovnávaný k obrysu sloní hlavy. Větší střední část jsou ploché planiny, dále na sever a na západ přecházející do členitých horstev (nejvyšší hora Doi Inthanon, 2 576 m n.m. – údaj se v různých zdrojích různí – v provincii Chiang Mai). K jihu pak vybílá „chobot“, tvořený severní částí úzkého a dlouhého Malajského poloostrova. Vzdálenost od nejsevernějšího k nejjihnějšímu bodu je 1 860 km, od nejvýchodnějšího k nejzápadnějšímu 780 km; nejúžší část Malajského poloostrova měří pouhých 64 km. Východní pobřeží při Thajském zálivu má délku zhruba 1 860 km, západní podél Andamanského moře je dlouhé 740 km; při obou jsou četné ostrovy, jejich pobřežní čáry jsou zřejmě započítány do údaje o celkové délce mořských břehů 3 219 km. Na povrch větší části země (i nad hladinu moří) vystupují prvohorní a druhohorní vápence. Ty na mnoha místech vytvářejí strmé kupy až věže tropického kuželového krasu: tyto přírodní výtvořiny dodávají zvláštní půvab zejména mořskému pobřeží a blízkým ostrovům. Klima je tropické, monzunové, nicméně se značnými rozdíly mezi šesti hlavními biogeografickými regiony: planiny středního Thajska; severovýchodní suché nížiny; vlhčí jihovýchodní nížiny, severní nejvyšší hory; hornatina při západní hranici státu; „peninsulární Thajsko“ (Malajský poloostrov). Například roční průměr srážek kolísá od pouhých 300 mm na nejsušších pláních přes obvyklých 1 000 – 2 000 mm v převládající části země s výrazným obdobím deštů v měsících červnu až říjnu; na Malajském poloostrově naprší až 6 000 mm a prší tam téměř denně – tuto oblast také postihují četné přírodní pohromy, od tajfunů až po velmi nedávné tsunami.

Thajsko leží na křižovatce migračních cest rostlinných i živočišných druhů a jeho flóra i fauna jsou bohatou a rozmanitou směsicí prvků asijské pevniny a Sundského souostroví.

Celkový počet druhů cévnatých rostlin se odhaduje na 25 000, ne všechny byly dosud vědecky popsány. Z nich 12 až 18 tisíc by měly být rostliny kvetoucí, druhově bohatou skupinou jsou kapradorosty. Endemismus je však poměrně nízký, udává se kolem 8 % (asi 1 200 druhů). Nejhojnější, nejcennější a také nejoblíbenější dřevinou je teka obrovská (*Tectona grandis*). Ztráty kdysi způsobené silným exportem velmi kvalitního teakového dřeva se země snaží nahradit novými rozsáhlými výsadbami. Důležitým rostlinným bohatstvím jsou orchideje, kterých v autochtonní flóře bylo zaznamenáno kolem 1 300 druhů. Mnohé z nich se pěstují, získávají se zajímavé hybridy a kultivary: ty přinášejí zisk nejen v mezinárodním obchodě okrasnými rostlinami, ale i jako turistické atrakce v expozicích na orchidejových farmách. Bohužel, i v Thajsku se stávají vážným problémem cizorodé invazivní druhy rostlin. Hub je z Thajska známo kolem 3 500 druhů a i ony hrají spolu s rostlinami významnou úlohu organismů sbíraných i prodávaných jako zdroj potravy i léčiv. (Léčivých rostlin se ve volné přírodě sbírá nejméně 450 různých druhů.)

V Thajsku byl zjištěn výskyt 292 druhů savců, 318 plazů (včetně 10 endemických hadů, 23 endemických ještěrovičů a 2 druhů krokodýlů) a 122 obojživelníků (z toho 11 endemitů). Ichtyofauna sladkých vod (zatím 606 druhů) je dosud nedostatečně prozkoumána, nicméně i v ní je známo několik endemitů. Mezi obratlovci jsou nejpočetnější ptáci: udává se celkem 938 druhů, z toho 636 hnízdících. Bohatá je i entomofauna, v níž vynikají zejména brouci a motýli (z posledně jmenovaných se udává kolem 1 200 druhů plus 200 lišajovitých). I zde už existují motýlí farmy, kde prodej tam odchovaných exemplářů je – podobně jako u orchidejí – jedním z účinných způsobů boje proti drancování autochtonní druhové

Asijský veletok Mekong ve „zlatém trojúhelníku“ na styku Thajska, Myanmar (vlevo) a Laosu (protější břeh). Zde kdysi lovili dnes kriticky ohroženého sumce obrovského

Využití „vyšlechtěné“ biodiverzity: v orchidejové farmě na okraji města Chiang Mai

Rozkvetlá koruna teky obrovské (*Tectona grandis*), jednoho z nejrozšířenějších a nejužitečnějších stromů v tropech jihovýchodní Asie

diverzity zahraničními turisty. Ti si oblíbili i jejich návštěvy, podobně jako exkurze na krokodýlí farmy a obory vysoké zvěře.

Velké je bohatství mořských živočichů: je známo na 2000 druhů ryb, stejný je počet mořských měkkýšů a kolem 11 900 druhů čítá mořská fauna ostatních bezobratlých. Rybolov je významným zdrojem obživy místních obyvatel (na přírodních zdrojích z mořských a přímořských ekosystémů záviselo v roce 2000 93 904 thajských domácností – oproti 57 591 v r. 1985) i exportního zboží (také u nás v ČR je běžně v prodeji řada thajských konzerv).

Na seznamu ohrožených je vedeno celkem 213 druhů organismů: 84 rostlin, 37 savců, 37 ptáků, 19 plazů, 35 ryb a 1 motýl. (Stav v roce 2003, počty stoupají.) Druhá biodiverzita je vyšší v nížinách, klesá s nadmořskou výškou, s níž však zase stoupá podíl endemitů.

Thajsko se považuje za zemi bohatou přírodními zdroji. Značné je i nerostné bohatství: ložiska uhlí, olova, cínu, zinku, manganu, wolframu, zlata, drahokamů i nově objevená podmořská ložiska zemního plynu. Vydátné jsou vodní zdroje a půdy na aluviích velkých řek vynikají svou úrodností. Thajsko má – vedle již zmíněného rybolovu – rozvinuté zemědělství, které obdělává 37 % rozlohy státu.

Thajské lesy zaujímají celkově čtvrtinu až třetinu státního území Thajska (údaje podle různých pramenů se různí – od 23 % až do 33,5 %). Přesně lze rozlohu lesů těžko určit, protože se do ní často započítávají i lesní kultury a degradovaná lesní půda. Kromě již jmenované teky obrovské v thajských lesích rostou další cenné dře-

viny, a to z čeledi dvojkrídláčovitých (*Dipterocarpaceae*), zejména dvojkrídláč křídlatý (*Dipteropterus alatus*), a dále třeba bobovitý křídlok velkoplodý (*Pterocarpus macrocarpus*). V období 1982 – 2002 byly ročně vykáčeny lesy na ploše 192 425 ha, obnoveny (období 1991 – 2002) pouze zhruba na čtvrtině této plochy. Lesy jsou přeměňovány na zemědělské i rybářské kultury a plantáže, je v nich těženo palivové dříví a jsou fragmentovány výstavbou cest, vodních přehrad, plynovodů a turistické infrastruktury. V roce 1988 způsobily v jižním Thajsku silné deště katastrofické půdní sesuvy. Vláda poté úplně zakázala těžbu dřeva. Zákaz dosud nebyl sto procentně úspěšný: přetrvávají problémy s nelegálním kácením. Navíc se dřevařské společnosti nyní soustředily na sousední Kambodžu, Laos a Myanmar, takže drancování lesů

PERLIČKY Z THAJSKÉ PŘÍRODY

Nejmenší savec světa byl objeven před 30 léty v krasových jeskyních národního parku Sai Nok v západním Thajsku. Velikostí připomíná statného čmeláka a váží kolem pouhých 2 gramů. Pojmenován byl *Craseonycteris thonglongyai*. Pro jeho odlišnost od ostatních letounů byl zařazen do nově vytvořené čeledi *Craseonycteridae*. Druh je samozřejmě uveden na Červeném seznamu IUCN.

Stromovitý cykas *Cycas tansachana*, kriticky ohrožený druh silně ohrožené čeledi *Cycadaceae*, je thajský endemit s jedinou lokalitou na vápencových skalách v provincii Saraburi ve středním Thajsku. Populace je ohrožena sběrateli a ještě více těžbou vápence. Ta ohrožuje i jinou další biodiverzitu. V roce 2002 vesničané v provincii zachránili před odtěžením vápencovou vrchovinu rozlohy 960 ha. Primárním důvodem byla ochrana pramenů a léčivých bylin. Mezi takto zachráněnou biodiverzitou je například vzácný lejssek *Napothera crispifrons* a dračinec *Dracaena loureiri*.

V řece Mekongu ve „zlatém trojúhelníku“ na styku Thajska, Laosu a Myanmaru žije legendární **sumec obrovský – *Pangasionodon gigas***, od roku 2003 kriticky ohrožený druh Červeného seznamu IUCN, zařazený i na přílohu I CITES. Thajští rybáři z provincie Chiang Rai s oblibou lovili rybu dorůstající délky 3 m a hmotnosti až 300 kg. V letech 1981 – 1999 ulovili 450 kusů. Od té doby úlovky klesaly, od roku 2001 ustaly docela. O ekologii a biologii jedné z největších sladkovodních ryb světa je dosud známo velmi málo. Organizace Wildlife Fund Thailand proto iniciovala výzkumný a záchranný projekt, na němž se podílejí odborníci z Thajska, Laosu a Kambodže, kde je druh stále ještě pozorován.

Atraktivní ozdobou, ale i ekologicky významnou složkou biodiverzity thajských tropických lesů jsou **zoborožci – *Bucerotidae***. Sedm z nich je na seznamu ohrožených druhů. Výzkumu jejich ekologie se v roce 1980 ujala Přírodovědecká fakulta Mahidolské univerzity v Bangkoku, při níž pak byla v roce 1993 ustavena Nadace pro výzkum zoborožců (The Hornbill Research Foundation) pod patronací princezny Maha Chakri Sirindhorn. Výzkum probíhá v celém státě, značná pozornost je věnována i výchově, zejména dětí a mládeže: zvlášť intenzivně se činnost rozvíjí v národním parku Khao Yai.

Z Thajska je známo na **3 500 odrůd rýže**, nejdůležitější zemědělské plodiny jihovýchodní Asie. Tato genetická biodiverzita je velmi důležitá. V rámci „zelené revoluce“ sedmdesátých let minulého století thajské zemědělství začalo přecházet na kultivaci jen několika málo odrůd skýtajících vysoké výnosy. Ukázalo se však, že zaváděné odrůdy vyžadují použití velkých dávek hnojiv a pesticidů, což pochopitelně nepůsobí příznivě na životní prostředí. Geneticky monotónní kultury začaly být masově napadány hmyzími škůdci, jejichž výskyt nebyl v Thajsku nikdy zaznamenán na tradičních odrůdách. Odborníci teď vyvíjejí novou strategii pěstování rýže, která nahradí rozsáhlé geneticky homogenní plantáže pestřejší směsí s využitím místního genofondu, rezistentního vůči škůdcům a chorobám.

pokračuje v jiných částech Indočíny a odtud působí zpětně Thajsku problémy ovlivňováním podnebí, oslabováním vodních zdrojů a přes ně i energetice.

Pobřežní mangrovy jsou životadárné biotopy pro mořské ryby a garnáty. Jejich rozlohu i kvalitu však v posledních letech narušil cestovní ruch s výstavbou jemu sloužících zařízení, stejně tak i umělý chov užitkových mořských živočichů (zejména krevetové farmy, rozšiřující se ročně o 6000 ha; jen export krevet přináší zemi ročně 1,2 miliardy dolarů). Z celkové plochy mangrov 3680 km² v roce 1961 zbývalo roku 2002 maximálně 2400 km². Tyto zásahy do mangrovových i jiných přirozených lesních porostů při mořském pobřeží posílily ničivé účinky loňského tsunami (viz Ochrana přírody 60:77). Silně ohroženo je přes polovinu z celkové rozlohy 154 km² „deštných pralesů moře“ – korálových útesů: vedle ničivých přírodních vlivů je postihují následky lidské činnosti (zejména příbřežní podmořská těžba cínů a turismus).

Podle oficiálních údajů příslušných státních úřadů bylo v Thajsku v roce 2004 pod zvláštní územní ochranou, vyhlášenou královskými výnosy, 59 přírodních rezervací (kategorie Ia a Ib podle klasifikace IUCN) o ploše 36 759 km² (7,16 % státního území); 114 národních parků (kategorie II) rozlohy 63 464 km² = 12,37 % povrchu státu; 27 mořských národních parků (kategorie II - 8 628 km²); 55 území s vyloučením lovu zvířat (kategorie VI) na 4 410 km² = 0,86 %. Další územní ochrana (lesní parky – kategorie III, botanické zahrady, biosférické rezervace, chráněná rozvodí a mangrovy) byla vyhlášena ministerskými dekrety a vládními rozhodnutími. Systém je řízen od roku 2002 nově zřízeným odborem národních parků, ochrany živočichů a rostlin, podléhajícím ministerstvu přírodních zdrojů a životního prostředí. Síť se rapidně rozvíjí od roku 1989, a to díky legislativě zakazující kácení lesů a posílení státní politiky v oblasti ochrany přírody a přírodních zdrojů.

Ekologická „recyklace“: výroba ručního papíru ze sloniho trusu. Provincie Chiang Mai

Ochočení sloni s turisty překračují říčku ve Sloním parku Mae Taeng, severní Thajsko

Pomník bílých slonů krále Saen Muanga z 13. století ve městě Chiang Mai

Nejznámějším typem chráněných území je národní park. Thajský národní park musí mít minimální rozlohu 10 km². Jeho posláním je chránit přírodní zdroje ekologického významu nebo neobyčejné krásy či zvláště důležitou flóru a faunu. Národní parky jsou však zřizovány též k ochraně kulturně-historického dědictví. Mají poměrně přísný statut ochrany, který co do využívání lidmi připouští pouze turismus. Zřizování dalších nových národních parků se projektuje. V druhé části našeho stručného pojednání o thajské přírodě a její ochraně navštívíme dva největší thajské národní parky.

Nyní ještě zpět k symbolu nejen 3. světového kongresu ochrany přírody, ale Thajska vůbec. Jak již uvedeno, je jím slon indický (*Elephas maximus*), po svém bratranci slonu africkém (*Loxodonta africana*) druhý největší žijící suchozemský savec na naší planetě. Dnes žije v Thajsku ve volné přírodě kolem 1 500 slonů. Jejich hlavními posledními útočišti jsou oba největší thajské národní parky Kaeng Krachan a Khao Yai.

Slon indický je v podstatě lesní zvíře. Vzdor svým značným potravním nárokům (slon je přísný vegetarián, dospělý jedinec denně spořádá asi 200 kg biomasy a vypije kolem 200 l vody) v lesích jihovýchodní Asie (na rozdíl od Afriky) nenarušuje jejich porosty a stav ekologické rovnováhy. Ovšem je paradoxem, že „pracovní sloni“ (před 150 léty ještě v počtu kolem 100 000!) se svojí prací vydatně podíleli na likvidaci tropických lesů – prakticky do té doby, kdy vláda kácení lesů zakázala. S šířením zemědělsky obdělávaných ploch vznikaly konflikty mezi divokými slony a venkovskými obyvateli, jejichž pozemky sloni pustošili. Řešení konfliktů je dnes náplní pětiletého (2002 – 2007) projektu nadace Fond pro koexistenci lesa, slonů a obcí, který založily thajská královna spolu s princeznou Maha Chakri Sirindhom. Nadace pracuje s řadou partnerů – „podílníků“ – v národním parku Kaeng Krachan a jeho okolí. Tamní populace čítá kolem 250 zvířat

Vápencové skalní útvary tropického kuželového krasu vystupují z vod

Stádo volně žijících slonů v národním parku Kaeng Krachan (západní Thajsko) je nejlépe pozorovat z uctivé vzdálenosti. Vracejí se z pastvy na ananasových polích, která právě k tomu účelu jsou dnes v okrajové zóně parku ponechána ladem

Krasové jeskyně v souostroví Phi Phi. Vratká lešení slouží sběračům proslulých „vlaštovič“ hnízd, stavěných na skalách nikoliv vlaštovkami, ale rorýsovitou salangou bělobřichou (*Collocalia esculenta*)

Snímky foto J. a J. Čeřovských

rozdělených do stád po 5 – 15 jedincích. Každým rokem se zvyšuje průměrně o 10 kusů. Doba březosti slona indického je 22 měsíců. Když malé slůně přichází na svět, matce pomáhá ještě jedna slonice ze stáda – tzv. „porodní bába“, která později ještě pokračuje v péči o mládě jako „teta“. Samice slona indického nemají kly, jen silně vyvinuté řezáky: to však neznamena, že nejde o silná zvířata, na která si žádný predátor netroufne.

I asijské slony je však třeba chránit proti pytlákům. Těm jde o sloní maso, kůži, zuby, kosti, nohy a především o vysoce ceněnou slonovinu, která je údajně kvalitnější než africká. Zájem o poslední zmíněnou surovinu vedl v některých částech areálu slona indického k velmi nevyrovnaným populacím, kde ve stádu připadá až 50 samic na jednoho samce. Na záchranu slona indického a jeho biotopů zřídila americká služba péče o ryby a zvěř (US Fish & Wildlife Service) na základě zákona schváleného Kongresem USA v roce 1997 zvláštní nadaci Asian Elephant Conservation Fund. V Thajsku se s jeho podporou uskutečňuje komplexní program ochrany slonů v národním parku Khao Yai.

Slon je důležitým zvířetem v thajských tradicích a kultuře. Domestikovaní sloni byli využíváni k různým pracím (hlavně doprava nákladů i osob), ale i ve vojenství. V severothajském městě Chiang Mai se dochoval z 13. století kamenný pomník dvěma válečným slonům, kteří králi jménem Saen Muang zachránili život v bitvě, v níž byl pod ním zabít jeho vlastní jízdní slon.

V současné době se v Thajsku chová v zajetí kolem 2 300 slonů. Slouží už téměř výhradně jako atrakce cestovního ruchu. Turisté, zejména zahraniční, navštěvují sloní střediska, kde za příslušný poplatek mohou přihlížet drezuře ochočených zvířat a na slonech se i svézt.

Prívětivé a bezpečné Thajsko je velkým magnetem mezinárodního cestovního ruchu. V roce 1997 je navštívilo 7 220 000 zahraničních turistů, v roce 3. světového kongresu ochrany přírody 2004 se jejich počet odhadoval na 12 000 000 a prognóza je růst až na 20 milionů v průběhu několika příštích let. S růstem životní úrovně obyvatel Thajska roste i vnitrostátní turismus: ten v roce 2003 dosahoval objemu 65 100 000 výletů. Je jisté, že hlavním předpokladem tohoto zájmu je thajské kulturní a především přírodní dědictví, ať už jde o rekreační využití krajiny s nádhernými přírodními scenériemi, nebo skutečný ekoturismus zaměřený na poznávání. Jen v thajských národních parcích byla v roce 2003 návštěvnost 12 500 000 osob, v mořských parcích 1 800 000.

V Thajsku si uvědomují význam ochrany přírody. Podporuje ji královská rodina, vláda i řada podnikatelských sponzorů (z těch například síť luxusních hotelů a letovisek Amari). Značné pomoci se ochraně přírody v Thajsku dostává i z mezinárodních a zahraničních zdrojů. Od roku 1995 je v zemi činný zvláštní program WWF – Světového fondu na ochranu přírody, který realizuje několik významných pilotních projektů (péče o chráněné území Phu Luang s populací nosorožce sumaterského, monitoring tygrů, gaurů a slonů, kampaň proti obchodu s živými slony i slonovinou, programy ekologické výchovy aj.).

Základní literatura:

Thailand Environmental Monitor 2004 – Biodiversity. 54 p. Bangkok.

Významné webové stránky:

Biodiversity Research and Training Program: www.brt.biotec.or.th
Department of Environmental Quality Promotion: www.deqp.go.th
National Parks, Wildlife and Plant Conservation Dept.: www.dnp.go.th
Green World Foundation: www.greenworld.or.th
Ministry of Natural Resources and Environment: www.monre.go.th
Nature Conservancy Club: www.nature.thai.org
Office of Natural Resources – Biodiversity section: www.onep.go.th/bdm/
Thaiparks: www.thaiparks123.com
Wildlife Conservation Society: www.wes.org/sw-around_the_globe/Asia/Thailand
WWW Thailand: www.wwfthai.org

SUMMARY

In the Mark of the Elephant. Natural Features and Nature Conservation in Thailand

The article briefly describes the natural heritage of the country which hosted the 3rd World Conservation Congress in November 2004. Thailand is rich in natural resources, biodiversity in particular. In spite of some problems, the Royal Family, Government, many NGOs as well as Thai people support nature conservation. The landscape and nature in Thailand attract a growing number of foreign tourists who in this safe, friendly and hospitable country can make use of many interesting eco-tourism facilities and programs, in particular in Thai protected areas: at the beginning of the 21st century, these covered the total area of 90,505 square kilometres (i.e. 17.64 % of the country's surface) and their network is still growing.

Zapojení ČR do mezinárodní péče o přírodu a krajinu v období 2003 - 2004 (III)

Jan Plesník

Naplnění mezinárodních úmluv, dohod a protokolů

ČR se postupně stala smluvní stranou řady mezinárodních mnohostranných úmluv, dohod a protokolů, týkajících se přírody a krajiny. Závazky z nich vyplývající jsou začleněny do příslušného zákonodárství ČR, především do zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů.

Plnění **Úmluvy o biologické rozmanitosti (CBD)** v ČR garantují MŽP a Ministerstvo zemědělství (MZe) a podporuje jej Český výbor pro Úmluvu o biologické rozmanitosti a jeho vědecký poradní sbor (viz *Ochrana přírody*, 59, 284 – 286, 2004).

Světový summit o udržitelném rozvoji (**WSSD**) z přelomu srpna a září 2002 v Johannesburgu sice nepřinesl přijetí závazných právních norem, avšak v jeho průběhu se členské státy OSN shodly na společném cíli. Plán plnění WSSD jim totiž mj. ukládá, aby do roku 2010 významně omezily rychlost a rozsah ubývání celosvětové biologické rozmanitosti, především vymírání druhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů. Účastníci summitu odsouhlasili 19 akcí, jejichž realizace by měla napomoci dosáhnout tohoto značně ambiciózního cíle (viz *Ochrana přírody*, 58, 180 – 183, 2003). Reakcí na výsledky WSSD se stalo zasedání CBD k víceletému programu činnosti (MYPOW) 17. – 20. 3. 2003 ve městě, kde sídlí sekretariát CBD, v Montrealu. Jednání mj. schválilo program zasedání konference smluvních stran (COP) úmluvy do r. 2010. Bylo rozhodnuto, že do té doby vznikne pouze jediný nový tematický program, zaměřený tentokrát na ostrovní biodiverzitu. MYPOW věnoval zvýšenou pozornost otázce dostupnosti technologií, nutných k aktivní péči o biologickou rozmanitost, a vědeckotechnické spolupráci. Pod pojmem *technologie* nemáme v této souvislosti na mysli jen vlastní hmotné technologie jako jsou nejrůznější přístroje (*hardware*), ale i rozmanité metody, dovednosti a postupy, kupř. patenty, metodiku na zařazování ohrožených taxonů do červených seznamů nebo četné způsoby využívání rostlin či živočichů v tradičním lékařství (*software*). Protože většina technologií tohoto typu je stále soustředěna v hospodářsky vyspělých zemích (Sever) a naopak značná část biodiverzity se nachází v rozvojových zemích (Jih), zůstává odpovídající předávání technologií mezi smluvními stranami klíčovou podmínkou pro plnění CBD.

Při snaze dosáhnout spravedlivého a rovnoprávného rozdělování přínosů, plynoucích z využívání genetických zdrojů, přeshlapují smluvní strany – až na čestné výjimky – již delší dobu na místě. Jeden z důvodů musíme hledat v tom, že tento třetí základní cíl CBD ovlivňuje jejich hospodářství nejvíce. Ostatně, obecněji pojatá otázka vlastnických práv k přírodním zdrojům zaměstnává šiky vyjednavců také v rámci Světové obchodní organizace (**WTO**) a ostře polarizuje svět na Sever a Jih. Zasedání smluvních stran CBD k víceletému programu činnosti znamenalo nepochybný krok vpřed tím, že se na něm dosáhlo všeobecně shody vytvořit určitý mezinárodní režim, rozumným způsobem řešící přístup ke genetickým zdrojům a rozdělování přínosů, vyplývajících z jejich využívání.

V roce 2003 byla do Montrealu svolána dvě zasedání Poradního orgánu pro vědecké, technické a technologické záležitosti Úmluvy o biologické rozmanitosti (**SBSTTA-CBD**). SBSTTA připravuje na základě současných vědeckých poznatků doporučení, týkající se jednotlivých témat, projednávána zasedáním konference smluvních stran. Uvedená doporučení by neměla být ovlivněna ani politickým stanoviskem, ani otázkou, jaké finanční náklady si vyžádá jejich realizace. 8. zasedání SBSTTA (10. – 14. 3.), se jako hlavním tématem zabývalo nejrůznějšími otázkami, souvisejícími s biodiverzitou horských ekosystémů. Účastníci připravili návrh rozsáhlého tematického programu činnosti CBD pro horské ekosystémy. 8. zasedání SBSTTA, kterému předsedal Dr. J. Plesník, se také shodlo na odborně podložených zásadách pro rozvoj turistiky, která nezřídka může mít nežádoucí dopad na biologickou rozmanitost, a diskutovalo reálné možnosti aktuální ochrany hlubokomořských ekosystémů.

10. – 14. listopadu se uskutečnilo 9. zasedání SBSTTA, zaměřené na značně obsáhlé a politicky ještě ožehavější téma – chráněná území. Převládá názor, že priority pro územní ochranu mají odrážet především zájmy jednotlivých států, proto měl připravený program CBD pro CHÚ spíše rámcový charakter. Doporučení obou zasedání SBSTTA byla předložena projednání 7. zasedáním COP.

Některé podklady pro zasedání SBSTTA připravují *ad hoc* odborné skupiny expertů, zasedání a konference, věnované užším tématům, či pracovní semináře. V letech 2003 – 2004 se

pracovníci AOPK ČR zúčastnili jednání, věnovaných indikátorům a monitorování biodiverzity (únor 2003, říjen 2004, Montreal), přípravě praktických zásad a podrobnějšího návodu na udržitelné využívání složek biodiverzity (květen 2003, Addis Abeba), výměny technologií a vytváření kapacit pro vědeckotechnickou spolupráci (červen 2003, Trondheim), rozpracování ekosystémového přístupu (červenec 2003, Montreal), biodiverzitu vnitrozemských vodních ekosystémů a mořské a pobřežní biodiverzity (říjen 2004, Montreal) – viz *Ochrana přírody*, 59, 311 – 313, 2004.

Otázkám péče o biologickou rozmanitost, rozvoje lidské společnosti a odstraňování chudoby byl věnován seminář *Biologická rozmanitost po Johannesburgu: kritická úloha biodiverzity a ekosystémových služeb pro dosažení rozvojových cílů OSN*. Ve dnech 2. – 4. 3. 2003 jej v Londýně uspořádaly UNDP, vláda Spojeného království, UNEP a britské a americké nevládní organizace. Dočasným řešením uvedeného balíku problémů může být nasměrování rozvojové pomoci ze strany zemí Severu nejen na poskytování hmotné podpory, ale i na uchování základních ekosystémových služeb a na podporu tradičních zemědělských a dalších postupů, citlivých k životnímu prostředí.

Pokusit se navrhnout, jak v rámci Úmluvy o biologické rozmanitosti odpovědět na závazky z rozmanitých politických fór (WSSD, CBD, konference evropských ministrů životního prostředí, EU), si kladl za cíl pracovní seminář *Rok 2010 – výzva pro světovou biodiverzitu*. UNEP a UNDP ve spolupráci s předními světovými nevládními organizacemi na něj na 21. – 23. 5. 2003 pozvaly do britské metropole nejen odborníky, ale i představitele důležitých mezivládních organizací, státní správy některých států a vybraných zájmových skupin.

Čistě pro účely hodnocení, nakolik se členské státy vypořádaly se svým slibem podstatně snížit rozsah ubývání biodiverzity na Zemi, bude nejhodnější, aspoň pro suchozemské ekosystémy, kombinovat údaje z družicového snímkování planety s některými dostupnými daty z určitých ploch. Výstupy terénních výzkumů, promítnuté do odpovídajících scénářů, mohou posloužit pro stanovení vlivu člověka na populace planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů v určitém typu využití území (kupř. pro zemědělskou výrobu, lesní hospodářství, vodní zdroje) v konkrétním biomu. Pro podchycení změn v genetické rozmanitosti budeme pro tuto chvíli muset vystačit s informacemi o vývojových trendech odrůd a kultivarů plodin, plemen domácích a hospodářských zvířat a v některých případech i hospodářsky významných dřevin.

V pořadí třetí mezivládní konference *Biodiverzita v Evropě* proběhla ve dnech 19. – 21. 1. 2004 v Madridu. Účastníci diskutovali současnou a budoucí roli CHÚ při ochraně biodiverzity, problematiku péče o horské ekosystémy, výměnu technologií a výstupy WSSD v širší pojeté Evropě, která podle geopolitického členění používaného OSN zahrnuje i všechny nástupnické státy bývalého Sovětského svazu. Pozornost zaměřili i na naplňování *Celoevropské strategie biologické a krajinné rozmanitosti (PEBLDS)* – viz níže). Konference vyústila v jasná doporučení pro 7. zasedání konference smluvních stran CBD. AOPK ČR ve spolupráci s dalšími zahraničními institucemi vypracovala pro madridské zasedání dokument *Pokračování Kyjevské rezoluce o biodiverzitě: návrh akčního plánu pro monitorování a indikátory biodiverzity* a přehled o stavu, změnách a vývojových trendech mořské a pobřežní biodiverzity v celoevropském měřítku (viz *Ochrana přírody*, 59, 119 – 121, 2004).

Vyvrcholením aktivit, souvisejících s CBD, se ve sledovaném období stalo **7. zasedání konference smluvních stran Úmluvy o biologické rozmanitosti** 9. – 20. 2. 2004 v Kuala Lumpur. Jednání odsouhlasilo tři nové pracovní programy (horská biodiverzita, chráněná území, výměna technologií a vědeckotechnická spolupráce). Účastníci rovněž přijali řadu rozhodnutí, týkajících se mj. biologické rozmanitosti a turistiky, udržitelného využívání jejích složek, ekosystémového přístupu, vzájemných vztahů mezi biodiverzitou a probíhající a očekávanou změnou podnebí a informování veřejnosti a získávání její podpory. Jednání opětovně potvrdilo, že úmluva do budoucna bude pro svůj nesmírně široký záběr jen těžko řiditelná (viz *Ochrana přírody*, 59, 251 – 254, 284 – 286, 2004).

CBD zahrnuje také stále častěji problematiku **biologické bezpečnosti**. Otázka, nakolik mohou geneticky modifikované organismy (GMO) ohrozit volně žijící živočichy a planě rostoucí rostliny, rozdělila veřejnost do dvou jasně vyhraněných táborů. Část z ní zastává názor, že by plodiny, u nichž lidé pozměnili genetickou informaci, neměly být pěstovány mimo laboratoře a přís-

ně kontrolované plochy do té doby, než vědecké poznatky možný negativní vliv GMO na živou složku ekosystémů jednoznačně vyloučí. Naopak jiní tvrdí, že uplatnění principu předběžné opatrnosti není v tomto ohledu na místě, protože zpomaluje další rozvoj zemědělství a napomáhá udržovat v rozvojových zemích současnou potravinovou krizi.

V lednu 2000 byl v rámci CBD po téměř třech letech intenzivního vyjednávání sjednán *Cartagenský protokol o biologické bezpečnosti*. Reguluje pohyb některých živých geneticky upravených organismů přes hranice států. V platnost vstoupil 11. 9. 2003 poté, co jej ratifikovalo padesát států, smluvních stran CBD. Na zmiňované 7. zasedání konference smluvních stran CBD bezprostředně navázalo 1. zasedání konference smluvních stran Cartagenského protokolu o biologické bezpečnosti, které se konalo v Kuala Lumpur 23. – 27. 2. 2004. Zabývalo se otázkami, souvisejícími s naplňováním protokolu, jako je manipulace, přeprava, balení a určování živých geneticky modifikovaných organismů, vytváření potřebných kapacit, budování nezbytného informačního systému a poskytování informací smluvními stranami a návrh střednědobého programu činnosti.

ČR podepsala Cartagenský protokol 24. 5. 2000 a ratifikovala jako jedna z prvních zemí 8. 10. 2001. Problematiku GMO upravuje zákon č. 78/2004 Sb. o nakládání s geneticky modifikovanými organismy a produkty a o změně některých souvisejících zákonů. Vzhledem k tomu, že genetické modifikace se roz-

V Paláci Afriky, kde od r. 1963 do ukončení činnosti v r. 2002 sídlila Organizace africké jednoty, dnes úřaduje Hospodářská komise OSN pro Afriku a další odborné instituce Spojených národů. V květnu 2003 se v něm na pozvání etiopské vlády uskutečnil v rámci Úmluvy o biologické rozmanitosti pracovní seminář o zásadách udržitelného využívání složek biodiverzity

víjejí velmi rychlým tempem a dosud nejsou známy všechny možné dlouhodobé účinky GMO, vychází zákon z principu předběžné opatrnosti a obsahuje ustanovení umožňující v případě potřeby rozhodnutím správního úřadu pozastavit nebo ukončit nakládání s GMO. Vydávání správních rozhodnutí v oblasti nakládání s GMO je podle zákona v působnosti MŽP, které při rozhodování přihlíží ke stanoviskům MZd, MZe a České komise pro nakládání s geneticky modifikovanými organismy a produkty. Komise je organizační složkou MŽP a tvoří ji zástupci státní správy, odborníci a zástupci nevládních organizací. Kontrolu nad dodržováním ustanovení zákona vykonává Česká inspekce životního prostředí (ČIŽP). Přestože zákon č. 78/2004 Sb. vstoupil v platnost v únoru 2004, ještě v srpnu 2004 musela vláda ČR schválit jeho novelu, aby byl zcela v souladu s platnou legislativou ES a zejména s požadavky **Aarhuské úmluvy o přístupu k informacím, účasti na rozhodování a právní ochraně ve věcech životního prostředí**, kterou ČR podepsala již v červnu 1998 a ratifikovala 6. července 2004. Novela přiznává právo veřejnosti, občanských sdružení a krajských úřadů účastnit se správních řízení, souvisejících s povolováním nakládání s GMO. Bližší podmínky pro nakládání s geneticky modifikovanými organismy a produkty přináší vyhláška MŽP č. 209/2004 Sb. Vstupem ČR do EU začala platit přímo dvě nařízení, související s GMO: nařízení č. 1830/2003 o zpětné výsledovatelnosti a označování geneticky modifikovaných organismů a zpětné výsledovatelnosti potravinářských a krmivářských výrobků

z GMO a nařízení č. 1946/2003 o přeshraničním pohybu geneticky modifikovaných organismů. Biologickou bezpečnost v ČR podporoval projekt, v letech 2002 – 2004 uskutečněný ve spolupráci s UNEP a financovaný Světovým fondem životního prostředí (*Global Environment Facility, GEF*) – viz níže.

Shromažďování, vyhodnocování, ukládání a rozšiřování potřebných údajů o biodiverzitě by měl při naplňování CBD zabezpečovat v celosvětovém měřítku její informační systém, oficiálně nazvaný **mechanismus výměny informací** (*Clearing-house mechanism, CHM*) a dostupný na internetové adrese: <http://www.biodiv.org/chm>. V celoevropském měřítku obdobný program zatím neexistuje. Stávající mezeru se do určité míry snaží vyplnit **mechanismus výměny informací o biodiverzitě ES**. Od dubna 2003 funguje na internetové adrese www.chm.nature.cz informační systém Úmluvy o biologické rozmanitosti (CHM) ČR, provozovaný AOPK ČR.

O realizaci CHM v širší pojeté Evropě jednali 9. – 11. 9. 2003 v Průhoncích u Prahy zástupci 22 zemí, sekretariátu CBD, EEA a tehdejšího Evropského tematického střediska ochrany přírody a biodiverzity (ETC/NPB). Akci uspořádala z pověření MŽP AOPK ČR. Výsledkem průhonického jednání se stala „cestovní mapa“, podrobný návrh dalších kroků, které by v blízké budoucnosti měly učinit nejen vlády, ale i další zúčastněné strany, v celoevropském měřítku se podílející na vědeckotechnické spolupráci se zaměřením na biodiverzitu (viz *Ochrana přírody*, 58, 317, 2003).

Do přípravy klíčového koncepčního dokumentu, *Strategie ochrany biologické rozmanitosti ČR*, se zapojili odborníci z resortu životního prostředí a zemědělství i externisté. Dokument vytyčuje nesporné priority při naplňování CBD v ČR, a to mj. v souvislosti s již odsouhlasenými prioritami ES. Vychází z předpokladu, že realizace CBD není záležitostí pouze MŽP a MZe, ale není myslitelná bez přispění dalších resortů, krajských úřadů, nevládních organizací, soukromého sektoru a jiných zainteresovaných stran (viz *Ochrana přírody*, 60, 29, 2005).

Úmluva o mezinárodním obchodu ohroženými druhy volně žijících živočichů a rostlin – CITES. V r. 2004 vstoupil v platnost zákon č. 100/2004 Sb. o ochraně druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin regulováním obchodu s nimi a dalších opatřeních k ochraně těchto druhů a o změně některých zákonů, pracovně označovaný jako zákon o obchodování s ohroženými druhy a převádějící do legislativy ČR příslušné právní normy ES (viz výše). Podle něj působí jako místně příslušné výkonné orgány CITES kromě MŽP také krajské úřady, správy CHKO a NP, Státní rostlinolékařská správa a Státní veterinární správa, zatímco ČIŽP a celní orgány plní kontrolní úlohu. K některým žádostem se na základě odborných poznatků vyjadřuje vědecký orgán CITES, kterým je AOPK ČR.

Ve dnech 2. – 14. 10. 2004 se v Bangkoku uskutečnilo 13. zasedání konference smluvních stran CITES. Na základě 50 návrhů byly přijaty změny příslušných příloh úmluvy (viz *Ochrana přírody*, 60, 37 – 40, 2005). Na předcházejícím zasedání konference smluvních stran CITES, které se sešlo v listopadu 2002 v Santiagu de Chile, byla Česká republika zvolena jako jedna ze tří evropských zemí členem Stálého výboru CITES, řídícího naplňování úmluvy mezi zasedáními konference smluvních stran. V Bangkoku byl tento mandát prodloužen na další dva roky. ČR ve Stálém výboru CITES zastupuje Dr. J. Kučera (MŽP Praha). Zástupci MŽP, AOPK ČR a ČIŽP se ve sledovaném období zúčastnili v ČR, EU i mimo ni nejrůznějších konferencí, seminářů a pracovních porad o regulaci mezinárodního obchodu ohroženými druhy planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů.

V únoru 2004 otevřela ČIŽP pobočku přímo v areálu pražského letiště. Tento krok se ukázal jako nanejvýš prozíravý: podle nejnovějších statistik Interpolu je právě ruzyňské letiště v Evropě na druhém místě v počtu případů odhaleného živého kontrabandu, po amsterdamském Schipholu.

Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů (CMS), pracovně označovaná jako **Bonnská úmluva**, se kromě četných ptáků vztahuje i na netopýry, některé sudokopytníky, kytovce, vybrané druhy nebo populace tuleňů, mořské želvy, jeden druh krokodýla, jeden druh jesetera a motýly. Týká se jejich celého areálu rozšíření a zejména tahových cest. Příloha I přináší seznam druhů, kriticky ohrožených v celém areálu rozšíření nebo v jeho podstatné části. Smluvní strany dohody se takové živočichy zavazují bezprostředně chránit. Z druhů, které v ČR hnízdí nebo dонеřádna hnízdily, sem patří orel mořský (*Haliaeetus albicilla*), orel královský (*Aquila heliaca*) a drop velký (*Otis tarda*). Na ochranu druhů a poddruhů z přílohy II by měly smluvní strany uzavírat zvláštní dohody.

ČR se v r. 1994 stala smluvní stranou jedné takové dohody – **Dohody o ochraně evropských populací netopýrů (EUROBATS)**. Zaměřuje se na ochranu v Evropě žijících letounů (*Chiroptera*), a to jak jejich populací, tak zimovišť, letních úkrytů i stanovišť, kde získávají potravu. V ČR odpovídá za naplňování závazků, vyplývajících z dohody, MŽP, odborné podklady poskytuje AOPK ČR. Na podporu plnění EUROBATS v ČR byla ustavena pracovní skupina, složená z představitelů státní ochrany přírody, nevládních organizací a akademické obce (viz *Ochrana přírody*, 59, 126, 2004). Do povědomí nejširší veřejnosti se dohoda dostala zejména v souvislosti s dnes již tradiční *Evropskou nocí netopýrů*, pravidelně pořádanou také na několika místech v ČR.

Pracovníci MŽP a AOPK ČR reprezentovali ČR na zasedáních Poradního výboru EUROBATS, který se zabýval ochranou lesních druhů těchto aktivně létajících savců, prioritami pro ochranu netopýrů v období 2003 – 2006, vlivem větrných elektráren na netopýry, vydáváním povolení na kroužkování a zásadami pro ochranu a péči o významné podzemní biotopy, tahové cesty netopýrů a jejich prioritní druhy.

Ve sledovaném období připravovalo MŽP přistoupení k další dohodě Bonnské úmluvy, **dohodě o ochraně africko-euroasijských stěhovavých vodních ptáků (AEWA)**. K němu by mělo po projednání s dalšími resorty dojít nejpозději v roce 2006, kdy se smluvní stranou dohody stanou i ES. Odborné podklady pro schvalovací proces zabezpečovala AOPK ČR.

Rozšiřování pouští bývá nejčastěji spojováno s oblastmi na jih od Sahary – Sahelem. Pouště a polopouště přitom tvoří 40 % celkové rozlohy Asie. Na obrázku polopoušť severních subtropů v ázerbájdžánském Kobistánu

Úmluva o mokřadech majících mezinárodní význam především jako biotopy vodního ptactva (Ramsarská úmluva) zůstává vůbec první mezinárodní mnohostrannou úmluvou, soustředující se na péči o přírodu, navíc s celosvětovou působností. Smluvními stranám ukládá mj. určit na svém území alespoň jeden vhodný mokřad pro zařazení do seznamu mokřadů mezinárodního významu. Každá plocha, označovaná jako ramsarská lokalita, musí splnit předem daná kritéria. Smluvní strany Ramsarské úmluvy by měly podporovat ochranu všech mokřadů a vodních ptáků zřizováním chráněných území. Jedním ze způsobů ochrany určitého ekosystému zůstává jeho udržitelné (rozumně, moudré) využívání. Při něm z ekosystému odebíráme jen takovou část zdrojů, abychom neohrozili jeho dlouhodobou životaschopnost. Ramsarská úmluva proto nabádá smluvní strany, aby mokřady na svém území využívaly pokud možno rozumným způsobem. V ČR její realizaci od r. 1994 koordinuje Český ramsarský výbor a jeho vědecký panel. V březnu 2004 se v pořadí již 11. ramsarskou lokalitou v ČR stala Podzemní Pun- kva, modelově představující zranitelný ekosystém podzemní řeky. Rozloha území, nacházející se v Moravském krasu, dosahuje 1 571 ha. V Jerevanu se konalo 5. evropského zasedání o naplňování a účinnosti Ramsarské úmluvy. Na jeho program se mj. dostala otázka moudrého využívání mokřadů ve 21. století, zvýšení kapacity pro realizaci zmiňované normy mezinárodního práva a inventarizace a monitorování těchto významných biotopů na našem kontinentě.

Mezi celosvětové problémy, úzce související se životním prostředím, se oprávněně řadí pokračující poškozování (degradace) půd a rozšiřování pouští a polopouští (desertifikace). Z podnětu Konference OSN o životním prostředí a rozvoji (UNCED), konané v červnu 1992 v Rio de Janeiro a známější jako Summit o Zemi, byla v r. 1994 sjednána **Úmluva Spojených národů o boji proti desertifikaci v zemích trpících velkým suchem nebo desertifikací, zejména v Africe (UNCCD)**. Mgr. D. Kubinová (MŽP) působila v letech 2001 – 2003 jako členka řídicího výboru (byra) UNCCD. Na posílení spolupráce při péči o suchozemské prostředí ve střední a východní Evropě se soustředilo zasedání, které proběhlo v prosinci 2003 v Minsku. V rámci zahraniční rozvojové pomoci zabezpečuje MŽP od r. 2001 průzkum vodních zdrojů v Etiopii se zaměřením na oblasti postižené suchem, od r. 2003 se této problematice věnují geologové z ČR také v mongolském kraji Dornogobi.

V roce 2003 nebyl přijat návrh ČR na rozšíření **Světového seznamu kulturního a přírodního dědictví UNESCO**, na něž se vztahuje **Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví**, o přírodní lokalitu CHKO Český ráj.

Mezivládní panel pro změnu klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC) přinesl řadu dokumentů, že podnebí se mění a bude měnit nad rámec jeho přirozené variability, že se na této změně podílejí skleníkové plyny a že k zvyšování obsahu skleníkových plynů, zejména CO₂, přispívá člověk. Stejně jako CBD byla na summitu v Rio de Janeiro v r. 1992 vystavena k podpisu vládám také **Rámcová úmluva OSN o změně klimatu (UNFCCC)**, doplněná v r. 1997 známým Kjótským protokolem. Podle něj by hospodářsky vyspělé země měly, pokud k němu přistoupí, snížit produkci skleníkových plynů ve srovnání s r. 1990 do období 2008 – 2012 v průměru o 8 %.

V březnu 2004 schválila vláda ČR koncepční dokument **Národní program na zmírnění dopadů změny klimatu v ČR**, který aktualizuje a rozšiřuje původní **Strategii ochrany klimatického systému Země v ČR** z r. 1999. V něm uváděná adaptační opatření se týkají vodního hospodářství, zemědělství, lesnictví a zdravotnictví.

Nevýhodou scénářů očekávané změny podnebí, vypracovaných v globálním měřítku a v rámci Národního klimatického programu i pro ČR, zůstává skutečnost, že možné dopady klimatických změn na biodiverzitu jsou odhadovány pouze na základě scénářů, navržených původně pro obhospodařované ekosystémy. V ČR zatím neprobíhá výzkum, zaměřený komplexně na očekávaný vývoj biodiverzity právě v souvislosti se změnami podnebí, který by kupř. řešil otázky změn rozšíření druhů, složení rostlinných a živočišných společenstev, rozsahu a struktury biotopů či fungování ekosystémů.

Stejně jako v jiných zemích ani v ČR zatím neberou připravovaná opatření ke zmírňování změny podnebí v úvahu ochranu biodiverzity. Z tohoto hlediska žádoucí zalesňování, zvyšující schopnost ekosystému vázat uhlík z ovzduší, by mělo být prováděno původními druhy, pokud možno z místního osiva, a na vhodných biotopech, které nemají význam pro zachování biodiverzity v ČR. Naopak zalesnění přírodě blízkých luk, extenzivních pastvin nebo mokřadů tak může v některých případech znamenat pro péči o biodiverzitu výraznou ztrátu. Totéž se týká intenzivnějšího využívání biomasy jako paliva (výsadba monokultur rychle rostoucích dřevin) a výstavby malých vodních elektráren, které mohou změnit místní průtoky na malých vodních tocích. Opatření, zmírňující dopad očekávaných změn podnebí na biologickou rozmanitost nebo podporující přizpůsobování se ekosystémů i lidské kultury těmto změnám, musejí mít na biodiverzitu co možná nejmenší dopad.

V průběhu 23. zasedání Stálého výboru **Bernské úmluvy** (Štrasburk, prosinec 2003) delegáti mj. schválili koncepční dokument - **Evropskou strategii pro invazní vetřelecké druhy**.

Na 24. zasedání Stálého výboru Bernské úmluvy, svolaném na přelomu listopadu a prosince 2004 tradičně do Štrasburku, byla delegátem ČR přednesena základní informace o novele zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny a zástupci sousedních zemí (SRN, Rakousko, Polsko a Slovensko) vyzváni ke spolupráci při omezování významného invazního „vetřeleckého“ druhu, norka amerického (*Mustela lutreola*) ve střední Evropě. Stálý výbor přijal doporučení, týkající se snížení negativního působení větrných elektráren na rostliny a živočichy a ochrany živočichů před elektrovody. Delegáti si řadou slavnostních akcí připomněli 25. výročí Bernské úmluvy (viz *Ochrana přírody*, 60, 85 – 87, 88 – 89, 2005).

V l. 2003 – 2004 jednaly skupiny expertů Bernské úmluvy, zaměřené na ochranu rostlin, bezobratlých, obojživelníků a plazů a na invazní „vetřelecké“ druhy. V r. 2003 se v Rumunsku uskutečnil seminář o ochraně velkých šelem v Karpatech.

Již v roce 1989 doporučil Stálý výbor Bernské úmluvy, aby smluvní strany na svém území budovaly soustavu celoevropsky významných lokalit s výskytem cílových druhů a poddruhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů a biotopů označovanou jako soustavu Smaragd. Pro členské státy EU je soustavou Smaragd jednotně vytvářená výše zmiňovaná soustava chráněných území ES Natura 2000. V roce 2003 byl ukončen pilotní projekt **Vytváření soustavy Smaragd Rady Evropy v ČR**: jeho celostátní koordinací byla Rada Evropy pověřena AOPK ČR (Dr. B. Kučera). Úkolem projektu bylo v ČR určit území zvláštního zájmu ochrany přírody (*Areas of Special Conservation Interest, ASCI*): celkem bylo identifikováno 46 těchto různě velkých ploch.

Význam **Evropské úmluvy o krajinně** spočívá především v tom, že krajinu nechápe jen z čistě přírodovědeckého hlediska, ale že současně oceňuje její kulturní, historické, etické, estetické i další sociální hodnoty. Proto není založena jen na ochraně krajiny, tedy na zakonzervování jejího současného stavu, ale stejný důraz klade i na aktivní péči o ni a na rozumné plánování jejího dalšího vývoje. Úmluva vznikla „ze spodu“, z iniciativy Kongresu místních a regionálních samospráv Rady Evropy. Z tohoto důvodu počítá s tím, že na současný i budoucí vzhled

krajiny v šířeji pojaté Evropě budou mít odpovídající vliv občané, kteří v ní žijí a kterých se vývoj krajiny na našem kontinentě bezprostředně dotýká, ať již prostřednictvím místních a občanských samospráv nebo občanských sdružení.

Vláda ČR vyjádřila souhlas s podpisem a ratifikací Evropské úmluvy o krajinně na svém zasedání v říjnu 2002. V listopadu 2002 ČR úmluvu podepsala. V souladu s novelou Ústavy ČR bylo přistoupení ke zmiňované úmluvě projednáno oběma komorami Parlamentu ČR a po podpisu prezidentem republiky byla úmluva naším státem ratifikována v červnu 2004. Pro ČR poté vstoupila Evropská úmluva o krajinně v platnost v říjnu 2004 (viz *Ochrana přírody*, 60, 56 – 57, 2005).

Jiným příkladem územně omezené mezinárodní mnohostranné úmluvy, řešící aspekty péče o přírodní a krajinné dědictví, se stala **Úmluva o ochraně a udržitelném využívání Karpat**, přijatá 5. evropskou konferencí ministrů životního prostředí v květnu 2003 v Kyjevě. Tvůrci úmluvy se netají tím, že se shlédlí v **Úmluvě o ochraně Alp**. Také v případě Karpat se jedná o rámcovou úmluvu, ke které budou postupně přijímány konkrétní protokoly, kupř. o zemědělství, dopravě, turistice, lesním hospodářství či ochraně přírody. Protože Karpaty zasahují i na území ČR, účastnili se zástupci MŽP sjednávání úmluvy. V období 2003 – 2004 probíhala příprava podkladů na přistoupení ČR k této úmluvě, na níž se kromě MŽP podílela i AOPK ČR.

Generální tajemník Rady Evropy Terry Davis zasadil před Palácem Evropy ve francouzském Štrasburku 30. 11. 2004 dvě plané třešně, symbolizující rozvoj Bernské úmluvy v uplynulém čtvrtstoletí
Snímky J. Plesníka

Fingerponds – malé rybníky v záplavové zóně Viktoriina jezera

Jan Pokorný, Richard Faina, Ivo Přikryl

Evropané objevují rovníkovou východní Afriku

Rovníková východní Afrika a zvláště pramenné oblasti Nilu odolávaly objevitelským snahám Evropanů až do druhé poloviny devatenáctého století. Výpravy proti proudu Nilu končily u nepřekonatelné překážky – u rozsáhlých mokřadů jižního Sudánu (Sud). Až do konce devatenáctého století nebylo známo, odkud vytéká Nil, nejdelší řeka světa, na jejímž dolním toku se rozvíjela jedna z nejstarších lidských civilizací. Je pozoruhodné, že Ptolemaios, řecký matematik, fyzik, astronom (autor ptolemaiovské geocentrické soustavy) a zeměpisec zhotovil mapu na níž Nil vytéká z velkého jezera ve střední Africe. Evropané začali pronikat do východní a střední Afriky až teprve od poloviny devatenáctého století a tak první zprávy o vysokých horách pokrytých sněhem (Kilimandžaro, Mt. Kenya) přicházely až od misionářů. Někteří otroci hovořili o dvou nebo dokonce o třech ohromných jezerech. Na popud Královské zeměpisné

nu na 40 000 km. Přešel poušť Kalahari, objevil jezero Njasa (dnešní Malawi), prozkoumal povodí řeky Zambezi a dosáhl Viktoriiniých vodopádů. Roku 1869 dorazil Livingstone do Udžidži sužován malárií, vysílený, téměř bezzubý a poté trávil, dva roky, bez spojení s vnějším světem v otrokářské osadě. V roce 1871 se jej vypravil hledat H. M. Stanley, tehdy třicetiletý, podporován deníkem New York Herald, měl už za sebou válku Severu proti Jihu, Persii, Indii, plavbu proti proudu Nilu k prvním peřejím. Zorganizoval 187 mužů a od místa, kde je dnes Dar-es-Salaam, vyrazil, vyptával se na bělocha, zprávy byly rozporné, přesto se mu podařilo 10. listopadu najít Livingstone v Udžidži. Co je ve světě nového, ptal se Livingstone – byl otevřen Suezský průplav, dostavěna Pacifická dráha, Prusové anektovali Šlesvik a Holštýn a jejich vojska postupují na Paříž. Livingstone odmítl vrátit se zpět do Evropy se Stanleym a hledal dále prameny Nilu, zemřel v Africe 1. 5. 1873. Je pochován ve West-

Ryby jsou tradičně hlavním zdrojem potravy i obživy

Obyvatelé v okolí Viktoriina jezera se živí chovem dobytka i zpracováním šáchoru. V místech intenzivní sklizně šáchoru (Cyperus papyrus) zakládají pole. Mokřad oddělující jezero od zemědělské půdy se tak postupně zužuje a vysušuje (Kusa, Keňa)

společnosti v Londýně se vydali prozkoumat prameny Nilu Richard Burton a J.H. Speke. Karavana čítající na 130 mužů vyrazila z ostrova Zanzibaru, tehdejšího centra arabského obchodu s otroky. Po 242 dnech cesty na západ, po bojích s domorodými Masaji, sužování horkem, vlhkem a hlavně malárií, dorazili muži k jezeru Tanganika; věřili, že z něho vytéká Nil, vydali se proto na kanoích na sever. Jaké bylo jejich zklamání, když spatřili řeku do jezera přitékající. Speke se potom s částí karavany vydal dále a dorazil k jezeru, jehož velikost srovnal s plochou Irska a nazval jej Victoria Nyanza – Viktoria na počest anglické královny a „Nyanza“ – banutsky jezero; věřil, že z něho vytéká řeka Nil. Královská společnost jej vyslala na další výpravu s J.A. Grantem a výprava dorazila k mohutným vodopádům v létě 1863, Speke je nazval Ribon Falls po významném členu Královské akademie. Spekovi se však nepodařilo jednoznačně prokázat Královské společnosti, že mohutná řeka vytékající z Viktoriina jezera je Nil.

Záhadu pramenů Nilu měl rozřešit David Livingstone, muž, který nacestoval po Africe pěšky, v sedle nebo v člu-

minsterském opatství. Jeho tělo sluhové vysušili a jedenáct měsíců nesli k Indickému oceánu, na Zanzibaru ho předali britskému konzulovi, ten zařídil přepravu do Anglie a tam se 18. dubna 1874 konal pohřeb.

Stanley plul po řece Kongo se svými lidmi a 400 nosiči od horní Lualaby až po ústí, střídavě jeli na člunech a střídavě je přenášeli, byl to podle Stanleyho ten nejhorší prales jaký zažil. Bylo zřejmé, že Lualaba nemá s Nilem nic společného.

Když berlínská konference (1884-85) přiřkla některá území Afriky Bismarckovu Německu, obrátili Němci svoji pozornost též k Nilu. Zkoumali Kageru, mohutný západní přítok Viktoriina jezera. Rakušan Baumann, kerý byl v devadesátých letech devatenáctého století na dosah pramenů Nilu v Burundi, se dozvěděl od domorodců, že hory se jmenují Měsíční (je pozoruhodné, že je tak nazýval i Ptolemaios). Viktoriino jezero sbírá ovšem vody pro svůj jediný výtok – Nil z rozsáhlého povodí, vtéká do něho na 100 řek a nejnižnější bod Nilského systému, hydrologický pramen Nilu (řeka Luvyrónza) byl objeven až v roce 1937.

Půda mezi litorálem a vesnicemi se obdělává nebo se porosty spásají

Současný stav Viktoriina jezera a jeho okolí

Jak vypadá horní povodí Nilu dnes, sto let poté, co se jím prodírali první Evropané a setkávali se s kulturami pro ně nepochopitelnými?

Po tisíciletí tajemstvím obestřená oblast pramenů Nilu prodělala ve druhé polovině dvacátého století dramatické změny. Místa, odkud přinášeli kusé informace pouze arabští obchodníci s otroky lze dnes dosáhnout za několik hodin z Evropy letadlem a dále projíždět automobilem. Mohutné Ribon Falls na výtoku Nilu z Viktoriina jezera zmizely před padesáti lety pod přehradou hydroelektrárny; na výtoku Nilu v městě Jinja stojí pivovar a můžete se ubytovat v hotelu západního standardu Sunset s výhledem na jezero a na Nil. O jezero se dělí tři státy východní Afriky – Tanzanie, Uganda a Keňa. Tanzanie zaujímá největší část pobřeží, Keňa nejmenší ale jako ekonomicky nejvyspělejší stát loví z jezera nejvíce ryb. Úrodná tropická oblast kolem jezera s relativním dostatkem dešťových srážek a nevyčerpatelnou zásobou vody v jezeru je hustě osídlena, místy zde žije až 1000 obyvatel na km². Každý metr čtvereční je využit. Litorál jezera se zužuje – několik metrů vysoké porosty šáchoru (papyrus) lidé přeměňují na pole. Šáchor odtěží na rohože, vykopené oddenky použijí jako palivo, půdu pečlivě okopávají, vyhloubí strouhy a pečlivě zasází sladké brambory, fazole, rajčata, banány, kávovník, jinde ságo nebo kukuřici. Projedete stovky a tisíce kilometrů hustě osídleným venkovem a potkáváte pouze plodiny.

Když ovšem hledáte kousek dřeva na zpevnění břehů, zjistíte, že není. Dřevo je spáleno, lidé si musí kupovat parafin na svícení. Až na jedinou výjimku jsme neviděli solární zařízení, zato se u cest prodává

dřevěné uhlí. (Při naší práci jsme si uvědomili, jak zkrácené jsou představy veřejnosti o Africe. Biologové – pochopitelně, zdůrazňují krásy přírody a nacházejí je v národních parcích. Větší část Afriky je ta pod populačním tlakem venkova, kde děláme. Odlišnost od našich představ je nesdílitelná. To ještě nepíšeme o změnách klimatu a nepravidelnosti dříve pravidelných záplav a období sucha a dešťů.)

Zásadními změnami prošel ekosystém Viktoriina jezera. V padesátých letech 20. století byl do jezera nasazen nilský okoun (*Lates sp.*) z Albertova jezera, který měl redukovat drobné ryby a současně zvýšit atraktivnost rybolovu. Dravec byl vysazen záměrně i navzdory varování některých hydrobiologů. Zpočátku se nic nápadného nedělo avšak od sedmdesátých let se zřetelně snižovaly počty ulovených původních ryb, v úlovcích převládal nilský okoun a zejména, nápadně se zvětšovala jeho velikost. Zatímco v místě původu se jeho váha pohybuje obvykle mezi 5-10 kg, ve Viktoriinném jezeru dosahoval běžně váhy několika desítek kg. Muzeum v Kisumu vystavuje nilského okouna o váze 186 kg, v průběhu čtvrt století se tedy velikost tohoto dravce zvětšila řádově.

Domorodci se obtížně této změně přizpůsobovali, nebyli vybaveni pro lov tak velkých ryb, byli zvyklí na jiné druhy ryb a navíc nilský okoun má vysoký obsah tuku.

Ještě začátkem devadesátých let postgraduální studenti z Tanzanie, Ugandy a Keni, kteří do Čech přijížděli na pravidelné letní kurzy, popisovali sugestivně a s nevolí invazi nilského okouna. Na konci dvacátého století se však odehrála další zásadní změna – světová rozvojová banka a další investoři postavili na březích Viktoriina jezera v průběhu několika let obrovské provozy na zpracování ryb zaměřené na nilského okouna, které začaly vykupovat úlovky od místních rybářů za poněkud vyšší ceny. Úspěšnější rybáři si vydělali na lodě poháněné motorem a tradiční způsob rybolovu zásobující místní obyvatele nestačil držet krok s novou konkurencí. Z jezera se v devadesátých letech lovílo více než kdy jindy, registrované úlovky stouply ročně z cca 100 000 tun na cca 500 000 tun. Z úlovků se vytrácí velké exempláře nilského okouna, vytrácí se též větší kusy nedávno nejběžnější a též introdukované nilské tilapie (*Oreochromis niloticus*), rybáři nestačí zásobovat provozy na zpracování ryb. Ceny ryb stouply, na tržnicích stojí kg ryby 1,3 USD, větších ryb se nedostává a domorodci, kteří se po generace živili rybami, trpí nedostatkem bílkovin. Tristní jsou případy, kdy místní obyvatelé sbírají kostry ryb – odpady ze zpracoven, aby je vařili pro své rodiny. Odlov velkých ryb je totální, projevuje se již nedostatek generačních ryb a mění se složení ichtyofauny. Místní obyvatelé používají sítě s menšími oky a loví převládající drobnou endemickou kaprovitou rybu (*Rastrineobola argentea*, domorodé názvy omena, daga), lze ji požívat i sušenou a má vysokou nutriční hodnotu. Ani tento zdroj potravy nemusí mít dlouhého trvání; o tuto drobnou rybu projevují totiž zájem továrny na výrobu krmiv pro kuřata. Lze shrnout: hrubý národní produkt stoupá na úkor místních obyvatel, jejich chudoba se prohlubuje.

Projekt Fingerpond a naše aktivity

Na zmírnění chudoby je zaměřen projekt EU „Fingerponds“, na jehož řešení se podílíme. Fingerponds jsou malé rybníky vybudované pro účely chovu ryb. Rybníky zasahují jako prsty do litorálu jezera, mezi rybníky jsou záhony, na kterých se pěstuje zelenina. Projekt je podporován též z programu rozvojové pomoci České republiky, byl zahájen v srpnu 2001 společným seminářem účastníků v Třeboni. Hlavním řešitelem je nizozemský institut UNESCO – IHE Delft (Prof. Patrick Denny), dále univerzity Dar es Salaam, Egerton (Keňa), Makerere (Uganda), Londýnská univerzita a ENKI o.p.s. Od roku 2002 jsme navštívili Viktoriino jezero

Domorodci z Ruwe v záplavové oblasti řeky Rufiji hloubili rybníky jednoduchými nástroji

Pokusné rybníky se slovuji po opadnutí vody, jakmile se oddělí od jezera, aby se stanovilo počáteční složení rybí obsádky

Menší ryby lidé konzumují, ryby větší než lidská dlaň se snaží prodat

pětkrát a to z jeho severovýchodní (keňské) a severní (ugandské) strany, v Tanzanii pracujeme v okolí řeky Rufiji, jižně od Dar es Salaamu. Ve spolupráci s dalšími řešiteli projektu EU Fingerponds ověřujeme možnost chovu ryb v záplavových oblastech Viktoriina jezera a velkých řek. U dvou obcí v každé účastnické zemi (Tanzanie, Keňa a Uganda) je vykopáno vždy po čtyřech rybníčcích (každý cca 200 m²). Tyto malé rybníky leží v záplavové zóně a v období záplav tedy zcela zmizí pod vodou. Když voda opadne zůstanou v rybníčcích ryby, podobně jako zůstávají v tůních. Cílem projektu je najít a ověřit způsob, jak tyto ryby krmit a odlovovat v období sucha.

Hydrobiologické studie a další soustavná pozorování provádí místní univerzity. Naším úkolem je navrhnout způsoby rybářského hospodaření na základě aktuálních hydrobiologických údajů a zejména navrhnout způsoby jak podstatně zvýšit přirozenou produkci s využitím kravského a slepičího hnoje i fermentované rostlinné biomasy.

Naš projekt by měl ukázat jednu z možných cest jak získat dlouhodobý zdroj potravin bez externích dotací. K úspěchu je potřeba zvládnout produkci ryb a získat pro tento způsob jak místní komunitu, tak vládní instituce.

Po záplavách kromě tilapií zůstávají v rybníčcích i některé druhy menších ryb, o nichž se soudilo, že je téměř zlikvidoval nilský okoun

Hydrobiologická a hydrochemická charakteristika jezera a nově vykopaných rybníků v jezerním litorálu:

Jezero: Viktoriino jezero je geologicky velmi mladé, jeho stáří se odhaduje 750 000 roků. Před 13 000 roky bylo téměř vyschlé, hloubka nepřesahuje 80 metrů na rozdíl od velmi starého a velmi hlubokého jezera Tanganika (20 milionů let, 1470 m hloubka). I několik km od břehů jsme pozorovali dominanci sinic rodu *Microcystis*, vodivost vody se pohybuje okolo 100 µS/cm. U břehů se nepravidelně objevuje invazní vodní hyacint, který někdy vytváří rozsáhlé koberce. Dramatický vzestup trofie provázený trvalou anoxií u dna, ústupem rozsivek a zelených řas a nástupem sinic se popisuje od poloviny dvacátého století a to zejména v souvislosti s vypalováním litorálních porostů a jejich přeměnou v pole. Zooplankton je spíše drobný.

Ryby z pokusných rybníčků se několikrát za sezonu slovuji, sčítají, měří a váží

Místo pro rybníky musí být zvoleno tak, aby se při záplavách zatopily a po ústupu záplav zůstaly odděleny od jezera. Rybníky se hloubí na vnějším okraji litorálních porostů, šáchor zde dosahuje výšky několika metrů

Malé rybníky jsou umístěny v záplavové zóně Viktoriina jezera a vyběhají jako prsty z litorálního porostu s převládajícím šáchozem (papyrus)

Velikost, druhové složení a množství zooplanktonu jsou hlavními ukazateli stavu rybí obsádky, proto se odebírají pravidelně vzorky

Rybníky v litorálu: sledujeme celkem šest lokalit z toho čtyři lokality v jezerním litorálu, dvě v Keni a dvě v Ugandě. Výrazně se liší ve vodivosti i alkalitou. Tyto rozdíly přičítáme různým rychlostem mineralizace mokřadní slatinné půdy. V prvním roce po záplavě, kdy se ještě nehnojilo a sledoval se přirozený vývoj ekosystému, se prokázal poměrně nízký obsah chlorofylu (do 40 $\mu\text{g/l}$) a horší vývoj zooplanktonu. Ryby v rybnících po záplavě zůstávají, ale mají zatím málo potravy. Pokus s aplikací slepičího a kravského hnoje ukázal dobrou schopnost mineralizace bez nástupu kyslíkového deficitu. Převládají různé druhy tilapií (*Oreochromis leucostictus*, *Oreochromis niloticus*, *Oreochromis variabilis*), které jsou též nejvhodnější ke konzumu. Z dravých ryb sumeck *Clarias sp.* výjimečně i několikakilový bahník *Protopterus aethiopicus*, drobná paví oka (*Gambusia affinis*) a nečekaně i endemické druhy rodu *Haplochromis/Cichlidae* dále *Aplocheilichthys pumilus* a *Ctenopoma muriei*. Pelagiální nilský okoun nebyl, až na jedinou výjimku, ve fingerponds pozorován. Ryb tedy zůstává po ústupu záplavy v izolovaných rybnících dostatek, často několik set o celkové váze několik kg. Bývá jich tedy spíše velký počet a jsou drobné, navíc tilapie se předčasně rozmnožují a nedorůstají požadované velikosti. Ve vysokém počtu se vyskytují i žabí pulci. V březích mnohdy hloubí hnízda ledňáček (*Ceryle rudi*), který aktivně loví malé rybky. Na uhynulé ryby čekává u břehu malá bílá volavka nebo ne příliš plachý, hnědý *Scopus umbretta* (hamerkop). Produkci větších,

žádoucích ryb nejvíce ohrožují varani (*Varanus sp.*), africká vydra a někdy i netrpělivi místní obyvatelé.

Ve srovnání s našimi rybníky, je ve fingerponds málo zooplanktonu (je drobný a má nízkou celkovou biomasu). V periodicky vysychajících vodách se podařilo nalovit i větší zooplankton, obtížné je ovšem nalézt vodu bez drobných rybek, které zooplankton úspěšně konzumují a brání tak jeho rozvoji. Rozvoj zooplanktonu může být též omezen vysokou salinitou, která v jedné lokalitě při vysychání vody přesahuje 10 000 $\mu\text{S/cm}$. Organickým hnojením se podařilo získat produkci ryb ve fingerponds odpovídající až 5 000 kg/ha. Dále je možné zajistit nebo i zvýšit produkci oddělováním samců od samic a odlovováním samic tilapie.

Častou námitkou proti zavádění mokřadů do blízkosti lidských obydlí je zvýšený výskyt přenašečů tropických nemocí, zejména malárie a schistosomózy. Východní rovníková Afrika a zejména okolí jezera Viktoriina je stále jednou z nejnebezpečnějších malarických oblastí. V rybníku s dostatečnou rybí obsádkou se ovšem larvy komára rodu *Anopheles* nevyvinou, neboť jsou vyhledávanou potravou ryb. V rybnících jsme dosud nenašli plže rodu *Bulinus* a *Biomphalaria* přenašeče nebezpečného parazita – krevnička močová (*Schistosoma haematobium*). Je pravděpodobné, že větší ryby, zejména *Clarias* tyto plže likvidují.

Projekt Fingerponds je nyní v závěrečné fázi. Prokázalo se, že ryby v rybnících po opadnutí vody zůstávají, a jejich produkci lze podstatně zvýšit přihnojováním organickými hnojivy a rostlinnou biomasou. Ryby je nutno odlovit, když se v období sucha voda rychle vypařuje a hrozí jejich úhyn nebo likvidace predátory. Při potřebné péči nesou užitek i políčka mezi rybníky. Nabízí se též možnost vracet odlovené drobné ryby (tilapie a vzácné haplochromis) do jezera. Lze tak využít z produkčního hlediska nežádoucí předčasné množení – tilapie se množí v rybnících, kde není plůdek vystaven predáčnímu tlaku, odchovaný plůdek se doplňuje do litorálu jezera, kde má dostatek potravy a může být tradičně loven.

Z širšího hlediska projekt fingerponds ukazuje jednu z cest, jak v hustě zalidněných oblastech rozvojového světa udržet vodu a vodní ekosystémy v zemědělské krajině. Hlavním cílem projektu je ověřit, jak takové rybníky mohou v afrických tropech fungovat, vyvinout a popsat metodu jejich obhospodařování. Za tím účelem vzniká též metodický film o chovu ryb v těchto rybnících. Film se natáčel v Africe v září 2004 v rámci projektu rozvojové pomoci ČR a jeho první verze byla hotova v červnu 2005, film byl předveden na konferenci účastnických států Ramsarské úmluvy v listopadu 2005 v Kampale, kde byla jedna sekce věnována tropickému rybníkářství.

15. zasedání Výboru CITES pro rostliny 21. zasedání Výboru CITES pro živočichy

Úmluva o mezinárodním obchodu ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (CITES) byla sepsána v roce 1973 a dodnes k ní přistoupilo již 169 států (stran CITES). Tato úmluva se snaží zabránit nadměrnému obchodu s ohroženými druhy rostlin a živočichů. Podle míry ohrožení jsou druhy rostlin a živočichů zařazeny v přílohách I, II a III. Mezinárodní obchod je regulován pomocí vývozních a dovozních povolení, které vydávají jednotlivé státy. O změnách v přílohách CITES a ve znění úmluvy rozhoduje konference smluvních stran CITES. Dalšími součástmi struktury úmluvy jsou Stálý výbor CITES, Výbor pro názvosloví, Výbor pro živočichy a Výbor pro rostliny, které byly založeny na podporu a zefektivnění rozhodování Konferencí smluvních stran. Organizační a administrativní funkci v rámci CITES zastává Sekretariát CITES.

Výbory CITES pro živočichy a pro rostliny byly ustaveny v roce 1987 na 6. konferenci smluvních stran CITES. Úloha těchto výborů spočívá zejména ve sledování vlivu mezinárodního obchodu na přírodní populace druhů, které jsou nebo by mohly být zařazeny do příloh CITES. Pravidelně se provádí posouzení významnosti vlivu mezinárodního obchodu na stav populací ve volné přírodě u druhů zařazených v příloze CITES II (Review of Significant Trade - dále **RST**). Na základě této revize může být druh přeřazen do přílohy CITES I, pokud je obchodem ohrožen nad únosnou míru. Výbory dále shromažďují informace o biologii těchto druhů a připravují podklady a doporučení, na základě kterých je rozhodováno o změnách v přílohách CITES na konferencích smluvních stran CITES. Výbory se scházejí jednou ročně, nejčastěji v Ženevě, kde sídlí Sekretariát CITES. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR se pravidelně účastní zasedání obou výborů jako národní vědecký orgán CITES.

Ve dnech 17.5. – 25.5. 2005 proběhlo v Centre International de Conférences de Genève (CICG) ve švýcarské Ženevě již 15. zasedání Výboru CITES pro rostliny a 21. zasedání Výboru CITES pro živočichy. Hlavním organizátorem zasedání byl Sekretariát CITES a švýcarský výkonný orgán CITES. Obou zasedání se zúčastnilo přes 200 zástupců členských zemí (výkonné a vědecké orgány CITES), reprezentantů jednotlivých regionů (Afrika, Asie, Střední a Jižní Amerika + Karibik, Evropa, Severní Amerika, Oceánie), Sekretariátu CITES, nevládních a mezivládních organizací a pozorovatelů.

Výbor pro rostliny odsouhlasil nutnost provedení RST u dvou druhů pachypodií (*Pachypodium bispinosum*, *P. succulentum*), dvou druhů sukulentních prýsců (*Euphorbia candelabrum*, *E. stellata*), dvou druhů orchidejí (*Christensonia vietnamica*, *Myrmecophila tibicinis*), rauwolfie plazivé (*Rauwolfia serpentina*), aloe kapské (*Aloe ferox*), santalu (*Pterocarpus santalinus*), tisů himálajského (*Taxus wallichiana*) a byliny druhu *Nardostachys grandiflora*, používané v tradiční asijské medicíně.

Výbor pro živočichy zpočátku zvažoval, že nebudou vybrány žádné nové druhy pro RST, jelikož mnoho států revizi u druhů vybraných na předchozím zasedání nevypracovalo. Tato možnost však nezískala podporu, druhy papoušek žako (*Psittacus erithacus*), papoušek senegalský (*Poicephalus senegalus*), loskuták posvátný (*Gracula religiosa*), želva bornejská (*Callagur borneoensis*), tři druhy

felzum (*Phelsuma dubia*, *P. nigra*, *P. comorensis*), čtyři druhy tmopřepů (*Uromastix acanthinura*, *U. benti*, *U. dispar*, *U. geyri*, *U. ocellata*), chameleon *Furcifer cephalolepis*, a šest druhů želv (*Hippopus hippopus*, *Tridacna crocea*, *T. derasa*, *T. gigas*, *T. maxima* a *T. squamosa*) zůstávají zařazené v RST. Po poměrně bouřlivé diskusi byl jako nový kandidát pro RST určen celý rod *Mantella*. Jedná se o 11 druhů madagaskarských žab, o něž je mezi chovateli značný zájem a mezinárodní obchod má v posledních letech stoupající tendenci. Dále byla vybrána libanonská část populace želvy žlutohnědé (*Testudo graeca*). Z Libanonu jsou vyváženy tisíce těchto želv, a existuje obava, že nepocházejí z faremních chovů, jak je deklarováno na vývozních povoleních, ale z volné přírody.

Nebývalá diskuse se strhla okolo návrhu zařadit do RST narvala (*Monodon monoceros*), který tímto procesem prošel již v roce 1995. Na základě zprávy vypracované zástupkyní za Evropu (K. Rodics) se od posledního RST komerční lov narvalů výrazně zvýšil a má značně negativní dopad na populaci druhu. Problematickým územím je především západní Grónsko, kde výrazně vzrostl turistický ruch, a tím i možnost získávat prostředky z prodeje suvenýrů vyrobených z velryb turistům. Proti této zprávě ostře vystoupili zástupci Dánska (v zastoupení Grónska) a Kanady, podle nichž je lov narvalů zcela pod kontrolou a nepřesahuje povolené kvóty. Areálové země argumentovaly, že pro účely RST nejsou k dispozici žádné nové informace a jeho zahájení je tudíž předčasné. Návrh Evropy podpořila Argentina a nevládní organizace Dolphin Society, proti bylo naopak Japonsko. Přesto byl nakonec návrh K. Rodics přijat a narval byl do RST s výhradami zařazen.

Posouzení významnosti vlivu mezinárodního obchodu zaměřené na všechny rostlinné i živočišné druhy Madagaskaru nadále probíhá. Zástupkyně Madagaskaru informovala o probíhajícím výzkumu ve spolupráci s renomovanými evropskými univerzitami. Přesto byly vzneseny námitky (Německo), že pro druhy ohrožené ničením prostředí by neměly být stanovovány vývozní kvóty (obchod se týká především rodu *Mantella*). Zejména zástupci nevládních organizací si stěžovali na neprůhlednost hodnocení míry obchodu na Madagaskaru.

Dalším problémem, který byl projednáván, je nadměrný vývoz želv amboinských (*Cuora amboinensis*) z Malajsie a Indonésie. Tyto želvy jsou ohroženy nadměrným lovem pro maso a vývozem k chovatelským účelům. Indonésie má stanovenou vývozní kvótu 18 000 živých exemplářů ročně. Oba státy byly vyzvány ke zpracování studie o výskytu a stavu populace želv amboinských, na jejímž základě by měla být přijata praktická opatření k ochraně druhu.

České republiky se nejvíce týkal probíhající RST pro raroha velkého (*Falco cherrug*). Na základě studie zpracované Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR byla Česká republika z dalšího RST vyřazena. Raroh velký je v České republice na západním okraji svého areálu rozšíření, a v současnosti na našem území hnízdí okolo patnácti párů tohoto dravce. Díky přísné ochraně není tento druh u nás mezinárodním obchodem ohrožen.

V rámci Výboru CITES pro rostliny se připravuje závazný seznam taxonů (checklist) pro dřeviny rodu *Guaiacum*

a revidované vydání seznamů pro rody *Aloe* a *Pachypodium*, seznam pro orchideje rodu *Bulbophyllum* je již připraven k publikování.

Intenzivní diskuse probíhala na téma udržitelného využívání a obchodu s mahagonem (*Swietenia macrophylla*) v zemích původu (Brazílie, Peru, Bolívie). Byly zpracovány studie týkající se uvedené problematiky, na jejichž základě by měly být stanoveny vývozní kvóty.

Během jednání obou výborů bylo určeno jako prioritní pro činnost úmluvy v budoucnu propojení CITES a principů udržitelného využívání biodiverzity (Addis Abeba principles and guidelines for the sustainable use of bio-

diversity) v rámci užší spolupráce s Úmluvou o biologické rozmanitosti (CBD). Oblastí, ve které by mohla být spolupráce těchto mezinárodních úmluv přínosná, je např. problematika invazních druhů.

Veškeré dokumenty vztahující se k 15. zasedání Výboru pro rostliny a 21. zasedání Výboru pro živočichy a další informace o CITES lze nalézt na oficiálních stránkách Sekretariátu CITES: <http://www.cites.org>. Příští zasedání výborů CITES pro rostliny a živočichy se uskuteční ve dnech 3.–13. 7. 2006 v peruánské Limě.

Adam Kurz, Barbora Kaminiecká
AOPK ČR

Odešel Richard Sandbrook

Těsně před půlkou prosince loňského roku vyšly v nejčtenějších britských novinách – Times, Telegraph, The Independent – dlouhé nekrology o jedné z nejznámějších, nejaktivnějších a řečnické i nejprovokativnějších postav britské i globální environmentální scény posledních desetiletí. Tak trochu paradox: Richard Sandbrook se nikdy netajil tím, že si vůbec nelibuje v osobní publicitě a media že vůbec nenávidí. Ti z našich přírodních, kteří se v uplynulých letech účastňovali mezinárodních ochranných akcí, ať už někde v zahraničí či u nás doma v Česku, si nemohli nevšimnout malého, hbitého, ba přímo rtufovitého, štíhlého, ba přímo hubeného muže, který se všude vynořoval ze zákulisí a u těch bedlivějších pozorovatelů budil dojem, že právě on je tu *spiritus agens*: dojem nikoliv mylný. „Richard Sandbrook byl inspirativní environmentalista, který se již dlouho předtím, než to bylo politicky akceptováno, angažoval za čistší planetu. Vždy byl praktickým a realistickým ekologem, hledajícím konsensus.“ napsal o něm výstižně 15.12.2005 list The Scotsman.

Richard J. Sandbrook BSc., OBE, se narodil 13. 8. 1946 v Bathu v Anglii jako syn námořního důstojníka. Na Východoanglické univerzitě (East Anglia University) vystudoval v roce 1969 obor biologie. Po studiích však vstoupil do praktického života jako zaměstnanec proslulé účetnické firmy Arthur Andersen & Co. Tento profesní začátek ve zdánlivě slepé uličce životní kariéry mu však dal nesmírně užitečný základ, později mistrně využívaný v hledání a nalézání realistické spolupráce s podnikatelskou sférou i v získávání příznivců a prostředků pro ekologické projekty.

Ani on se počátkem sedmdesátých let, kdy spoluzakládal britskou větev mezinárodní organizace FOE (Friends of the Earth) – Přátelé Země (v roce 1974 se stal jejím ředitelem), nevyhnul iritujícímu přístupu frustrovaných „rozhněvaných mladých mužů“. Známa z té doby je jím řízená kampaň proti společnosti Schweppes pro ji zanedbávanou recyklaci lahví od oblíbených nápojů té značky. Brzy však nastoupil realističtější cestu.

Jedna z klíčových osobností Stockholmské konference OSN o životním prostředí Barbara Ward ho přijala ke spolupráci v jí založeném (1973) Mezinárodním ústavu pro životní prostředí a rozvoj (IIED – International Institute for Environment and Development), jehož se Richard Sandbrook nakonec roku 1989 stal výkonným ředitelem. Byla to první instituce konstruktivně usilující o překlenutí hlubokých rozporů mezi ekonomickým rozvojem a životním prostředím. Za jeden z klíčových bodů řešení Sandbrook považoval boj proti lidské chudobě. Richard Sandbrook neúnavně jezdil – přesněji řečeno létal – po celém světě, jednal s OSN a jejími specializovanými agencemi, s giganty světového průmyslu a obchodu, se Světovou bankou i charitativními organizacemi. Vystupoval na klíčových konferencích a důsledně a vesměs aspoň zčásti úspěšně prosazoval své ideály. Ty vždycky, svoji vlastní osobu nikdy.

Při této rozsáhlé činnosti nemohl Richard Sandbrook opomíjet ochranu přírody: jednak byl vystudovaný biolog s vřelým vztahem k přírodě, jednak přírodní prostředí je a bude jádrem veškeré „environmentalistiky“. Proto také úzce spolupracoval s IUCN – Světovým svazem ochrany přírody a záhy v ní zastával důležité vysoké funkce. Z živé přírody měl Richard Sandbrook nejraději rostliny. Stál u zrodu britské, poději mezinárodní nevládní organizace Plantlife (dnes Plantlife International) i evropské koordinace zvýšeného úsilí o ochranu planých rostlin – sdružení Planta Europa.

Dalo by se ještě mnoho psát o práci, kterou Richard Sandbrook vykonal, o konkrétních výsledcích. Založil například globální ekologické vydavatelství Earthscan. Stál v popředí – či zase přesněji v pozadí – jedinečného moderního velkolepého britského střediska ekologické výchovy Eden. Zachránil před zánikem prestižní mezinárodní časopis Plant Talk... Není divu, že se mu dostalo četných národních i mezinárodních uznání a ocenění. Z těch nejvýznamnějších je třeba zmínit nejvyšší britské vyznamenání O.B.E. – Řád britského impéria, uznání organizace UNEP Global 500 Roll of Honour a vysokou cenu Blue Planet Prize udělovanou nadací japonské průmyslové společnosti Asahi Glass Co. Ltd.

Jako mnozí lidé podávající ve svém vyvoleném oboru zcela mimořádné výkony, byl i Richard Sandbrook pro mnohé těžko pochopitelná osobnost. Byl nesmírně vtipný, ale často se tato jeho schopnost měnila v šířavou ironii, kterou častoval nejen protivníky, ale občas i vlastní přátele. A oni často nechápali, že to vlastně byla maska, kterou zakrýval svůj vřelý lidský vztah. Byl vášnivý diskutér, otevírající nemilosrdně skutečnosti a souvislosti, které bývá zvykem raději taktně a někdy i pokrytecky zakrývat. Posledním takovým vystoupením, kterému jsem mohl být osobně přítomen, byla prezentace časopisu Plant Talk na nedávné mezinárodní konferenci o naplňování Světové strategie ochrany rostlin v Irsku. Richard je zřejmo jako až kontroverzní dialog mezi ním – ředitelem vydavatelského konsorcia a vedoucím redaktorem časopisu. Razance jeho vystupování doprovázená živou gestikulací nikomu nedávala tušit, že mu tenkrát zbývalo už jen necelých sedm týdnů života...

Richard Sandbrook byl zcela oddán své práci a nijak nešetřil vlastní zdraví. Po vyčerpávajících dnech dlouhých jednání ještě rád poseděl do noci (a někdy až do rána) u lahvičky – nejraději dobrého červeného vína. Byl velmi silný kuřák cigaret, který si tento zlozvyk proti veškerému předepisovanému ceremonálu nedovedl odpustit ani v přítomnosti britského následníka trůnu Prince Charlese, jemuž sloužil jako poradce. Takový způsob života se mu vymstil. Infarkt v roce 2004 ještě přežil. Začátkem roku následujícího mu lékaři zjistili rakovinu. Bojoval s ní statečně, ale 11. 12. 2005, ve stáří pouhých 59 let, musel svůj zápas vzdát.

Jan Čerovský

Co návštěvník jeskyní nevidí

Asi málo kdo ví, že správa a provoz zpřístupněných jeskyní není jen problémem jejich pečlivé ochrany a provádění návštěvníků. Tato činnost je nejen pod přísným dohledem orgánů ochrany přírody, ale také pod možná ještě přísnějším dozorem státní báňské správy. Podle zákona č. 61/1988 Sb., o hornické činnosti, výbušnínách a státní báňské správě, se totiž jedná o „činnost prováděnou hornickým způsobem“, definovanou jako „práce na zpřístupňování jeskyní a práce na jejich udržování v bezpečném stavu“. Tak je úsek ochrany a provozu jeskyní AOPK ČR stavěn na roveň kterékoli jiné hornické organizaci pracující v podzemí, z čehož samozřejmě vyplývá celá škála povinností: počínaje zajištěním funkce „závodního“, který „zodpovídá za odborné a bezpečné provádění prací“, až po povinné kvalifikační přezkušování všech pracovníků v tříletých intervalech.

Podle předpisů státní báňské správy musí být pro všechny jeskyně vypracovány provozní řády (jejich součástí jsou také návštěvní řády), havarijní plány, technologické postupy pro náročnější práce, bezpečnost jeskyní musí být denně před zahájením provozu pečlivě kontrolována pověřeným pracovníkem, dvakrát ročně zevrubně prohlížena závodním a báňskobezpečnostním technikem. Předepsanou dokumentaci zpřístupněných jeskyní musí vést „hlavní důlní měřič“. Závodní, báňskobezpečnostní kvalifikační zkouškami s periodickým přezkušováním u báňského úřadu, osvědčení funkce závodního je také podmínkou pro oprávnění organizace ke správě a provozu zpřístupněné jeskyně. Obdobně je to i s funkcí „pracovníka pověřeného řízením montáže, údržby a provozu elektrických a strojních zařízení“. Podle nové vyhlášky Českého báňského úřadu musí od roku 2005 skládat kvalifikační zkoušku u báňského úřadu také všichni vedoucí správ a provozů jeskyní i jejich zástupci, protože jsou ve smyslu báňských předpisů tzv. „pracovníky technického dozoru“. Všichni ostatní zaměstnanci správ jeskyní jsou povinni absolvovat předepsané základní školení a zkoušku, ve tříletých intervalech pak opakovaná komisionální přezkoušení. Protože pro práce ve zpřístupněných jeskyních neexistuje u nás ucelené školní vzdělání (výjimkou jsou speciální profese jako např. elektrikář, střelní mistr apod.), absolvují všichni noví pracovníci správ jeskyní alespoň jednotýdenní základní školení, v němž se seznamují i se základy geologie a karsologie, a kde jsou přednášena i společenská témata, vystupování, rétorika apod. Součástí základního školení jsou i odborné exkurze do klasických krasových terénů (zpravidla v Moravském krasu) a do vybraných jeskynních systémů. Také všichni brigádní průvodci absolvují přímo na správách jeskyní základní nástupní kurzy.

Proto i ve dnech 9. – 10. února 2006 se konalo v Blansku letošní doškolení a pravidelné přezkoušení pracovníků správ jeskyní. Účastníci si zopakovali základní předpisy státní báňské správy, upravující bezpečnost práce a provozu v jeskyních, z nich vycházející interní směrnice, pokyny a nařízení. Absolvovali písemný test a posléze i ústní zkoušku před komisí, jmenovanou vedením AOPK ČR (písemný test i potvrzené protokoly o zkoušce musí být podle nařízení báňského úřadu pečlivě archivovány). Tomuto školení ještě ve dnech 19. – 20. ledna 2006 předcházela v Blansku příprava a následná zkouška prvních sedmi „pracovníků technického dozoru“ před komisí, jmenovanou předsedou Českého báňského úřadu. Hodí se poznamenat, že všichni pracovníci správ jeskyní, a bylo jich téměř šedesát, u obou uvedených zkoušek prospěli.

Jak vidno, úsek ochrany a provozu jeskyní v AOPK ČR není a nemůže být jen „ochranářským a badatelským“ pracovištěm, jeho pracovníci nemohou být také jen pouhými „provaďeři turistů“. Nároky, vyplývající z přísného dozoru státní báňské správy, odrážející samozřejmě náročnost práce v rozmanitých podmínkách jeskynního podzemí, i nezbytnost zajišťování bezpečnosti podzemních prostor skutečnými hornickými metodami, vedou k potřebě soustavně vlastní výchovy pracovníků i následně snaze tyto pracovníky také odpovídajícím způsobem odměňovat a udržet. Jak je v českých zemích postupně

utlumováno hornictví, tak se více pozornosti dostává zpřístupnění jeskyní u inspekčních orgánů státní báňské správy. Je tedy na vedení úseku ochrany a provozu jeskyní, aby i v této pozornosti naše zpřístupněné jeskyně a jejich pracovníci důstojně obstáli.

Jaroslav Hromas
AOPK ČR

Přírodovědecká fakulta UK hledá absolventy

Jedna z největších fakult Univerzity Karlovy v Praze zakládá klub absolventů. Všichni absolventi, kteří od založení fakulty v roce 1920 opustili brány PřF UK mají možnost bezplatné registrace.

V rámci projektu CareerMarket – šance pro budoucnost vzniká na PřF UK klub absolventů, tzv. Alumni Network. Do klubu je možné se registrovat na www.alumni-natur.cz nebo www.careermarket.cz, stránky budou průběžně doplňovány. Webový portál byl vytvořen jako zázemí komunikace mezi fakultou a jejími absolventy. Na stránkách budou aktuální informace o dění na fakultě, vydaných publikacích a o připravovaných akcích. Registrovaní členové klubu budou mít možnost v on-line seznamu uživatelů bezplatně vyhledat své bývalé spolužáky, staré přátele, či kolegy. Každý uživatel bude spravovat svou osobní stránku s aktuálními údaji a kontakty. Vzpomínku na přátele z fakulty pomohou oživit fotogalerie. Absolventi fakulty budou moci přidávat oficiální i neoficiální fotografie z fakultního života, ale i osobní fotografie.

Stránky budou zpřístupňovat i veškerou oborovou inzerci prozatím uveřejněné pouze na stránkách projektu CM. Chybět nebudou ani exkluzivní nabídky od Alumni pro Alumni, tedy pracovní inzerce zadávaná absolventy pro ostatní registrované uživatele. Každé tři měsíce bude vycházet elektronický Newsletter, i-zine, přinášející informace o dění na fakultě.

Oficiálně byl klub absolventů PřF UK Alumni Network pokřtěn na reprezentačním plese PřF UK, který se konal 16. března 2006 v Národním domě na Vinohradech. Již nyní má projekt CareerMarket odezvu od téměř 280 absolventů, kteří projeví zájem o členství v Alumni Network.

Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech ČR

Konference pořádaná Ministerstvem obrany a Ministerstvem životního prostředí ve spolupráci s Vojenskými lesy a statky, s.p. a Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR se koná 3. – 4. května 2006 ve vojenském újezdu Libavá (Posádkový dům armády, město Libavá). Program je zaměřen na představení dosavadních výsledků ochrany přírody a krajiny se zvláštním zřetelem na lokality Natura 2000 i na ekologizaci využívání krajiny. (Konference navazuje na předchozí akce: Ochrana přírody a krajiny ve stávajících a bývalých vojenských prostorech.) První den je program zaměřen na výsledky ochrany přírody a krajiny. Druhý den je dopoledne program zaměřen na koncepci a strategii společného postupu v ochraně přírody a krajiny a přírodě a krajině vhodné využívání území. Odpoledne je exkurze do vojenského újezdu Libavá.

Kontaktní adresy a informace:

A. Jelínková, Gen. štáb armády ČR, Vítězná nám. 5, 160 00 Praha 6, tel.: 973217955, mobil: 777269799, e-mail: arnostka@seznam.cz;

RNDr. V. Petříček, AOPK ČR, Kališnická 4, 130 23 Praha 3, tel.: 283069241, mobil: 777855154, e-mail: vac-lav.petricek@seznam.cz.

Příhlášky zasílat nejpozději do 10. dubna na adresu Dr. V. Petříčka!

HUDEK K., ŠTASTNÝ K. A KOL.: FAUNA ČR. SV. 29. PTÁCI – AVES. DÍL II/1,2 (2., přepracované a doplněné vydání), Academia Praha 2005. 1203 str. ISBN 80-200-1113-7 (oba svazky). Cena za oba svazky 450,- Kč.

Stěžejní dílo československé ornitologie, tři díly série *Fauna ČSSR*, vycházelo v období 1972 – 1983, tedy plných jedenáct let. Nové poznatky, týkající se nejrůznějších aspektů zmiňovaných obratlovců, stejně jako skutečnost, že zejména první díl byl beznadějně rozebrán, si vynutily dlouho očekávanou reedici prvního dílu. Ta se k zájemcům dostala již v r. 1994, pochopitelně již jako součást edice *Fauna ČR a SR*. V závěru její recenze (*Ochrana přírody*, 51, 96, 1996) jsem vyslovil naději, že se co nejdříve dočkáme také přepracovaného a aktualizovaného druhého dílu kompendia.

Na rozdíl od původní publikace z r. 1977 a zmiňované reedice prvního dílu je nové vydání věnováno druhům, vyskytujícím se na území dnešní ČR. Zahnuje všechny řady nepěvců, které nebyly předmětem dílu prvního. Zvětšení rozsahu publikace nutně vedlo k tomu, že zájemce získá namísto jedné objemné knihy dva svazky, což je z uživatelského hlediska příjemnější. Čtenář má příležitost seznámit se s druhy dravců, sokolů, hrabavých, krátkokřídlých, dlouhokřídlých, stepokurů, měkkozobých, kukaček, sov, lelků, svišťounů, srostloprstých a šplhavců. Již z tohoto výčtu je patrné, že autorský kolektiv použil pro taxonomické hodnocení vyšších jednotek ve srovnání s prvním vydáním novější klasifikaci navrženou VOOUSEM (1971) a následně přejatou i redaktory klíčových ornitologických edicí, přinášejících přehled ptáků střední Evropy, západní Palearktidy i celého světa. Protože jako reakce na překotný rozvoj soudobých biosystematických, většinou molekulárně-genetických metod vzniklo třídění ptáků, představené ve studiích MONROE & SIBLEY (1993), SIBLEY & MONROE (1990, 1993) a SIBLEY & AHLQUIST (1990), diskutují autoři obě místy značně rozdílná pojetí v úvodních kapitolách zmiňovaných řádů.

Četných změn doznal z pochopitelných důvodů i téměř čtyřicetiletý autorský kolektiv. Úplnou novinkou se stalo to, že některé vyšší taxony či druhy zpracovávali ornitologové, kteří působili nebo v době přípravy rukopisu působili jako celostátní koordinátoři jednotlivých pracovních skupin České společnosti ornitologické (ČSO). Tím se podařilo vyhodnotit i řadu bezpochyby hodnotných ornitologických údajů, které by jinak zůstaly rozptýlené a nepublikované. Neodpustím si v této souvislosti jednu poznámku. Když jsme se před 15 lety pokoušeli přeměnit ČSO z do sebe zahleděné učené společnosti v nestátní organizaci západního typu, vyslovovali oponenti tohoto kroku nelicené obavy, že otevření ČSO i pro občany, kteří nejsou v ornitologii znalci, nutně sníží odbornou úroveň ČSO. Padala také silná slova o konci ČSO. Čas potvrdil, že nejen ve Spojeném království, ale i v ČR může úspěšně fungovat nevládní organizace, která udrží odbornou lafku tradičně hodně vysoko, současně dokáže účinně oslovovat širokou veřej-

nost a stane se neopominutelným a přitom kritickým partnerem státní správy.

Dvoudílná publikace představuje ptačí druhy, řazené do výše uvedených řádů a prokazatelně zjištěné do r. 2000 na území dnešní ČR. Každý druh je popsán nejdůležitějšími synonymy, názvem ve slovenštině, ruštině, angličtině a němčině, informacemi o současném rozšíření, početnosti na území sousedních států a taxonomii včetně stručného popisu poddruhů, pokud se nejedná o monotypický druh. U poddruhů, resp. monotypických druhů vyskytujících se na území ČR nechybí informativní popis jednotlivých fází individuálního vývoje (ontogeneze), základní rozměry a hmotnost a stručný návod, jak je rozlišit v přírodě vizuálně i hlasově. Čtenář v publikaci nalezne přehled o rozšíření druhu či poddruhu na našem území, u hnízdicích druhů jsou uvedeny síťové mapy hnízdního rozšíření v ČR. Na základě údajů uveřejněných do r. 2000 sestavili zpracovatelé histogramy výskytu příslušného druhu či poddruhu na našem území v průběhu roku. Ve srovnání s prvním vydáním byly podstatným způsobem rozšířeny a přepracovány i části o zákonitostech migrací v ČR hnízdicích druhů, nárocích na prostředí, hnízdní biologii, potravní ekologii a cizopasnících příslušného taxou. Spíše výjimečně, kupř. v případě potravní ekologie kalouse ušatého (*Asio otus*), zůstal v kompendiu původní text. Přesto se nemohu ubránit dojmu, že zvláště z rozsáhlých záznamů Kroužkovací stanice Národního muzea šlo využít ještě více, zejména použitím soudobých analytických výpočetních postupů.

Z pohledu ochrany přírody považují za nutné se zastavit u pasáže, věnované významu jednotlivých ptačích druhů pro člověka. Jsou totiž zpracovány vyčerpávajícím způsobem. Čtenář snadno zjistí, zda se dotčený druh řadí podle moderně koncipovaného zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny a vyhlášky MŽP č. 395/1992 Sb. mezi zvláště chráněné živočichy a v jaké kategorii nebo zda je považován podle zákona č. 449/2001 S. o myslivosti za lovnou zvěř a kdy a jak může být loven (vyhláška MZe č. 245/2002 Sb.). V souvislosti se vstupem ČR do Evropské unie (EU) nechybějí ani informace, zda ptačí druh patří mezi taxony, zařazené do příloh směrnice č. 79/409/EHS o ochraně volně žijících ptáků (směrnice o ptácích). Specifické postavení ptáků v legislativě ES ostatně odráží i v r. 2004 přijatá novela zákona o ochraně přírody a krajiny. Na některé druhy opěrenců se vztahují i mezinárodní mnohostranné úmluvy a dohody jako je Bernská či Bonnská úmluva, CITES či AEWA. Tady ovšem výčet ochranných právních norem, a to jak domácích, tak mezinárodních, končí. Jak červený seznam ohrožených druhů ptáků ČR, tak hodnocení evropských ptačích druhů, vypracované známou mezinárodní organizací na ochranu ptáků a jejich prostředí BirdLife International, poskytují objektivní a všeobecně uznávaný pohled předních odborníků na ohrožení ptačích druhů a poddruhů vyhubením nebo vyhynutím, ale nemají žádnou právní závaznost. Zmiňovaná drobná nepřesnost v žádném případě neznámená, že by se toto hodnocení nemělo objevit v kapitole o významu ptačích druhů. Protože se ovšem může stát, že po recenzované

publikaci sáhne i zájemce, který chce zjistit, které druhy uvedených obratlovců jsou chráněny podle zákonodárství ČR či ES nebo mezinárodních úmluv, neškodilo by zpracovat souhrnnou tabulku nebo uvést odkaz na informační zdroje, už proto, že většina z nich je dostupná na internetu.

Krátké poznámky nebo práce použité jen v jedné kapitole jsou citovány hned za příslušným sdělením. Delší studie, na něž se autoři odvolávají ve více kapitolách, shrnuje soupis literatury v závěru svazku. Osvědčené určovací klíče byly významně rozšířeny zejména u skupin, jejichž determinace může činit potíže i zkušeným ornitologům (bahňáci), nebo u kterých se podařilo na území ČR v poslední době zjistit nové hnízdicí, protahující či zimující druhy, mj. i proto, že se na ně specializují domácí odborníci (rackovítí).

Publikaci vhodně doplňují 560 pérovek, map a černobílých fotografií, přibližujících nejčastěji vzhled a hnízdo druhu s vejci či mláďaty. Na rozdíl od původního vydání chybějí v reedici barevné tabule s odkazem, že je zájemce najde kupř. v publikaci DUNGEL J., HUDEC K.: *Atlas ptáků České a Slovenské republiky* – Academia Praha 2001. I když právě barevné ilustrace dokáží rozumným zvýrazněním určitého znaku představit fenotyp živočichů často náročnější než fotografie, je zřejmé, že jejich vynechání přispělo ke snížení ceny publikace.

Jestliže jsem si v recenzi původního vydání posteskl, že pro mnohé zahraniční zájemce zůstane množství cenných údajů, shromážděných v publikaci, nedostupné, pokud nebude obsahovat dostatečně obsáhlý souhrn v angličtině, musím tuto výtku po devíti letech zopakovat. Je to škoda o to větší, že dnes běžné komunikují v angličtině i němečtí či rakouští profesionální a amatérští ornitologové a ochránci přírody, o švýcarských ani nemluvě. Přitom by nemuselo jít o zbytečně rozsáhlý text: informace v angličtině mohou být prezentovány kupř. tabulkovou formou. Hodnocené dvou-svazkové dílo celkově dokládá mimořádnou pečlivost jak obou editorů, tak redakce nakladatelství Academia. Snad jen pro pamětníky připomeňme, že kompendium bylo původně psáno v dnes již legendárním domácím editoru T602.

V době, kdy hodnotné knihy s poměrně malým nákladem již rozhodně nejsou levnou záležitostí, překvapí příznivá cena přepracovaného a doplněného vydání druhého dílu *Fauny ČR*, zaměřeného na ptáky. Každý, kdo se pokoušel být jen jednou vydat obchodně nezajímavou (což je čistý eufemismus pro knihu, které nepřinesou velký zisk) publikaci, ocení těžko představitelné úsilí editorů i nakladatelství získat dostatečnou subvenci tak, aby kniha byla dostupná i lidem, kteří zrovna nepracují v zahraniční makléřské firmě. Dnes již nestačí přijít s dlouho očekávaným rukopisem, ale vítaná je jakákoli forma spolufinancování. Velký dík za podporu vydání díla si proto zaslouží Akademie věd ČR. Nezbyvá než vyjádřit přesvědčení, že se třetího, závěrečného dílu *Fauny ČR*, věnovaného ptákům, dočkáme co nejdříve a že bude stejně kvalitní obsahem i zpracováním jako oba předešlé.

Jan Plesník